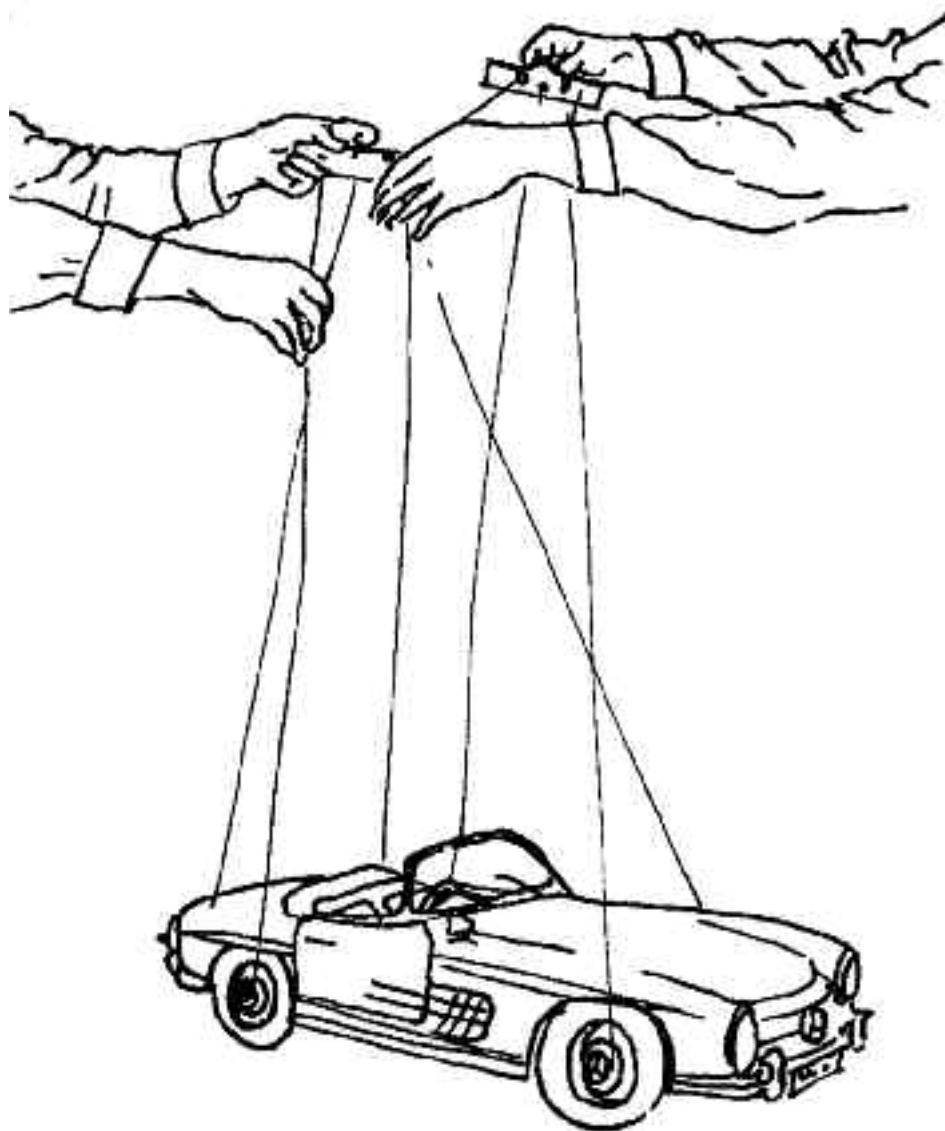

myslím si že...Ján **LITVÁK** / 3Miroslav **BRÜCK**: Zimné zlyhávanie a iné básne / 5**konfrontácie / NÓRA RUŽIČKOVÁ: BEZTVÁRIE**Mila **HAUGOVÁ**: Nezdvojitelné zdvojené ja / 9Zoltán **RÉDEY**: Nestálosť, neuchopiteľnosť, nepostihnuteľnosť / 9Kristína **VULGAN**: Smrť je nádherný cieľ. Je dobre (poviedky) / 13Zuzana **DONOVALOVÁ**: Identita ženy u Dominika Tatarku (esej) / 23**romboid špeciál / IVAN KOLENIČ**Ivan **KOLENIČ**: Ukrutní abstinenti (báseň) / 28Andy **TURAN**: Stúpať spolu so slnkom / 31Dana **ZÁVADOVÁ**: Zase nečas, všade blato / 32Ivan **KOLENIČ**: Nožnice (próza) / 34Marián **GRUPAČ**: Mlčať z plných pľúc / 41Ales **RAZANOV**: Básne / 47**Blúznivý znie počestnejšie** (rozhovor s Ivanom Koleničom) / 49Marek **MITTAŠ**: Je umenie hra? (esej) / 51**voľným okom**Mila **HAUGOVÁ**: Návrtný závrat (sveta) – Pasáž Mateja Kréna / 54Gerhard **FALKNER**: X-tá osoba jednotného čísla (básne) / 57**tmavá komora**Július **VANOVIČ**: EPILÓG STARÉHO MARTINA alebo „Pamäti z mladších rokov života“ (II. časť) / 62**recenzie**Adela **GABRIKOVÁ**: Zvláštne príbehy čarovného papagája (Pavel Vilikovský: Čarovný papagáj a iné gýče) / 81Zoro **DRAŠKOVÍČ**: Hystéria a nemorálna literárna veda (Viera Žemberová: Kontinuita a kontext textu) / 83Jaroslav **KUŠNÍR**: Medzi čiernou a bielou (Tomáš Pospíšil: Sambo tu již nebydlí?) / 85Andy **TURAN**: Nekľud na východnom fronte (Irina Denežkinová: Daj mi) / 87**z diára** Ivana **KADLEČÍKA** / 89**cooltura**Márius **KOPCSAY**: Verejný záujem (o Mojsejovcov) / 90**úklady jazyka alebo slovgličtina**Pavel **BRANKO**: Sociálny status slov / 92**attachment**31/ Peter **ZAJAC**: Nekrológ za hojdačím kreslom / 94

Toto číslo Romboidu je sprevádzané kresbami Julie Haluzovej z roku 2005.

narodená 14. 7. 1981, Uherské Hradiště

1995 – 1999 Střední umělecko-průmyslová škola v Uherskom Hradišti, odbor navrhovanie odevu

1999 – 2000 Vyšší odborná škola oděvního návrhářství, Praha

2000 Vysoká škola výtvarných umení, Bratislava

sochársky ateliér S.O.S. doc. Jána Hoffstädtera

maľba 4. ateliér doc. Ivana Csudaia

e-mail: youlie@centrum.cz

m y s l í m s i , ž e . . .

že ľudia v našich zemepisných pásmach priveľmi myslia, vzhľadom na nepresvedčivý výsledok. A kriticky málo tvoria. Málo rukopracných a slovotvorných vecí zanechávame za sebou ako smerodajnú stopu vzhľadom na to, čo za hrôzy cez seba a za seba púšťame. Niežeby sa v iných pásmach tiež neutápali v taľafatkách. Ale my, čo máme slovo

vo svojom pomenovaní, by sme azda mohli vynikať onakvejšou slovotvorbou, vytríbenosťou reči, a nie chrlením, vychrchliavaním kadejakých dobre znejúcich výmyslov. Na verklíkovanie ideí sa zmôže aj hlúpy, protivný, protinohý, štvornohý sex sok z opačného

konca svetového pohlavného reťazca, kokršpaniel. Nápady, námety, impulzy, všetko je to fajn, ale iba v určitom pomere s rozumom. Slováci však nemajú nič hlavnejšieho na práci, než ustavične prinášať najmä a len slová. Stále máme máličko slov, ktorými sa dá prihovoriť zamysleným a namysleným.

Pri našej hlavnej náplni – vyslovovaní slov, nás slovíčkarov jednoducho niečo brzdí, vyrušuje, hryzie do nohy. Ustavične do nás dobiedzajú hotentóti, sekty aj insekty. Hmyz, čo vlečie za sebou svoj bezohľadný bzukot, chce odviešť našu pozornosť do pekla a zaskočiť nás zákernými, až príliš pozemskými uštipnutiami, a sekty – svorky svorne mysliacich, pútajú našu pozornosť výrobkami svojej hlavy – vodcu driemuceho v odcudzení.

Preto navrhujem, aby istá časť obyvateľstva používala aspoň načas namiesto **myslím si** rovnako diskrétny výraz **mydlím si**. Nieкто by napríklad zamrmlal:

- Myslím si, že ono alebo tamto. A iný by mu pohotovo odpovedal:
- A ja si zase mydlím, že až.

A hneď by bolo po jalovej debate. Zmätok by nastal, keby na mydlenie prešli hromadne všetci bez výnimky:

- Mydlím si to i ono, - tvrdil by kdekto bez rozpakov. Tu by sa zase vhodná odpoveď tvorila záporom:

- Tak to si zase ja rozhodne nemydlím, a ono už vôbec nie!

Kým o myslení, o jeho nedostižných možnostiach a úrovniach sa rozprávajú hotové báchorky, o tom podstatnom, o vnímaní, o rozhlade, o videní vecí iným pozeraním v tejto vymydlenej dobe nik ani len nenadškrtne. A potom to tak vyzerá: veľa mysliacich, ale málo vidiacich. Málo záležitostí, či je človek mysliaci: ak nie je vidiaci, tak či tak je zaslepený. A čo už je len zaujímavého na tom, čo si myslí ignorant, však?

Niežeby by sme mali myslenie celkom zavrhnúť, božechráň. Všetci dobre vieme, že najnebezpečnejší sú zaslepenci, ktorí nerozmýšľajú. No človek potrebuje k životu skutočné videnie, posun, bez ktorého sú mu všetky myšlienky platné asi ako psovi piata noha.

Možno to vyzerá tak, akoby som chcel spochybníť zmysel nadpísanej rubriky. No namiesto zoznamu úchvatných myšlienok svojich, tvojich a jehových (a Jehovových) chcem len nadhodiť, že v slovách a ich objavovaní a vypočutí a spisovaní sa nám popri

duševnej hygiene ponúka aj čosi pohodovejšie, ako nám myšlienky koľkokrát môžu dať. Myslím si – na rozdiel od mnohých svojich ctených kolegov od pera, že všetko, čo naozaj treba povedať, je aj tak v pôsobnosti niekoľkých vhodne volených slov vyslovených v pravý čas a na správnom mieste.

Netreba tomu, čo vravíme, píšeme, za každú cenu nasadzovať vyleštenú korunu posolstva. S veľkými myšlienkami je aj ten problém, že k nim treba nazhromaždiť veľa poslucháčov, ktorí musia držať hubu, kým jeden melie pántom.

Od Ohňovej zeme až po Pobaltie sú oficiálne zakázané iné spôsoby života a zmýšľania ako tie vzorové, ktoré vlády odporúčajú svojmu mierumilovnému obyvateľstvu. A predsa nie všade trestajú človečika s takou nevraživosťou ako u nás zato, keď sa o piad' odchýli od vytýčenej doktríny.

V dillíjskom parku neďaleko budovy parlamentu môžu všetci, ktorí to chcú vidieť, zaznamenať, ako sa tam nahý človek, ktorý má v korune neďalekého stromu z dosák zhlobený prístrešok, dolu na zemi morduje so svojím kšatrijským mečom a kameňom na ňom niečo prekúva. A nik sa nad tým ani len lenivo nepozastaví. Sloboda zmýšľania ako vymaľovaná. Napokon, čo koho do toho, čo sporiadaný občan doma robí so svojím mečom. Tak mi to vravel jeden pocestný a pre tých, čo chcú vidieť, ako sa veci majú, bez ohľadu nato, „čo by sme si o nich mali myslieť“, niet vari na začiatok ideálnejšieho bezmyšlienkovitého námetu.

No u nás na každý štvorcový milimeter slobody pripadá stále veľa takých, čo vidieť nechcú, a už vôbec nechcú mať na veci svoj vlastný názor, a ktorým je, žiaľ, súdené uvažovať v schéme schválenej momentálnymi monumentálnymi hlaváčmi. Nuž, či chceme, či nie, k rozumkárom a ich klonom nás to bude vždy vracieť späť, aj k tej ich krásnej prešpekulovanej a dômyselnej bezvýhodiskovosti. Aj preto som sa rozhodol potešiť ich v neľahkom údele aspoň nasledovnou básničkou.

ÓDA NA VEĽKÉHO MYSLITEĽA

*Výlučky mozgu zradné
omylom považoval za myšlienky
a krmil nimi pospolitý ľud.*

*A zavše dal sa vlet na špičky krídel,
hoc nikam nedoletel, nikam nedovidel.*

*A nikto netušil, či na Olymp sa vyštverateľ chce
s tým zelerom v riti,
alebo trpí iba bežným stihomamom celebrity,
svedomito žal chvály pochlebovačov a núl.*

*Raz sa však prekoprcol cestou nahor
a padal tam, kam patrí, unášaný vlastnou váhou,
a nik už o ňom jakživ nepočul.*

MIROSLAV

B R Ü C K

Zimné zlyhávanie a iné básne

ZIMNÉ ZLYHÁVANIE

*Ostrou puklinou zimy
pozoruješ násilne umlčanú vodu
aby nevypovedala
o pohybe a smerovaní
(labuť v samotke ľadu odoláva
a tuposť sekery sa zajakáva
v hrdle potoka)*

*V clone interiéru znehybnieva
obnažená žena
s presvetlenou stopou v pozadí*

*Prvý pohľad je o deštrukcii
druhý o katarzii
usmievaš sa bezdôvodne
si vo vratkej pozícii zneisteného
jazdca*

PREHLAD SPRÁV

*Tvoje bezvýznamné dejiny
zanikajúce v kontinuítom procese
obiehajúcej trávy a zajačích stôp
sú prevažne dejinami
omylov a zlyhaní
hermetickej melanchólie
zatlačenej sebaíróniou*

*rozpínavými pochybnosťami
vracajúcimi sa na dno oka*

*Čas vymedzený na tvoje parazitné dejiny
pozostáva z navrstveného prachu
odkazujúcich artefaktov
reflexívnych dotykov
zimného vzplanutia k nadčasovej žene
presakujúcej nenávratnou hmlou*

*Tvoja prerastajúca dejová štruktúra
zasypaná spoločenskými prevratmi
a vzostupnou architektúrou
je poznamenaná odchýlkami a trhlinami
výpadkami vedomia kompromismi
svetlom dozerajúceho listu*

KONEČNÁ

*Predstava riek
je definitívne uzavretá Níлом
čiernou vodou oslepnutého proroka
dymiacimi plachetnicami
hmlou prechádzajúcou do citrusového
svitania skalnatým vetrom Asuánu
ktorý ťa vyzýva ku konečnej plavbe
Snívanie je v tomto priestore
bezvýznamné
ale tušenie brehov zdrvivúce:*

*vytrvalý a neústupný Níl
s dominantnou dôslednosťou
vymazávajúcou
všetky rieky do zabudnutia*

ZMYSEL OBRATU

*To najlepšie odkladáš
do jesenných prepadlísk ale zbytočne
po slovách zostávajú púšte
pichľavé hranice popraskané obelisky
s horúcimi škorpiónmi v dutinách
vykradnuté hrobky
a žobravé oči karaván*

*Vraciaš sa aj to len s čiastočným
poznáním seba*

*aby si mohol odpovedať na dažde
a ropné mláky
poľné usadlosti sú ako po pitve
svedomie zastrčené
v rozkladajúcej tme
nepýtaj sa prečo
aj vták letí bez otázok a doletí*

(doma je všetko prirodzenejšie)

V OBEHU

*Aj keď ľahší o batožinu
a drobné mince ale pokračuješ
napriek otočenému dažďu
sprisahaniam vyvrátenému zrnu*

*So strohou výbavou putujúceho
s naivitou mlčania no pokračuješ
možno len zo strachu zastaviť sa
aby to nevyznelo ako konečná*

*Postupuješ
aj keď tvoje straty sa zvyšujú
a únava ti vnucuje dvojité videnie
pod nohami obieha asketická voda
s privlastnenou štruktúrou slnka
les sa dorozumieva listnatými
posunkami podobne ako žena
s pragmatickým prízvukom
a predsa sfarbená naklonenou jeseňou
jej polonahé vlasy zbavené
mlčanlivosti nič neodokryjú*

musíš zabudnúť

SVET

*Mimo silvestrovskej noci
s ústredným osvetlením
mimo radničného optimizmu
akciových kondómov a burzových posunkov
mimo umelo predlžujúceho tieňa
úradnej budovy
mimo jeho ozvučených výťahov
a kolujúcich vtíпов*

*V odpísaných uliciach
s rozobratými komínmi
a s pozostatkami domáceho dymu
v rozptýlených listoch kôrach jadrách
aby úspornosť výrazu
nebola len pomstou*

K STROMOM

*Rozložitá lipa prekrývajúca
tehlovú štruktúru domova
javor experimentujúci s farbami
oliva opretá o slaný múr
introvertný topoľ vábiaci
na diskretnosť
základné prvky zo sústavy
tieňového nadhľadu
a nevykorenených názorov*

*Strom učí vidieť a byť nevidený
samotáři a nepokojní voyeri
sledia medzi jeho neutrálnymi listami
významové prnutie v dužinách
je len ich zdanie
račí kamienok cúva do vody
kypiaci koruna lípy
ohromuje svojou informačnou štruktúrou*

JARNÁ ÚNAVA

*Padám
či už zasiahnutý alebo len z potreby kryť sa
pragmaticky pristúpiš k neutrálnym vodám
(ale v karmínových ostro strihaných tangách)
zlyhávajúci vietor vypína svetlá
náhly odchod je problematický
a kam vôbec ísť
(plánovaný výhľad na stožiare
je odsunutý do tuhnúcej tmy)
Dejová postupnosť vytvára
deštruktívne odbočenia
tvoja úplná a zverejnená nahota
je sloboda ale aj jej strata
svojou fyzickou svetlosťou
nakrátko ovplyvníš tmú*

ale so všetkými dôsledkami

NEZDVOJITEĽNÉ ZDVOJENÉ JA
Mila Haugová

V tretej básnickej zbierke mapuje Nóra Ružičková medze, ktoré významom stavia jazyk. Jej texty sú ako vodné hladiny (napovedá tomu aj grafické riešenie strán – text zaplína stránky ako voda – čiara nad ním označuje hladinu – stránky sú vlastne rôzne plné nádoby...)

Tvorenie-(s)tvorenie... *Už každé hustnutie sa pokúša o vlastné srdce O duté riadiace centrum...* Autorka sa cez text pokúša o svoje (s)tvorenie textom, pokúša sa o seba, len nevie ako a o akú seba, ale napriek tomu, že nevie, chce sa sebaisto presadiť, najprv vykoreniť a potom presadiť, pekné využitie jazyka, slov, do ktorých sa chce presadiť.

Ale najprv príde znehybnenie, písanie je vlastne znehybnenie myšlienky, jej zastavenie aspoň na čas písania myslenej myšlienky: alebo: píšeme tak rýchlo ako myslíme? myslíme tak rýchlo ako píšeme? (túto otázku si nekladíme pri písaní rukou, s počítačom je to iné).

Takmer: zaujímavé slovo: takmer v najtesnejšej blízkosti... zapamätajte si to: Ružičková bude toto takmer, aj keď to možno nebude takto zreteľne napísané používať pomerne často, alebo stále. Takmer ako to nepopísateľné, keď cítime alebo necítime blízkosť, keď niečo chceme alebo nechceme, takmer sa pozrel: tak pozrel sa alebo nie? Tieto neistoty budú sprevádzať tieto plynulo rozbité texty-hladiny: úryvky pohybov, zárodoky zvukov pod kožou, Ružičková je presná, ale kdesi zostáva to: tak-

NESTÁLOŠŤ, NEUCHOPITEĽNOSŤ, NEPOSTIHNUTEĽNOSŤ
Zoltán Rédey

Titulný pojem *beztvárie* sa objavuje už aj v Ružičkovej predchádzajúcej zbierke *Osnova a útok* – hneď v jej úvodnej básni natrafíme naň ako na označenie jedného z piatich retrospektívne vymenovaných stavov, polôh či štádií alebo fáz odkazujúcich akoby na problém totožnosti, prípadne i „komunikačného nastavenia“: „(retrospektívne) 5 beztvárie /

4 beztvárie / 3 tvár obojstranne / 2 maska obojstranne / 1 príliš blízko“ (s. 10). Aj preto platí, ako konštatuje J. Pácalová vo svojej recenzii, že „V osobnej histórii autorkinho 'písania' je tento názov kontinuálny a má takmer symbolický charakter.“ (Pácalová, Slovo, roč. 6, 2005, č. 5, s. 14).

Názov *Beztvárie* nevdojak implikuje mravnostný zreteľ, predstavu mravného, charakterového deficitu; takéto negatívne morálne hodnotenie vyjadrujú aspoň konvenčné frazeologické významy, ktoré tu akosi automaticky prichádzajú do úvahy: byť „bez tváre“, „nemať vlastnú tvár“ či „kožu na tvári“, „stratiť“, prípadne „skrývať svoju tvár“. Navzdory týmto mimovoľným sugesciám však u Ružičkovej „*beztvárie*“ i paradigma tváre nie sú zaťažené tradične chápanou moralitou a nemajú negatívny nádech. Naopak, stav takéhoto *beztvária* je prekvapujúco akoby legitímny, ontologicky nevyhnutný, existenčne opodstatňujúci, samozrejmy: „*Lebo tam, kde strácam svoje pevné obrisy, začínam / nadobúdať zmysel.*“ (s. 16)

Beztvárie tu znamená akúsi nestálosť a tým i neuchopiteľnosť, nepostihnuteľnosť *tváre*, nemožnosť jej trvalej identifikácie, spôsobenú

mer.

Je tu aj druhé slovo, ktoré sa mi natíska pri čítaní: zároveň: „čítaš okamih Rovnaký, ako práve prežívaš...“ dovoľm si transformovať tieto slová a napísať: píšeš okamih rovnaký ako prežívaš. Existuje to úplne, toto spojenie, splynutie, zmazanie hraníc toho tu a toho tam (v texte) možno je tu zrejmejšia „dvojdmost“ autorky (je zároveň aj výtvarníčkou), venuje sa fotografii a videu a tam je možná samospúšť, skúsenosť s identitou, hľadanie strateného tvaru, tela, slova, hlasu, predstáv: totožnosti so sebou v odlišnosti.

... súlad výsledkov špekulácií a javov skutočnosti má dve, presnejšie štyri roviny: javy bezprostrednosti (odlišnosť od iných), javy sprostredkovanosti (odlišnosť od seba), javy sprostredkovanej bezprostrednosti (napr. odlišnosť vynaliezavosti) a javy bezprostrednej sprostredkovanosti (napr. odlišnosť autora od seba). Gabriel Farnbauer, *Digitálny Apokryf*.

Hľadám v texte riadky, ktoré by potvrdzovali alebo odporovali citátu: bolo by pravdepodobne lepšie, keby potvrdzovali: zdá sa, že skôr áno ako nie: „... jedno ja - leží bez života / druhé sa nad ním skláňa...“ alebo „... Musím sa zaprieť, k sebe nepriznať, zastrčiť si jazyk naspäť do úst

k o n f r o n t á c i e

jej „tekutou“ či „tekavou“ podstatou, zodpovedajúcou skupenským zákonitostiam vody – teda akosi pretekavosťou i roztekavosťou, prelínavosťou, doslova kvapalnosťou, vodnatosťou: „sklonená tvár / kvapku po kvapke / zlievaná / do pripravenej hladiny // zdvihnutá tvár / strmhlav / vliata / prudko / vdýchnutá“ (s. 68).

Tým vlastne nadobúda vodný živel, resp. „vodnatosť“ v tomto zmysle dominanciu v obraznosti textov.

Výraz *Beztvárie* tak vystihuje akoby princíp nevyhnutne danej tvarovej, ba vlastne ontologickej nestálosti a amorfnosti (štruktúrnej entropie), rozplývavosti, neurčitosti, neohraničenosti, neobsiahnuteľnosti. Najnaliehavejšie sa to vzťahuje na stav samého subjektu, na jeho vlastnú permanентnú premenlivosť: „keď hovorím mením sa na mením sa na mením sa na“ (s. 40), v konečnom dôsledku ide teda o problém nestálosti, „roztekavosti“ vlastnej identity.

V celej zbierke rezonuje otázka hraníc, rozlôh vlastného ja oproti bezhraničnému, beztvarému, či skôr tvarovo heterogénnemu a nekonečnému „neja“ – všetkého, čo „ma“ obklopuje, čo je mimo „mňa“, teda sveta, skutočnosti ako takej: „od do siaham presne ale neprilieham“ (s. 44). Sme po celý čas svedkami neprestajného, procesuálneho prehodnocovania „sféry rozsahu a kontaktu“ – rozhraničenia *svojho* a *cudzieho*, hranice či dotykovej, kontaktovej zóny medzi vlastným, *totožným*, t. j. „mojou totožnosťou“ a *iným*, nekonečnou, neobmedzenou inakosťou. Lyrický subjekt je ustavične vystavovaný „atakujúcej inakosti“, nepretržite odoláva, vzdoruje amorfnosti, „gramatike jednotvárnosti“ (s. 81). Pozoruhodné je v tejto súvislosti, že rozdiel medzi sebou a iným sa zotiera v prípade „ubliženia“: „... lebo sa pohnem príliš / prudko v úpornej snahe zbaviť sa strnulosti a ublížim sebe / - inému“ (s. 86). Aj pri výraznej prevahe „kvapalného skupenstva“ sa dostáva k slovu nápadne a nástojčivo, slovnou hrou zdôrazňovaná telesnosť: „telesné si privtelilo tesné privtelilo telesné / tesné si privtelilo telesné si privtelilo tesné“ (s. 25) a s ňou i ondušovsky inscenovaná bolesť a zranenie: „Opisujem sa ako zranenie. Zárez / v koži pocit bolesti, skôr monotónny ako osudový.“ (s. 15)

Tekutosť, prelínavosť, ako ju pociťuje sám vypovedajúci subjekt, sa prejavuje ambivalentne – jednak ako schopnosť nechať sa naplniť cudzím obsahom, nadobudnúť podstatu niečoho celkom odlišného: „budem aj tým, čomu sa najmenej podobám“ (s. 13), no rovnako aj ako schopnosť

a držať na nich dlaň Musím sa umlčať, aby som mohla prehovoriť“. Môžeme to prijať ako zapretie, odlišnosť autorky od seba samej (ktorej? je otázka, ktorá sa tiahne celým textom), alebo ako veľmi chceme, mohla by to byť možno aj ženská variácia známeho Wittgensteinovho výroku.

Voda: tekutina: otvor: kráter: rana mozaikovo vykladaná zrkadlovinou (iná ona: iná ja) videná objektívnym okom vsadeným do svojho oka: videotextperformance: nasadenie seba, tela (ako keď na zasneženom dvore sťahujú rukavicu z obarenej ruky, oproti, v ústrety, cez seba sa trhám) silné presné metafory, tu žije slovo v takej tesnej symbióze s obrazom, že nie je možné ich bezbolestne oddeliť: ako zamrznutú ruku zo zamrznutej rukavice: slovo je tu telesné.

A takto pokračuje text s rôznymi hladinami naplnenia, ale s neustále stúpajúcim napätím a intenzitou (až sa hrozím prelínania, prelievania tohto zdvojeného ja: lebo je totožné: ani sekunda úfavy: kedy? keď stále ohýba dych do slučky: splyva s tou, ktorou ne-chce byť: ani dych sa medzi tie dve nedostane – bimetalický pásik – siaha presne, ale ne-prilieha – zaklína sa do čiary a rozpína ju sebou. Nádherné a ohrozujúce obrazy (každý by ju mohol zabiť).

napíňať cudzie vnútro sebou, prenikať do iného, zabývať sa v nejakej inej bytosti, vnímať veci jej optikou, pritom však nestratiť vlastnú identitu, nesplynúť s ňou, nestratiť sa v nej: „pohľad cez oči inej bytosti, ale nie tak, akoby si bola ňou, / ale tak, akoby si bola v nej a pozerala sa z nej, tvoj pohľad / vsadený v jej pohľade“ (s. 46).

Pritom podstatou tendencie „preliať sa“, čiže transformovať sa do niečoho iného alebo absorbovať v sebe iného, je v konečnom dôsledku stelesniť, stelesňovať *inakosť*.

Napokon zisťujeme že ono *beztvárie*, resp. významový kontext *tváre* v Ružičkovej poézii vlastne zodpovedá aj tomu ponímaniu *Tváre*, s akým sa stretávame u E. Lévinasa (a to už je výsostne etická dimenzia).

Rozplývavosť a fluidnosť nachádza svoj protipól v podobe „strnulosti“ (s. 84), no ešte výraznejšie v „zmrazenosti“, je celkom pochopiteľné, že protikladom roztekavej beztvarosti, sugerovanej prostredníctvom motívu „vodného žilvu“, je teda ustálený, pevný tvar fixovaný „mrazom“. S týmto motívom sa zase spája náznakovitá, „epizodicky prebleskujúca“ štrpkovsko-laučičkovská fascinácia severom: „odísť na sever – zjednodušiť sa do jediného bodu / – ohraničiť sa presnými – ostro rezanými stenami – pevne / sa vzoprieť mrazu – vyvzdorovať si čistou jasnú / podobu“ (s. 68); „sever ako cieľ cesty – vízia zakliata a zmrazená v dialke, ku ktorej sa nedá priblížiť // bod, s ktorým chcem splynúť, ktorým sa chcem stať, / nedokáže dlho odolávať mojej atakujúcej inakosti a – pre- / niknutý mojím nepokojom, začína sa deliť – štiepi a záhy- / buje jednoliatu sféru severu.“ (s. 87)

Oba princípy – ostro rezaná ohraničenosť aj tekutosť sa potom oxymoricky spoja aj v jednom básnickom obraze, resp verši: „nôž – ktorý krája vodu – sa ponára.“ (s. 82)

V *Beztvári* máme do činenia s úpornou snahou – alebo skôr s experimentovaním – zachytiť skutočnosť „ohraničujúcimi obrysami opisu“ (s. 15), úsilím o „seba-postihnutie“, o postihnuteľnosť, postrehnuteľnosť vôbec, identifikovateľnosť, a následnú vyjadriteľnosť – predovšetkým seba samého. Možno ide naozaj skôr o experiment, ktorý je vlastne „pokusom o identifikáciu ja / lyrického subjektu, hľadaním možností, ako to urobiť (metódou pokusu a omylu tak v súvislosti s vlastným procesom identifikovania sa, ako aj konkrétneho básnického uchopenia tohto aktu...)“ (Pácalová, Slovo, roč. 6, 2005, č. 5, s. 14).

Potom náhle predsa len čosi, čoho sa dá zachytiť: „*pohľadom zachytiť / padajúcu kvapku / zastaviť / roztváranie tváre*“ – pozorné, jednoduché: najťažšie (krása a čistota).

Tie elektronicky mikroskopovo detailné pozorovania, keď sa len tak mimochodom prejde špičkou nechta po bielom liste papiera a on ešte viac obelie. Skvelé a ešte lepšie, že je to tretia kniha, ktorá ju posunula ďaleko dopredu v súčasnej, v porovnaní s jej knihou, pomerne stagnujúcej a nevýraznej slovenskej lyrike.

Stavebné práce neúprosne postupujú, hovorí Nóra Ružičková: pôvodné bloky mramoru sú rozrezané na niekoľko častí a potom znovu zložené do pôvodného tvaru (viditeľné sú miesta rezu: rany) – nie je kam uniknúť nie je kde zotrvať: ani-ani – v tom musíme písať: žiť: merať hladinu: rezať kvádre mramoru: milovať v šume krvi a dunení srdca: byť rozhraním, brehom: dvomi brehmi: rozzatvoríť sa: zarozhovoriť sa: nosiť svoje obrazy: pospiatky vkladať chodidlá do zanechaných stôp: opierať sa o presnosť.

„*Vyvzdorovať si svoju čistú a jasnú podobu*“

V mrazivom februárovom večere je čítanie týchto okamihov niekoho iného, ktoré sa stávajú čítaním našou súčasťou, akosi hrádzou proti „*tichej prelietavej smrti*“ – a to nie je málo.

Myslím na text i autorku, v celej ich neurčitej presnosti. Naliehavosti.

k o n f r o n t á c i e

Tvár – i celý konotačne široko rozvinutý okruh rôzne utváraných derivátov tohto slova – má pritom v slovenskej poézii osobitnú tematicko-koncepčnú a významovú vyťaženosť. Mohlo sa vari zdať, že po Jánovi Ondrušovi bude priam nemožné produktívne a autenticky uplatniť tento motív – navyše hneď v titulnej i celkovo kľúčovej pozícii vôbec – teda bez toho, aby to nenieslo stopy nežiaducej poznačenosti Ondrušom, resp. s tým, aby sa pri jeho použití takpovediac „prekročil tieň“ ondušovského básnického toposu.

Ružičkovej sa však autentickým spôsobom podarilo práve toto, motíviku *tváre* oživuje s plnou nanovo rozvrstvenou významovou nasýtenosťou a v plnej autentickej sile, rozohráva ju, spolu s ďalšími motívicko-tematickými fragmentmi, do nečakaných nuansí. Jej najnovšiu knihu možno chápať – okrem iného, prirodzene – aj ako veľmi svojskú odozvu na ondušovskú poetiku a básnický svet vôbec, a dokonca aj ako nepriamu výzvu nahliadať na Ondrušovo dielo v opäť novom svetle.

V textoch *Beztvária* narážame jednoducho na také motívické prvky, fragmenty a zvraty, ktoré možno vnímať ako ondušovské alúzie, ba dokonca ako akési „syntetizujúco remixované“ ukážky „ondušovskej topiky“: motívy povestnej rozdvojenosti, zrkadla, noža a čepele, úst a jazyka, terča, koreňov, vyššie už spomenutý motív bolesti a zranenia a podobne. Uvedme aspoň jeden-dva príklady: „*zásah do ... bieleho terča... rana – mozaikovito / vykladaná zrkadlovinou*“; „*jedno ja – leží bez života / druhé sa nad ním skláňa – nevidieť mu do tváre*“ (s. 14).

Ružičková akoby vo svojej zbierke (a verím, že istotne i celkom nechtiac) koncentruje, resp. evokuje, „prebúdza k životu“ najhlbšie skúsenosti resp. tradície „modernej“ slovenskej lyriky.

Nejde však vonkoncom o programovú aluzívnosť, ide tu o čosi omnoho silnejšie, významovo i výrazovo „hustejšie“ a prenikavejšie; miestami priam cítiť, že táto poézia má váhu – a zaslúžila by si viac pozornosti, než koľko jej mohla venovať táto povrchná „napochytre vychrstnutá“ glosa.

Smrť je nádherný cieľ

Moje meno je Harry Barris.

Rád by som vám ponúkol svoje služby.

Ak sa dohodneme, prídem k vám domov alebo na miesto, ktoré určíte a pomocou Vami zvolenej metódy Vás zabijem. Som pripravený použiť akúkoľvek diabolskú silu, aby som ukončil Váš život na tejto zemi. Sľubujem, že Vás ukradnem životu a odvediem do neznáma. Vaša duša opustí Vaše telo v mojich rukách.

V prípade záujmu Vám ponúkam aj doplňujúce služby, pri ktorých som „oblečený ako smrť“. Exempli Gratia, scéna môže byť naaranžovaná ako lúpežná vražda, alebo autonehoda, ak chcete ušetriť svojich blízkych.

Ak, po zvážení všetkých možností, ste skutočne rozhodnutí využiť moju pomoc a ponuku, prosím, kontaktujte ma kedykoľvek.

S pozdravom,

Harry Barris

Stál som na schodoch pár metrov od svojho bytu. Pošta mi takmer vôbec nechodí, takže som list otvoril okamžite. Srdce sa mi zastavilo, keď som čítal tie riadky zas a znova, a hľadal akýkoľvek náznak toho, že ide o žart, ale v hĺbke duše som vedel, že toto žart v žiadnom prípade nie je, práve naopak, že tento list je najväčšia a najpravdivšia vec, aká sa mi v živote stala.

Niekoľko privolal výťah a ja som dostal strach, aby ma s listom nepristihli a tak som ho rýchlo strčil do vrečka, vybehol k bytu, rýchlo otvoril a poriadne za sebou zamkol.

Zhodil som tašku aj kabát, skopol topánky a sadol si na kreslo v chodbe pri dverách, kde som sedával, keď som nevedel, ako ďalej. Alebo keď sa mi nechcelo ísť do toho prázdneho bytu, kde ma nečakalo nič, len vrniace stroje, apatické a chladné. Často som v tom v kresle sedel celé hodiny a hľadel do steny, načúval, čo sa deje v dome, predstavoval si, kto sa vezie výťahom, koho kroky počuť na schodoch, kto pozerá televíziu. Stávalo sa, že som v ňom zaspal a prebudil sa zvyčajne až nad ránom, celý dolámaný som sa dovliekol do postele a doprial si pohodlný hodinový spánok pred tým, než som znova odišiel do práce.

Sedel som tam aj teraz, so zovretým žalúdkom od nervozity a privretými očami. Dúfal som, že zaspím, keď zazvonil telefón.

„Rainer?“

Preľakol som sa. Nepoznal som ten hlas.

„Kto volá?“

N

A

G

L

U

V

KRISTINA

„Harry Barris.“

Jeho hlas bol hlboký a basový a veľmi upokojujúci, v rádiách by sa o neho určite pobili, ale mňa znervózňoval. Najradšej by som zložil slúchadlo, ale mal som pocit, že ak to urobím, bude volať znova a znova, kým nedostane čo chce. Bude lepšie, ak to vybavím hneď.

„Ľutujem, ale vôbec neviem, kto volá.“

„Máte môj list.“

„Moment,“ povedal som a položil slúchadlo na stolík.

Prešiel som celý byt, ale bol prázdny. Pod oknom nikto nestál. Ani vonku na chodbe.

„Počúvam.“

„Nenašli ste ma, však?“ zasmial sa.

Začal som sa trochu báť.

„Čo chcete?“

„Porozprávať sa.“

„O čom?“

„Stretnime sa. Všetko bude v úplnom poriadku. Uvidíte.“

„Kedy a kde?“

„Dnes o deviatej. V bare R.I.P. Môžete prísť?“

„Ako vás spoznám?“

„Ja si vás nájdem,“ povedal pokojne a zložil.

R.I.P. bola stará krčma pod zemou, otvorená do rána. Po druhej v noci sa v nej zbiehali opilci zo všetkých zatvorených podnikov, o deviatej večer tam ale ešte nikto nebol. Mohol som si sadnúť za stôl, ktorý som mal najradšej. A tak som len tak sedel a čakal. Keď ma čakanie prestalo baviť, začal som rozmýšľať o svojich veciach. O tom, čo všetko viedlo k tomuto dnešnému stretnutiu a zrazu mi bolo dobre. Mám rád pokojné večery, kedy môžem nerušene sedieť a popíjať dobrý alkohol a len tak byť.

„Dobrý večer.“

Musel som vedieť, že je tu, pretože som sa vôbec nemykol, keď si z ničoho nič ku mne prisadol.

Nahol som lampu, ktorá visela tak nízko až sa takmer dotýkala stolu a namieril ju na neho.

„Obsadené.“

„Viem. Pre mňa.“

„Nie.“ Bol som si istý, že nie. Namiesto pokojných basových tónov, ktoré na mňa v telefóne tak zapôsobili, som teraz počul mladý chlapčenský hlas, trochu roztrasený, ale sebavedomý.

Položil ruku na stôl a prisunul ku mne obálku.

Dôverujte mi.

Harry Barris

Pokrčil som papier a prstom ho odfrnkol na neho.

Spadol na zem.

Zdvihol ho a v popolníku zapálil.

„Harry je opatrný. Musí si dávať pekelný pozor na to, kam chodí a s kým sa stretáva. Nie je to ľahká robota, čo robí. Tomu ver. Vôbec nie. Vieš, koľko policajtov by ho rado stretlo?“

„Mal som dohodnuté stretnutie s ním, nie s tebou.“

„Dnes ráno som hovoril s bohom.“

Zdvíhal som sa na odchod, ale táto veta ma zastavila. Ak je to blázon, aspoň o ňom môžem niečo napísať, pomyslel som si.

„Áno, a čo vravel?“

„Pozdravuje ťa.“

„To je od neho veľmi milé. Že aj ja jeho.“

„Odkážem mu.“

Až teraz som si ho lepšie pozrel. Vlasy po uši, obrovské modré oči, trocha neforemný nos, ktorý mu ale dodával charakter; keby ho mal rovný, nebolo by to ono.

„Mohli by sme prejsť k veci? Nemám veľa času. Prvé stretnutia sú aj tak väčšinou len také oŕkúvanie. Prebehneme dôležité a pôjdeme.“

„Pokojne.“

Prišiel čašník a chlapec si objednal čierny čaj. Ja som si dal varené víno.

„Poviem ti, prečo robím s Harrym. Mám rád smrť.“

„Ale?“ pobavene som sa usmial.

„Smrť je nádherný cieľ. Netreba sa preň rozhodnúť. Netreba si dávať žiadne predsavzatia, aby si tento cieľ dosiahol. Dosiahneš ho bez akéhokoľvek vlastného pričinenia. To vravievala moja mama. A ešte vravela, načo sa trápiť so smrťou. Keď som tu ja, nie je tu smrť, a keď je tu smrť, nie som tu ja. Čo je blbosť. So smrťou sa stretneš. V poslednej sekunde života. A to je kopec času, ver mi. Viac, ako si myslíš. Je to sekunda dlhšia ako tvoj život. Tomu ver.“

„Nádherný cieľ,“ zopakoval som.

„Kým žiješ, tvoj život je v ohrození.“

„Hrozí mi smrť.“

Prikývol. „A preto je lepšie sa na ňu pripraviť. Už si rozmýšľal, ako to chceš spraviť?“

„Rozmýšľal som len o tom, ako ste sa ku mne dostali.“

„Program, ktorý nájde tvoj počítač, hneď ako do niektorého z vyhľadávačov zadáš niektoré kľúčové slová. Samovražda. Ako sa zabiť. Klub samovrahov. A tak. Sám som ho robil. A neustále ho zlepšujem.“

Spomínal som si, ako som pred dvoma týždňami trávil na internete niekoľko hodín a venoval sa len týmto slovám.

Čašníčka nám priniesla nápoje.

Pohodlne sa oprel a počkal, kým odíde.

„O smrti viem všetko. Všetko. Videl som zomierať toľko ľudí. Sám som dlhé roky zomieral. Jediný dôvod, prečo som zostal nažive, bola nádej, že sa zo smrti vyličím.“

Odmĺčal sa.

„Ty si úplný začiatočník, však?“

„Aj tak sa dá povedať,“ rozhodil som rukami. „Žijem, ako vidíš.“

„Nikdy si sa nepokúšal zabiť?“

„Ani som o tom nikdy neuvažoval.“

„Nepýtam sa na dôvody,“ zamyslene si zahryzol do spodnej pery a odmlčal sa.

„Musíš mať teraz veľa práce,“ nadhodil som to ticha.

„Prečo?“

„Smrť prichádza do módy. V Japonsku sa každých pätnásť minút zabije jeden človek. V Iraku sú samovražední útočníci. Niekde v strednej Európe vyšla kniha *Vražda ako spoločenská udalosť*. O tom, ako správne vraždiť.“

Posmešne sa zasmial. „Samovražední irackí útočníci? To je predsa japonský vynález. Kamikadze v druhej svetovej.“

„Kamikadze. Brrr. Ja by som hlavne chcel, aby to bolo rýchle, efektívne a bezbolestné.“

„To je ono! Presne o to ide. Rýchle, efektívne a bezbolestné. Čo sa ti páči najviac?“

„Neviem. Ale Harry Barris vie, alebo nie?“

„Tak počúvaj.“

Obaja sme sa naklonili ponad stôl. Cítil som, ako mi para z jeho horúceho čaju zohrieva tvár.

„Najdôležitejšia zo všetkého je dobrá príprava. Nech si vyberieš hocikakú metódu, príprava musí byť dôkladná. Hlavný problém je totiž interný, nie externý. Reguluješ správanie podľa vlastných predstáv toho, čo by sa následne mohlo udiať. Predstavuješ si bolesť. Tej sa bojí každý. Ale bolesť má iracionálny základ. Chceš sa vyhnúť bolesti, ktorú môžeš cítiť. Nebojíš sa smrti, bojíš sa bolesti, ktorá jej predchádza. S Harrym sa báť nemusíš. Ušijeme ti smrť podľa tvojich predstáv. Ani nemusíš vedieť, že zomrieš. Smrť môže byť veľmi príjemná. Smrť počas sexu, smrť uprostred eufórie z drogy. A ešte niečo – nemusíš sa báť, že by z toho mala tvoja rodina nejaké problémy. Žiadna hanba ani stigma. O to sa postaráme. Dnes je aj tak už samovražda široko akceptovaná. Ale skôr, ako prejdeme k jednotlivým metódam, povedz mi, sám, alebo s niekým?“

„Aké sú výhody?“

„Nuž, pre tých, ktorí nemajú silu, alebo záujem o osamelú smrť, spoločnosť ostatných samovrahov môže byť nástrojom k dosiahnutiu cieľa. Spoločný entuziazmus je dôležitým elementom v úspešnej samovražde. Povinnosť a loajalita v skupine, rozumieš, ako keď niekto so zbraňou zabije všetkých ostatných a potom seba, alebo niekomu, kto nemá peniaze na tabletky, sa skupina vyzbiera. Inak, v skupine je najlepší plyn alebo jed. A ak chcete mať istotu, môžeme vám nájsť dobrovoľníka z nejakej mimovládnej organizácie ako Brána do neba, Cirkev smrti, Dobrovoľné hnutie mŕtvol a on dohliadne, aby bol každý v skupine úspešne mŕtvy.“

Skúsil som si to predstaviť. „Radšej sám.“

Potľapkal ma uznanlivo po pleci. „Odvahe, tomu ver! Len tak ďalej. Akú hudbu máš rád?“

„Prosím?“

„Čo počúvaš. Rozumieš, pesničky o samovražde ťa dostanú do nálady. The Cure má niekoľko skvelých samovražedných songov. The Doors 'Yes, The River Knows', Suede 'Stay Together', Alice in Chains 'Dirt on Dirt'. A keď si chceš predtým zatancovať, môžeme skúsiť 'Lords of Acid', Morrissey..“

„Nie, nie, to nemusí byť. Možno nejakého Beethovena. Mozartovu, hm, Mozartovu poslednú.“

„Ako chceš. Tvoja smrť, tvoja hudba. Vieš aj ako to chceš?“

„Nie som si celkom istý..“

„Hovor, na to som tu.“

„S tebou dohodnem detaily?“

„So mnou dohodneš všetko. Ak bude niečo nejasné, prejdem to s Harrym, ale neboj sa, žiadne zdržanie nehrozí. Ale ak sa neponáhľaš...“ významne na mňa pozrel.

Nevedel som, čo mám na to povedať.

„Podme na tie metódy a uvidíme. Aj od toho, čo si vyberieš závisí časový plán, to je jasné. Takže. Povedz mi, nad čím si uvažoval a ja ti poviem svoj názor.“

„Mám zoznam,“ vytiahol som z vrečka pohúžvaný papierik.

„Ukáž,“ vytrhol mi ho z ruky a zbežne ho preletel pohľadom.

„Kyanid, pche! S kyanidom je to jednoduché. Vezmeš malý pohár vody, nesmieš použiť minerálku ani žiadny džús ani sódu, kvôli ich kyslosti. Čistú vodu. Nasypeš tam jeden gram, alebo, keď na teba tak pozerám, jeden a pol gramu kyanidu. Nie viac. Ak si dáš viac, spáli ti to hrdlo. Počkáš päť minút, kým sa kyanid vo vode rozpustí a až potom môžeš piť. Ak si to medzitým rozmyslíš, môžeš to vypíť v priebehu troch hodín, ale potom už nie. Potom si musíš spraviť nový. Keď to vypiješ, do minúty stratíš vedomie. Budeš mať teda dosť času na to, aby si si ten pohár po sebe umyl, ak nechceš, aby sa z toho napil omylom aj niekto iný. Alebo naň môžeš nalepiť veľký lístok POZOR JED! Potom si niekam lahni. Ak si chorý, môžeš stratiť vedomie aj skôr, ako o minútu. O dvadsať sekúnd. Takže musíš byť rýchly a mať všetko premyslené. To platí pri každej metóde. Lahneš si a o chvíľu si v kóme. Nič o sebe nebudeš vedieť. O pätnásť až dvadsať minút si mŕtvy. Tomu ver. Je lepšie, ak si hladný, lebo prázdny žalúdok je zárukou rýchlejšej smrti. V kóme budeš prerušovane, ťažko dýchať, ale to ti môže byť jedno. To bude počuť len ten, kto náhodou príde.“

„Hm,“ prehlto som.

„Vypíť môžeš kadečo. Nemrznúcu zmes. Etylén glykol. Veľmi nepríjemná smrť. Neodporúčam. Hrozná bolesť žalúdka. Nájdu sa takí, čo si jed radšej pichnú. Ak si niečo pichnúť, tak potom heroín, inzulín, morfium, alebo niečo príjemné. Raz som to skúšal. Pichol som si potassium chlorid a nebolo to smrteľné, len to páľilo ako šľak a bola to bolesť, akú si ani len predstaviť nevieš, to ti poviem. Mesiac som mal ruku zapálenú.“

Mal dlhé rukávy.

„Sú blázni, čo si pichnú alkohol. Musím uznať, že alkohol podávaný cez žily je tri až šesťkrát silnejší ako keď ho vypiješ, absorbuje sa rýchlo a keby si sa chcel zachrániť vracaním, veľmi ti to nepomôže. V podstate by ti mala stačiť šestina toho, čo vypiješ, ale toto je skutočne vec pokus omyl a pekelné dlho trvá, kým zistíš svoju dávku. Ak si chceš niečo šľahnúť do žily, naozaj je najlepší heroín. Nepoznám veľa prípadov, že by lekári niekoho zachránili, keď si človek strelí zlato. Maximálne ti pichnú novokaín, ale to je nanič, to je len tak naoko, aby sa nepovedalo. Ak máš dobrého dileru, predá ti zlato bez mihnutia oka. Bude vedieť, čo chceš. No, pre niektorých je to ale príliš drahá smrť. Ale príjemná. V podstate ti zlato vypne tú časť mozgu, ktorá kontroluje dýchanie. Ale nie je to ako udusenie, to vôbec nie, tvoje telo nebude kričať, že chce vzduch, je to len také príjemné omdletie. Ak si dáš príliš malú dávku, nevypne ti to mozog tak rýchlo, len ti to dovoľí zabudnúť na vonkajší svet a externé stimuly.“

„A čo lieky na spanie?“

„Barbituráty. Odrovnávajú centrálny nervový systém pomaly a postupne. Začínajú s chrbticou, potom upadneš do bezvedomia, dýchanie sa zastavuje a to vedie k zástave srdca. Hlavná výhoda je rýchlosť. Jasne, závisí to od dávky, ale v podstate je to príjemná ľahká nekomplikovaná smrť, s minimálnym nepohodlím.“

„A plyn? Nie je aj plyn taký?“

„Plyn,“ zhlboka sa nadýchol.

A ja podvedome tiež.

„Plyn je veľmi nebezpečná bezfarebná hračka. Dostatok plynu ťa zabije. Ale ak si nedáš pozor, môžeš skončiť ako kripel. Prežiješ, a budeš na nič. Trvalé poškodenie mozgu a iných orgánov, anémia alebo srdcová choroba. Viem to, lebo som ten, čo to s plynom nedokázal. Nemám žiaden dôvod zomrieť, ani som nikdy nemal, len som bol unudený životom, žiaden stres, náhlenie, nič a tak som sa rozhodol, že je to jedno, či som tu. Je to jedno, môžem ti len povedať, že plyn je bezbolestný. Ak by si si chcel dať

sáčok na hlavu a zadusiť sa takto, telo bude reagovať sipením a lapaním po dychu a panikou. S plynom sa ti to nestane. Telo si bude myslieť, že je to len iný druh kyslíka. Nemá na to žiadnu „naučenú“ reakciu. Najlepšie je, ak si kúpiš plynovú bombu a použiješ masku. Keď začneš vdychovať plyn, zistíš, že je zrazu dosť chladno, ale nie je to nepríjemné a že tvoj hlas je akýsi divný. Skús si spievať, kým budeš zomierať s hlavou v plynovej trúbe a umrieš od smiechu. Po asi troch dlhých nádychoch sa ti trocha zvýši tep. Neviem prečo je to tak. Možno preto, že ti povie, prosím, trocha viac kyslíku, alebo je to tvoja hlava, ktorá povie, počúvaj, veď ty sa mi tu zabíjaš. Ale tep sa zase ukludní a môžeš pokojne dýchať. Asi po tridsiatich sekundách začneš cítiť v hlave tlak. Ciev v hlave sa rozšíria, aby do nej dostali viac kyslíku. To preto. A zatemní sa ti zrak. A ďalej neviem. Vždy som si dal dole masku a otvoril okno a nadýchal sa čerstvého vzduchu. Takže ďalej fakt neviem, ako to je. Výhody tejto metódy sú, že sa môžeš zabiť doma, urobiť si pohodlie, dať si posledný nápoj, pustiť si obľúbenú pesničku a tak. Nevýhody sú jasné, už som o nich hovoril. Ak sa na poslednú chvíľu rozhodneš, že chceš žiť, nemusíš byť už taký, aký si bol predtým.“

„No, začína ma to nejako odrádzať.“

„Odrádzať?“ zasmial sa. „Ponúkol som ti to najlepšie. Ale možno hľadáš niečo iné. Vrazenie autom do betónovej steny. Samovraždu elektrinou. Nie je to bohviečo, ani jedno z toho, môžeš to totiž ľahko prežiť a budeš ľutovať. Niečo ako hodenie sa pod vlak. To robia len idioti. Ak máš pocit, že nechceš zomrieť v jednom celku, aj na to myslíme. Dekapitácia. Odsekne ti hlavu. Ako za starých dobrých čias. Spôsobuje to veľmi rýchle bezvedomie. Niektorí vravia, že trinásť sekúnd, možno štrnásť po odťatí sa stále dá zmerať v hlave elektrická aktivita. Čo môže byť nepríjemné. To platí aj pri obesení alebo zlomení väzu. V každom prípade, estetické to nie je určite. Podrezanie si žil je tiež neveľmi pekné. Najlepší spôsob je, nahádzať do umývadla kusy ľadu, zaliať studenou vodou, ponoriť ruku, prerezať pozdĺžne. Amatéri si režu žily vodorovne. Niektorým sa pri pohľade na krv správa zle. Naozaj to neodporúčam. Nie je to nič moc. A potom, ešte sme nehovorili o zbraniach. Pištole. Revolvery. A tak. Máš zbrojný pas?“

„Nie.“

„Bol si niekedy na poľovačke? Strieľal si?“

„Nie.“

„V tom prípade to neodporúčam. Zbraňou by mali zahynúť len skutoční odborníci. Vybrať si vhodnú zbraň. Správne zamieriť. Presný uhol, sklon zbrane. Je celkom bežné, že prežiješ s dierou v hlave, trvalou slepotou a tak. Ak chceš zomrieť zbraňou, nechaj sa zabiť políciou. Kúp si lacnú hračkársku pištoľku, nechaj sa zastaviť policajtm, buď zlý a veľmi emocionálny a namier na nich zbraň. Odmietni ju zložiť, keď ťa vyzvú. Máme trasy policajných hliadok, určite by si si nejaké pekné miesto vybral.“

„Pekné miesto je aj most Tretieho.“

„Mosty sú dobré. Pod mostom Tretieho nie je chodník, takže nikoho nezabiješ, keď spadneš. A nenecháš na chodníku po sebe bordel. Jeden môj kamarát chcel spáchať samovraždu skokom z mosta, spadol na človeka a zlomil mu nohy a teraz je vo väzení. Ten môj kamarát, myslím. Ale všetko zlé je na niečo dobré. Vďaka nemu sa náš zoznam smrť rozšíril o jednu parádnu smrť – vysatie mozgu cez oči. Ešte som to neskúšal, pretože si to nikto neobjednal, ale techniku ovládam.“

Pozrel sa na mňa. Nemal som záujem.

„Dobre. Jedného dňa sa samovraždy na celom svete stanú súčasťou vyspelej kultúry. Tak ako je to teraz v Japonsku. Tomu ver. Samovražda v Japonsku je spojená so záchra-

nou cti. Každý pozná hara-kiri, čo je privilégium dané len samurajom, aby sa mohli ochrániť smrťou pred popravou. Hara-kiri. Ako krásne to znie. Hara-kiri. Nie ako samovražda. Hara-kiri. Alebo shinjyu, samovražda milencov. Alebo boshi-shinjyu, samovražda matky s dieťaťom či ikka-shinnjyu, samovražda celej rodiny.”

Mlčali sme.

Pomaly dopil svoj čaj.

„Tak čo?”

„Musím si to ešte premyslieť.”

„Niečo ti poviem. Táto konzultácia bola zadarmo. Rozumieš. Záleží nám na ľuďoch. Na každom jednom človeku. Pokojne si niečo vyber, a sprav to. Ale najlepšia metóda je Harry Barris. Tomu ver. Táto metóda je vynikajúca. Ak máš prachy. Je drahá a musíš dať bacha na polišov. Ak si najmeš Harryho, budeš sa ponáhľať hore schodmi domov a čakať, kedy sa to stane. Budeš kráčať ulicou a čakať, kedy sa to stane. Budeš napätý až do konca. Je to oveľa vzrušujúcejšie, ako nejaké nudné drogy alebo jedy alebo čokoľvek iné.”

Chlapec sa nahol až k môjmu uchu. „Chceš ho vidieť? Chceš vidieť Harryho v akcii?”

Pozrel som mu do očí.

Naklonil sa a pošepkal mi adresu obrovského nákupného domu. „Výťah B3. O tri minúty.”

Zdvihol sa a zmizol.

Pozrel som na hodinky. Uplynulo desať sekúnd. Obchodný dom bol hneď vedľa krčmy. Položil som na stôl peniaze, oveľa viac ako som mal a vybehol von. S kabátom v ruke som utekal a vrážal do ľudí. Bol obed a všetci sa len tak motali a uvažovali, kde sa najedia. Pozrel som na bočné schodisko, kde bol výťah B3. Pri výťahu stála žena, vo veľkom čiernom klobúku so sieťkou. Také klobúky som miloval. Díval som sa na ňu a rozmýšľal, že sa jej prihovorím. Vždy som sa chcel zoznámiť so ženou v takom klobúku.

„Asi je pokazený,” povedala z ničoho nič krásnym zamatovým hlbokým hlasom, placho sa usmiala a zmizla na schodoch, čo viedli k parkovisku.

Vo vzduchu po nej zostala príjemná letná vôňa.

Cinkol výťah.

Otočil som sa a zbadal na dverách výťahu nalepený lístok.

Výťah obsahuje telo Juana Carlosa, predtým zdravé, vo veku 31 rokov, ktorý si siahol na život a je rád, že je mŕtvy. Prosím, zavolajte zodpovedného človeka, aby telo odstránil. Ďakujem a ospravedlňujem sa za zdržanie.

Juan Carlos

Nechal som lístok na dverách a počkal, kým sa otvoria dvere výťahu. Bol prázdny.

„Som rád, že vás spoznávam,” ozval sa za mojím chrbtom nezameniteľný hlas. „Harry Barris.”

„Juan Carlos Rainer,” predstavil som sa slušne, ako ma naučili rodičia.

Je dobre

Zrazu som nerozumel ničomu. Divala sa na mňa, akoby mi chcela niečo povedať a čakala, že to poviem za ňu. A ja som zrazu dostal strach, aby nezistila, že neviem, čo mám povedať. Že neviem, čo mám urobiť. Že neviem nič a ničomu už nerozumiem.

Sedí pri stole s neznámymi ľuďmi. Som chrbtom k nej, pri celkom inom stole.

Raz som na ňu pozrel, videl som ako sa usmieva s pohárikom v ruke, sama medzi nimi a oni sa smejú na niečom, čo povedala, ale ničomu nerozumejú, viem to len ja.

Čakala, že spravím niečo, aby nemusela piť, že ju zachránim, že jej vrátim vieru, ktorú stratila niekde uprostred ulice plnej krčiem. Bola tuhá a dlhá zima, nikde sa nedalo vydržať, len v krčmách a tam som ju stretol, bola opitá keď prišla a povedala: „Prepáč. Prepáč, ale musím ti niečo povedať. Môžem?“

„Hovor.“

„Ale nenahnevaj sa. Mám pocit, že ťa poznám už sto rokov. Celý život ťa poznám. Nevadí ti to?“

„Nie.“ Usmial som sa.

„To je dobre.“

Podala mi ruku a predstavila sa a v tej chvíli ju chytil okolo pliec nejaký muž a odviedol si ju preč, „uvidíme sa“ stihla povedať a ja som kývol hlavou a chvíľu myslel na to, koľkým mužom to už takto asi povedala.

Vídali sme sa potom v krčmách, celú dlhú zimu. Nevedel som, ako byť s ňou a tak som s ňou chodil piť, pretože som si myslel, že len kvôli tomu so mnou pôjde von, a väčšinou to končilo tak, že sa opila rýchlejšie ako ja. Vlastne vždy sa opila rýchlejšie ako ja. V posledných mesiacoch jej stačili tri deci vína a bola opitá.

„Keď prestaneš piť, budem s tebou.“ Vravieval som jej na začiatku.

„Ale veď prečo ľudia pijú. Pijú, aby sa zničili, nie?“

„Nepijú, aby sa zničili. Pijú, aby im bolo dobre.“

„Hnusné pokrytectvo! Obyčajní zasrani, ktorí pijú len kvôli tomu, aby vyzerali, že pijú. Ja pijem, aby som sa zničila.“

„Prečo? Prečo sa chceš zničiť?“

„Chcem sa zničiť. No a čo. Nemôžem?“

„Ale môžeš. Pokojne sa znič.“

„A ty prečo piješ?“ naklonila sa zvedavo ku mne.

„Pijem, aby mi bolo dobre. Nechcem byť opitý do nemoty.“

„Keď piješ také sračky. Póza. To čo piješ, je obyčajná póza. Ty sa len hráš, že piješ.“

„U niekoho možno póza. U mňa nie. Z vína mi je zle. Z piva ma bolí hlava. Z vodky mi je zle. Aj z tequilly. Ani whisky nemôžem vypiť veľa. Iba z absintu mi zle nie je.“

„Možno preto, že je to čistý alkohol.“

„Možno.“

Pili sme ďalej, až kým nedosiahla svoju hranicu, ktorá sa dá v jednom podniku dosiahnuť a potom treba podnik vystriedať. Tá hranica sa poznala ľahko.

„Mám taký nápad. Vyzlečme sa dohola a podme sa trieť,“ povedala.

Keď bola triezva, mala lepšie nápady. Bola originálna, vtipná a sebaironická.

Zánovný parochň

Ho kulma zobla

A utiahol sa pod kanap

Na tejto jej básničke som sa dokázal smiať hodiny.

„Tebe sa páči?“

„Je vynikajúca.“

„Nikto iný sa na nej nesmiel.“

„Myslím, že je to jedna z navtipnejších básni, aké som kedy počul.“

„Ešte nejaké mám,“ povedala a ja som zvedavo načúval a smial sa ako blázon.

„Vieš kedy som si prvýkrát povedala, že je zle? Keď sme sa zoznámili a ty si povedal, že si diablov brat. Vtedy som si povedala, Augusta, tu končí všetka sranda.“

„Ale ja som diablov brat.“

„Mala by som prestať piť. Rozmýšľala som, že by som mohla piť len dvakrát za týždeň. Alebo len na koncertoch.“

„Ako často máš koncerty?“

„Raz za dva týždne. Niekedy viac.“

„Dobrý nápad. Vydržíš?“

„Prečo by som nevydržala?“

Prečo by nevydržala? „Vydržíš, veď je to ľahké.“

A tak sme pili a chodili večer po meste a ležali na hrobkách starého cintorína a pozerali na hviezdy, ktoré križovali netopiere a keď nám začalo byť zima, zavolali sme taxík a odviezli sa domov.

„Pod' ku mne,“ vravela vždy v taxíku.

„Nie.“

„Prečo nie?“

„Nechcem byť s tebou, keď si opitá. Chcem byť s tebou, keď si triezva.“

„Budeme sa milovať.“

„Nie.“

„Môžeme ležať vedľa seba a ráno sa budeme milovať.“

„Nie. Môžem prísť ráno, ale teraz nie. Nechcem ťa takto. Dobré to vieš.“

A tak som počkal, kým auto zastane pri jej dome, stisol som jej dlaň na rozlúčku a díval sa, ako stojí a hľadá za odchádzajúcim taxíkom.

Nikdy na druhý deň nezavolala, aby som prišiel. Hanbila sa. Bolo jej zle. Mala čierňavu.

Niekedy mi ale volávala v noci, keď som spal a ona bola po koncerte, v ďalekom a cudzom meste.

„Ahoj Jozef.“

„Ahoj.“

„Som opitá. Ale chcem ti povedať, že, vyzlečme sa dohola a podme sa milovať.“

Počúval som ju a telefonoval, vždy keď som mohol. Nikdy som jej nič nevyčítal.

„Čo iné mám robiť okrem pitia?“

„Môžeš mať deti.“

„Možno. Možno.“

„Nájsť si muža a mať deti. Potom nebudeš mať čas piť.“

„Ja ti to nemôžem spraviť. Nezaslúžiš si byť nešťastný.“

„Ako vieš?“

„Poznám sa. Neprestanem piť. Je mi dobre, keď pijem.“

„Aký bol koncert?“

„Neviem. Dobrý. Asi dobrý. Ty si taký tvrdohlavý Jozef.“

A zložila.

Zavolala o niekoľko dní.

„Viem o jednom byte, kde by sme mohli bývať. Kamarát sa z neho o mesiac sťahuje. Nie je drahý.“

„Si opitá?“

„Nie. Som doma.“

Doma nikdy nepila. Ani kvapku. Nikdy.

Zaváhal som. Nič som nepovedal. Nič som nespravil. Ani v ten večer. Ani na druhý deň. Ani o týždeň. Ani o mesiac.

Chodili sme ďalej piť, prechádzali sa nočným prázdny mestom, ale čoraz menej a menej. Aj skoré ranné telefonáty preriedli.

A potom raz jednej čašníčke povedala: „Keď ja ho nemilujem.“

A mne až neskôr došlo, aký je človek zraniteľný, a povie veci, ktoré nechce povedať, len ich použije ako kopiju, ako štít na vlastnú obranu, ako zbraň, ktorou rozstriela všetko, čo mal rád, len preto, aby mu to už nemohlo ublížiť.

„Ja viem,“ povedal som tej čašníčke, „viem o tom.“

A bolelo to ako zodretá koža, pretože som uveril a nevidel som, že čašníčka mi to vravi len preto, aby ma sama mohla dostať. Veril som tej čašníčke, pretože som jej nemal prečo neveriť, ale keď ma v ten večer začala baliť, pochopil som, čo sa naozaj stalo.

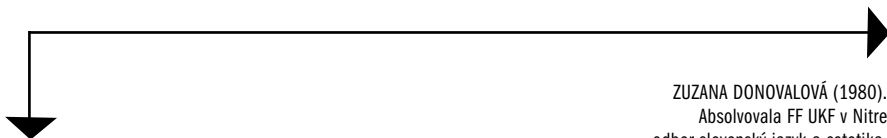
Ale už na tom nezáležalo.

Augusta zostala v krčme, obklopená mužmi a ženami, ktorí ju hltali. Ja som odišiel.

A potom som sedel doma. Sám. Pustil som si Willieho Nelsona, spravil si tlačenu s cibuľou, umyl riad, rozdelil sa so psom o zvyšok starého syra, čo celý deň ležal v kuchyni, pes sa oblizoval, tak som mu dal aj z tlačeny, a potom som sedel so psom pod nohami, a čítal som Fanteho a rozmýšľal o svojich obľúbených spisovateľoch, Dostojevskij, Hemingway, Bukowski, a nad tým, čo majú spoločné a či vôbec majú niečo spoločné, a potom som vstal a otvoril okno, pretože sneh sa už konečne topil a prichádzala jar a ja som chcel mať tú jar v izbe, keď si po dlhom čase zapálím cigaretu, chcel som vdychovať dym zmiešaný s jarnými pavučinami. Pil som čierny čaj a škriabal sa na brade a na vajciach a bolo mi dobre, bolo mi tak dobre, ako dávno nie, na stole ležali ďalšie platne, Neil Young a Lou Reed a Tom Waits a ďalšie knihy a ja som vedel, že som v dobrej spoločnosti a že v nej najbližšie dni zotrviem, nikam nepôjdem, nad nikým nebudem rozmýšľať, len nad tými, čo sú v tejto chvíli so mnou. Je dobre byť s ľuďmi, ktorých máš rád. Nech sú akokoľvek ďaleko.

Zánovný parochň, ho kulma zobla a utiahol sa pod kanap, povedal som si nahlas a rozosmial som sa a smial som sa dlho a dobre, až mi slzy tiekli po tvári a tiekli, aj keď som sa smiať už dávno prestal.

Identita ženy u Dominika Tatarku

ZUZANA DONOVALOVÁ (1980).
Absolvovala FF UKF v Nitre
odbor slovenský jazyk a estetika.

Identita ako „vyjadrenie vzťahu, ktoré spĺňa akýkoľvek objekt sám so sebou“ (Bilasová, 2000, s. 70) je v ponímaní sveta Dominika Tatarku dôležitým pojmom, ktorý usporadúva jeho obsahy vedomia svojou snahou spoznať (ak je to možné) podstatu javov a vecí a primerane ich pomenovať. Potreba vecí identifikovať sa u Tatarku prelína s aktom písania, ktorý má až akýsi sebazáchovný, terapeutický účinok, a to najmä v období, kedy bol Tatarka zakázaným autorom a teda písal „len“ z vlastnej potreby vyjadriť sa, v ktorej videl spôsob sebauvedomenia, vlastnej identifikácie, ako to zdôvodňuje v *Listoch do večnosti*: „... to naše, vyhovoriť sa, právom môžeme azda považovať za základnú formu prejavu, nášho a vôbec.“ (Tatarka, 1984b, s. 18), alebo v *Sám proti noci*: „... psaní je pro mně sebeuvědomování.“ (Tatarka, 1984a, s. 86).

V období autorovho núteného „mlčania“ vznikli aj *Písačky pre milovanú Lutéciu* (vyšli v roku 1999 ako upravená verzia 1. časti trilógie „písačiek“), ktorých existenciálna situácia vzniku je daná autorovou osamotenosťou a dezilúziou, ale zároveň túžbou prekonať nepriazeň doby a v konfrontácii so svojou minulosťou „bojovať“ a prekonať, hoci **písaním**, svoju bezmocnosť, pretože ako hovorí postava Bartolomeja Slzičku: „... nemám nič – (...) – mám iba slová.“ (Tatarka, 1999, s. 266). Prostredníctvom slov sa môže prejavíť, hľadať a azda i nachádzať zmysel bytia. V tejto súvislosti vidíme paralelu medzi Tatarkovými *Písačkami pre milovanú Lutéciu* a novelou *V úzkosti hľadania*. Sujet novely tvorí v retrospektíve sledovaná udalosť, ktorá je príčinou zložitého psychického i fyzického stavu postavy. Z tejto situácie, ktorá už nie je ovplyvniteľná (udalosti sú uzavreté) postava uniká písaním, spoveďou očisťujúcou myseľ. Týmto spôsobom nachádza zmysel prežitej minulosti: „Telesne sa už zotavujem (...) Ohrozený som však ničotnosťou. O existencii vecí a ľudí musím úpornejšie zápasiť než o uzdravenie svojho organizmu. Aby som sa nezadusil prázdnotou, veľa myslím na ľudí, ktorých som v živote stretol... Z istej nevyhnutnosti hľadám zmysel v príhode, ktorej rozprávaním ťa chcem pobaviť.“ (Tatarka, 1963, s. 45). Rozvíjaný príbeh je rámcovaný listovým žánrom, napriek tomu, že výsledná podoba tvaru má charakter novely.

Podobu listu, avšak na úrovni celého textu majú Tatarkove *Písačky*, ktoré sú vyznaním (ne)dávnej lásky, ktorá sa sprítomňuje ako čosi už prežité a minulé, no zasahujúce do autorovej prítomnosti, preto cíti potrebu zaoberať sa jej podstatou: „Žijem ďalej vo väzení, ďakujem ti, že sa mám aspoň čím zamestnávať. Analyzujem tvoje prejavy, ako súvislý rad tvojich happeningov, slovných – neslovných prejavov, pomyselných výbuchov tvojho ducha, lebo **aspoň takto slovné žijem** (zvýr. Z. L.).“ (Tatarka, 1999, s. 166).

D
O
N
O
V
A
L
O
V
Á

ZUZANA

Život a slová sú úzko spojené aj v próze *Podvojná rozprávka* zo zbierky *V úzkosti hľadania*. Nachádzame tu iný variant motívu „vyrozprávania sa z problému“. Postava muža rozpráva príbeh na požiadanie bývalej milienky ležiacej na smrteľnej posteli: „*Ale rozprávajte mi, veľa, všetko, všetko mi porozprávajte, nech nemyslím, že ma odtiaľto, ďaleko, ďaleko kdesi domov odvezú.*“ (Tatarka, 1963, s. 9). Kým muž rozpráva, žena žije, slová ako základný atribút života oddalujú smrť. Koniec komunikácie muža s milou znamená koniec života, prestať písať znamená pre Tatarku prestať existovať. Reč, slová predstavujú snahu človeka prekonať smrť, alebo ju aspoň oddialiť.

Akt písania sa však nespája len s verbálnym vyjadrením, ktoré Tatarka nazýva spodnou rečou, ale aj s neverbálnou komunikáciou tiel, milovaním, ktoré je podľa Tatarku prvotným základným sebauvyjadrením, akýmsi kultúrnym zápisom, odtlačkom tela: „*S tebou je všetko milovaním, mýtickým prežívaním sveta.*“ (Tatarka, 1999, s. 197).

Aj v *Podvojnnej rozprávke* sa ukazuje láska ako základná esencia života, ktorú po jej zániku vystriedajú slová (v príbehu rozprávanie muža) a po nich už nie je nič, len bolesť a následne smrť. Tak sa mužov príbeh *O vtákoví meňavom* mení na alegóriu ich vzťahu, ktorého genéza zodpovedá jeho premene z lásky na bolesť, z bolesti na smrť.

Tento motív existencie človeka prostredníctvom jeho slovného vyjadrenia sa opäť objavuje v novele *Prútené kreslá* v podobe: „*Mladý človek dal sa vynachádzať slová a vymýšľať nepravdepodobný dej, aby vyslobodil devu i seba z úzkostného vedomia, že obcujú so smrťou.*“

Vyššie uvedené nám teda zjednocuje filozofiu jazyka a filozofiu tela, a čo je dôležité, predsúva ich ako základné podstaty identity. Možno preto hovoriť o sebauvedomovaní a sebauvtváraní tvorbou (slovom) a milovaním (telom), ktoré splyývajú v jedno („*A ty sa za miluješ jazykom, slovami, intelektom...*“ Tatarka, 1984b, s. 17; „*... písanie vôbec pre seba a pre nikoho stalo sa mi milovaním...*“ Tatarka, 1984b, s. 76).

Cez filozofiu jazyka si uvedomujeme vlastnú individualitu a cez filozofiu tela spoznáваме rozmery vlastnej intimity. Odtiaľ Tatarka odvodzuje aj charakteristické črty subjektu ženy vo svojej tvorbe. Pohlavnosť (telesnosť) je základným dištinktívnym znakom ľudskej podvojnosti. Človek je „*tvor telesný, čo znamená jedným dechem: určený svým pohlavím...*“ (Beauvoire, 1966, s. 398) a v tomto duchu sa Tatarka vyjadruje (aj) v *Návrávačkách*: „*Posotil si svoju vrstovníčku, ona padla, ukázala svoju ritku, prevrátila sa a chcela aby... Teraz si mi povedala – identifikáciu. Áno. Že ja som žena, začínam byť žena, som iná ako vy chlapi (...) je to proces individuácie, identifikácie.*“ (Štolbová, 2000, s. 233). K ženskému princípu sa vždy dostáva cez lono, ktoré stotožňuje s prívlastkami – „*nekonečná* (čiča = lono, zdôr. Z. L.), *materská, sesterská, nekonečne chápaná, citná, čujná.*“ (Tatarka, 1999, s. 28). Treba však zdôrazniť, že neredukuje podstatu človeka len na jeho pohlavné určenie. V poviedke *Ošial'* si síce ženská hrdinka uvedomuje svoju ženskú podstatu v protiklade k mužskej, ale neštylizuje sa do úlohy ženy – obete svojho pohlavného určenia. Ako príslušníčka „druhého“ pohlavia sa cíti rovnocenná s mužmi. Autor v nej vyjadril individualitu prislúchajúcu každej žene a vylúčil objektívne poňatie ženy ako sexuálneho objektu („*Ked' sa muž opije predstavou, že žena, ja a každá, je iba pohlavie (...), to je – uznáš – zlé...*“ Tatarka, 1971, s. 29). Autor si však uvedomuje všeobecnú tendenciu k vulgárnemu vzťahu k žene (ale aj k mužovi) len ako k pohlaviu: „*O mužoch a ženách píše sa v knihách len ako o pohlaví.*“ (Tatarka, 1999, s. 118).

Pohlavný rozdiel určujúci feminitu zdôrazňuje Tatarka predovšetkým vzhľadom k potenciálnemu materstvu každej ženy: „*... medzi jej nožičkami narastie nejaký zázrak. Vieš, ona tam príme život a vydá ho ... To je mystika...*“ (Štolbová, 2000, s. 233). Schop-

nosť byť matkou je pre Tatarku neoddeliteľným komponentom ženskosti (latentným aj v mnohých obdobiach dejín umenia – napr. praveké sošky Venuší ako symbol plodnosti). Žena je teda vždy aj matkou.

Avšak ponímanie ženy – milenky úzko súvisí nielen s jej prelínaním sa so subjektom matky ale i so subjektom sestry. Na túto konkretizáciu ženy do troch podôb upozornil už V. Petrik (Vzťah muža a ženy v Tatarkovom diele, in: Romboid, 1992, č. 3) a pred ním Ján Mlynárik v doslove k Tatarkovým *Písačkám*.

Zázemie videnia ženy v jej trojpodobe nachádzame už v antickom ideovom svete ako „spojené zobrazenie troch ženských mýtických postáv“ (Biedermann, 1992, s. 313), kde „želanie vidieť mocné bytosti, predovšetkým ženského pohlavia, ako triády sa tu prejavuje silnejšie ako u trojíc bohov mužského pohlavia... Aj deväťoro múz možno odvodiť z trojitej štruktúry“ (Biedermann, 1992, s. 313).

Takáto ženská triáda sa dá vizuálne stvárniť v geometrickom vyjadrení podobou trojuholníka, ktorý poňatý ako mandala (čo je v celku oprávnené, keďže ide o „nevedomím predložený obraz čiastkového výsledku procesu individuácie“ /Malíčková, 1999, s. 215/, o ktorom hovoríme) sa v mnohých interpretáciách vykladá ako ženský prvok. Na podopretie symboliky čísla 3, ako ženského atribútu, uvádza Kerényi popis veľkej bohyně, ktorá „je vo vzťahu k Dióvi trojitá: matka (Rheia), manželka (Démétér) a dcera (Persefoné).“ (Kerényi, 1995, s. 25), čo zodpovedá identite ženy v diele (i živote) Dominika Tatarku. Zároveň Kerényi uvádza presný protiklad k ženskej trojici, ktorý vidí v maskulinnej kresťanskej Svätej Trojici, „ktorej má mutatis mutandis tiež vzťah k Panne Marii“ (Kerényi, 1995, s. 25). Aj v zmysle hĺbkovej psychológie J. C. Junga je trojica mužský symbol, ktorý bol však dogmou o nanebovzatí Panny Márie doplnený na štvoricu ako archetyp celistvosti a završenia. (Biedermann, 1992, s. 313)

Trojediná podoba ženy zodpovedá aj „trom nevyhnutným vzťahom muža k žene“, o ktorých hovorí S. Freud. Ten však rozlišuje vzťah „k matke, ktorá ho porodila, k manželke a k ničiteľke. Alebo sú to tri formy, ktorými v priebehu života prechádza obraz matky: matka samotná, milienka, ktorú si muž zvolil podľa jej vzoru, a nakoniec matka zem, ktorá ho opäť prijme.“ (Freud, 1998, s. 20).

Freudom spomínaný výber milienky závislý od podoby matky a vzťahu k nej je potvrdzovaný psychologickou teóriou (zvlášť psychoanalýzou) i našou bežnou životnou skúsenosťou. Vyplyva z prirodzenej závislosti človeka na okolí. Človek je vždy aj spolučlovekom a v ranom období života si prvotne vytvára emocionálnu väzbu práve s matkou a tak sa zákonite stáva, že „postoj vůči Matce bude mít svou ozvěnu ve vztazích k manželce a k milence.“ (Beauvoire, 1966, s. 130). Rovnako u Tatarku je jeho citlivý vzťah k ženám daný práve jeho vzťahom k matke („Chlapec, který má rád svoju mamu, vyberie si podľa matky dievča, ženu, a ich deti zasa ...“ Tatarka, 1963, s. 197). Tento „zákon“ platí aj v opačnej následnosti. Nielen jeho precítenie materskej väzby je určujúcim v spojení s milenkou, ale aj žena – milienka sa musí identifikovať svojou schopnosťou byť matkou (*Moja mamina (...)* a *takto som jej vyletel z lona (...)* na večnosť poznačený jej láskou. *Všetky ženy ma (v) tom neviditeľnom znaku spoznávajú, nič mi nikdy neodoprelí...*“ Tatarka, 1984b, s. 16). Tým sa opäť vraciame už k uvedenému prelínaniu sexuálnej túžby s túžbou materinskou, mileneckej lásky s láskou matkinou, v ktorom spočíva základ identifikácie Tatarkovej ženy.

Konkrétnym textom z jeho diela však možno dokumentovať identifikáciu ženskej postavy aj v zmysle Freudovej psychoanalýzy. Freud za identifikáciu označuje „najranejší prejav citovej väzby na inú osobu“ (Freud, 1996, s. 55) a považuje ju za „predprípravu“

k oidipovskému komplexu, ktorý sa periférne v Tatarkových *Písačkách* spomína. Podstata identifikácie, podľa Freuda tkvie v mimoriadnom záujme malého chlapca o svojho otca, ktorý by chcel byť takým aký je on. Súčasne s identifikovaním sa so subjektom otca vytvára chlapec väzbu i s matkou, pričom mu otec začne „prekážať“, a to je počiatkom prejavu oidipovského komplexu, ktorý samozrejme platí aj vo vzťahu dcéra – otec. Dcéra v nepriateľskom postoji k matke túži po jej role vo vzťahu k otcovi. Takúto podobu ženy načrtá Tatarka už v novele *Človek na diaľku* z debutovej zbierky: „*Vlastne sa ani nepatrilo dávať sa do známosti s takouto žabou, veď také žaby vedia byť hrozné kokety. Na starších pánov to veľmi pôsobí.*“ (Tatarka, 1971, s. 106), ale aj v ostatnom diele slovami: „... obkročíš muža, sadneš si mu do lona, ako otcovi si azda chcela, pojedíš si na ňom...“ (Tatarka, 1999, s. 98).

Rovnako veľký vekový rozdiel medzi mužskou postavou Slzičku a jeho o tridsať rokov mladšími milenkami (v celej trilógii *Písačiek*) evokuje oidipovský motív. Autobiografické pozadie Tatarkovho diela, ktoré sme už v úvode zdôraznili, nás opäť vedie k psychoanalytickým úvahám. Sám autor pozná názory psychoanalytikov na dôsledky mužskej naviazanosti na subjekt matky. Zmieňuje sa o tom v próze *Sám proti noci*: „*C. G. Jung mi řekl, čím se vyznačují synové poznamenaní pozitivně svými matkami, jako jsem já poznamenan: homosexualitou, donchuanstvím nebo občasnou impotencí.*“ (Tatarka, 1984a, s. 86). Takéto psychoanalytické (hypo)tézy ťažko potvrdiť, pretože Tatarkova naviazanosť na matku, nie je dôsledkom žiarlivosti na otca, ale jeho absencie. Preto ďalšia genéza autorovho duševného vývinu nepokračuje v intenciách mužskej homosexuality, ku ktorej by aj podľa Freuda malo dôjsť z dôvodu neschopnosti zameniť matku za iný sexuálny objekt, pretože svoju matku nikdy za takýto objekt vo svojej literárnej ani mimoliterárnej činnosti neoznačil. Naopak, matkina telesnosť je pre neho tabu, tak ako na to upozorníme pri interpretácii novely *Posol prichádza* zo zbierky *V úzkosti hľadania*. K tejto problematike sa autor vyjadril aj v novele *Ešte s vami pobudnúť* a to epizódou, v ktorej syn chystá matke kúpeľ, ale pohľadu na jej obnažené telo sa chce vyhnúť. Vtedy ho mať vyvze: „*Jaj, ale teraz, teraz sa už, syn môj, predó mnou nehanbí.*“ (Tatarka, 1963, s. 293). Krátko pred smrťou sa jej telo stáva symbolickou schránkou a kúpanie synom posledným prejavom úcty. Inak jeho postoj k pohlavnosti matky možno výstižne charakterizovať slovami S. de Beauvoire, že „*muž odmíta vidieť v matce telesnou bytosť; pretváří si ji a přizpůsobuje k některému z čistých obrazů posvěcené ženy, jaké mu společnost nabízí*“ (Beauvoire, 1966, s. 130).

Z uvedeného vyplýva, že hoci v milenke, t. j. v sexuálnom objekte nachádza materinskú podstatu, v opačnej následnosti, teda v hľadaní erotického rozmeru v matke by išlo o zvrhlosť, ktorá síce vo Freudovej psychoanalýze nie je ničím prekvapivým, ale v Tatarkovom poňatí kultu matky neobstojí. Matka je Tatarkovi vzorom, s ktorým sa identifikuje, avšak nie v zmysle nadobúdania femínnej podoby, ktorá matke prislúcha, ale podoby, ktorú autorita matky schváli, bude uznávať. Teda Tatarkovu identifikáciu v matke nemožno označiť za pohlavnú, o ktorej hovorí Freud, ale za duchovnú, vychádzajúcu zo spriaznenosti s ňou.

Na záver môžeme dodať, že identita matky je jednoznačná a v kontexte celého Tatarkovho diela relatívne nemenná. Identita ženy - milenky nadobúda rozmanité podoby závislé od autorovho uhla pohľadu. Ale to už je ďalšia kapitola, ktorú dnes nestihneme otvoriť.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

Beauvoire, de S.: Druhé pohlaví. Praha, Orbis 1966.

Biedermann, H.: Lexikón symbolov. Bratislava, Obzor 1992.

Bilasová, V.: Malý slovník cudzích slov. Košice, Pezolt 2000.

Freud, S.: Psychoanalýza masy a analýza ja. Bratislava, Archa 1996.

Freud, S.: Nespokojenosť v kultúre. Praha, Hynek s.r.o. 1998.

Kerényi, K. - Jung, C. G.: Věda o mytologii. Brno, Nakladatelství Tomáše Janečka 1995.

Malíčková, M.: Minotaurus - balada o smrteľnom blúdení. In: O interpretácii Umeleckého textu 21. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa 1999.

Štolbová, E.: Navrávačky. Bratislava, Literárne informačné centrum 2000.

Tatarka, D.: V úzkosti hľadania. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1963.

Tatarka, D.: V úzkosti hľadania. Panna zázračnica. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1971.

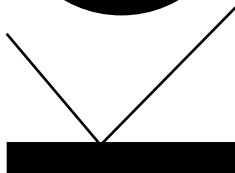
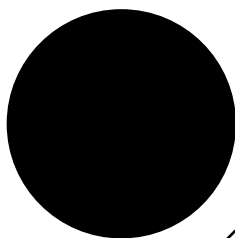
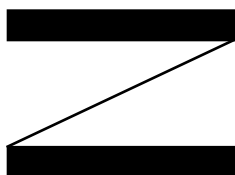
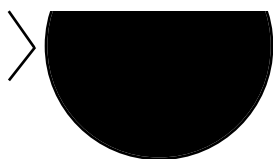
Tatarka, D.: Sám proti noci. Mníchov, Arkýř 1984a.

Tatarka, D.: Listy do večnosti. Kanada, Sixty-Eight Publishers 1984b.

Tatarka, D.: Písачky pre milovanú Lutáciu. Praha, Labyrint 1999.

D O N O V A L O V Á

I V A N

UKRUTNÍ ABSTINENTI

Niektorí ľudia nie a nie sa zblázniť!

Len sódu a džús a nijakú soľ a žiadne pluvance...

Niektorým ľuďom sa poplietli kolieska

*a s vyplazeným jazykom uhňajú domov zo šichty
pod sukne k svojim strapatým drndám.*

Niektorí ľudia sú ako masné tiene,

šváby mŕtvolné; takému tajtrlíkovi

sa hnusí pohľad na frčana, na pluzgier...

*Ich tučné, červené domáce ťučky s úsmevom
štopkajú diery na stokrát vypratých ponožkách,*

trenírky vyvárajú počestne,

vrieskajúcim deckám cumeľ do ucha -

len aby bolo všetko čisté a noblesné,

každý halier do prasaťa, dovolenka v Efeze...

Obhrýzať kosť a mucholapky na stene...

Nikdy sa nezblázniť, neoslopú, nespadnú do lajna.

Nikdy nezahromžia Boha jeho,

keď si niekto odgrgne; oni len bielu košeľu, budík -

*život ako manévre... Nikdy nezbláznení ľudia
nechápu noc v žilnatom meste,*

kde my, leniví zhýralci, škúlime po každej mátohe,

pri bare kokaín a fľaša vodky, pod' s nami,

vyčesaný mumák, vykradnúť novinový stánok,

obesiť sa na stĺpe! Ľudia, čo sa nikdy nesmejú,

nemajú v uchu maz a v očiach krásne zdesenie!

*Prisadnú si sotva na minútu, ani len silnú kávu
nechlípu, musím ísť na poštu a potom, božemôj,
nakúpiť mlieko a rožky, minerálku, hrebene...*

*Takýto ukrutní abstinenti mi lezú na nervy!
Všetci ožrani dvíhajú obočie, keď nezbláznený človek*

*vraví niečo príšerne nudné, reči ťahavé a pokrútené,
kategorický imperatív, cenzúra, diminutívum...
Zabil by si vystretého pandrláka,
ktorý zbiera omrviny spod stola, nepozve na pivo,
dvíha sa a beží sotva po siedmej, aby neschytal*

*výprask od ženskej... Nejedia cibuľu
a neveria v milosť božiu, pretože, aké mrzuté,
vedú život mdlý, vyčistený zubnou kefkou
a nemajú dôvod prosieť za hriech o milosť...
Útroby nezbláznených hundošov sú funkčné*

*a vyblýskané od saponátov; ani raz do roka
ich neoplieska o zem záchvat žlčniový
alebo strašidelný infarkt alebo pečeň opuchnutá
po excese alkoholickom... Aby sa náhodou
predsa len nezbláznili, pchajú do seba*

*stohy kyslých vitamínov, neznášajú básnikov
a ruže prekrstili na korene...
Tepláky a papuče s brmbolcom, na vianoce
ženuške božtek na čelo, možno pančuchu XXL,
ak sa podarí ušetriť na plyne.*

*Boja sa mikróbov starožitných, nijaký orálny sex,
božechráň, aby vliezol do nej bez gumky...*

*Nedokázali by sa zblázníť ani pri pohľade
na úchvatné letné svitane,
keď sa zakrvavená banda ožranov vracia z krčiem*

*po bezuzdných bitkách a hádkach a trapasoch.
Maniere nezbláznených ľudí
rovnajú sa úplavici; kto by si kedy pomyslel,
že chmul'kovi sa páčia bacuľky zo škôlky?
Nezbláznení neboráci nemajú deti bokom,*

*to by bol nonsens, zlý manéver, nespláchnutý sen.
Ani jedného z tých, čo sa trasú pred zbláznením
nepochytí strach, keď sa cundry zamknú vo veži
a prisahajú: nie, už vám, grázli, nedáme...
Ako sa nezbláznený človek*

*dočapce k poslednému pomazaniu,
po pravítkach a rovnobežkách,
to mi teda povedzte! A radšej smrť a visieť vo vetre,
ako byť navždy triezvy, ukrutný abstinent
do skonania sveta, umrlec, neživec...*

IVAN KOLENIČ: Putovný bláziniec /Možno krásne zomrieme/

Bratislava F. R. & G. 2004

Stúpať spolu so slnkom

Je naozaj namáhavé i nebezpečné napísať o priateľoch pera, ale tohoročná štyridsiatka básnika, prozaika, občasného výtvarníka a beatnického bohéma Ivana Koleniča je dostatočným dôvodom, aby som sa pár snaživými slovami zmienil o jeho siedmej zbierke poézie.

Ivana som stretol kedysi na konci socializmu. Obaja sme sa plížili povedľa plesnivých múrov Starého mesta, ako starí sklamaní havrani. Vlasatí, nevyspatí, v depresii, obaja ten istý anglický kabát. Kolenič mi bol hneď podozrivý. Vravím si: tu prestávajú všetky randy, s týmto týpkom sa ešte stretneme. A stalo sa. Našťastie. Dnes Ivana vnímam ako Indiana Jonesa slovenskej literatúry. Neohrozeného archeológa slova, dobrodruha a záchrancu skrytých pokladov spisby.

Kolenič jednou rukou švihá bičom imaginácie, zatiaľ čo druhou vyrovnáva rovnováhu plným pohárikom. Nenosí klobúk, ale má pod klobúkom. Ivan zostáva bláznivým bigbítákom, bujarým buričom, amatérskym aviatikom i automobilistom. V novej knihe nehľadajme žiadneho nového autora, pretože I. K. sa príliš nemení, skôr dozrieva ako mäkučký Merlot. Kolenič svoj systém sveta určil a pomenoval už v prvých dvoch-troch knižkách. Ide o ľahký a zároveň ťažký život bohéma, ktorý sa pretíka životom, pričom vnútorná sloboda je preňho absolútnou prioritou. Ivan rieši zďaleka nie idylický citový svet mladých ľudí dneška. Vzťah muža a ženy (žien), ten krásny, krutý, komický kolotoč vypočutých a nevypovedaných viet, volaní a sladkých strát, je jeho krvavým atramentom, v ktorom si máča pero.

Kolenič skúma dejepis depresii, ale je aj spravodajcom smiechu a zapisovačom zázrakov radosti, či už z tvorby, alebo čirej existencie. Ivan sa drží známej vety: „Vďaka za každé nové ráno,“ hoci sa zobudí kráčajúc bosí v hlbokom snehu.

Kolenič nie je – a dúfam, že ani nebude – básnikom Urbanovského typu, čo suverénne vije vence sonetového typu a socialistickým superspevákom vleje do pohára pár kvapiek vody, ktorá ich udrží nad vodou. Jeho prínos je v tom, ako dokáže každým novým textom prekvapiť. Raz orientálne ornamentálny, potom tajuplný, anarchistický, staromódny, teraz prekvapivo vecný, civilný s ponukou voľných viet, náhodne naväzujúcich (možno prežitých) príbehov, hravých hádok, otázok-odpovedí, gest či načrtnutých aforizmov.

Novou knihou môžeme pokojne listovať odzadu dopredu a späť, jej dejová postupnosť je nezáväzná, náhodná, voľná. Kniha môže byť básnickým denníkom, občasníkom, či skôr občasťníkom. Autor sa vo voľnom verši nijako neviaže, poéziu pokojne prelína s prózou a naopak.

Kolenič je autor noci, nespavosti, prebúdzania, omámenia, vzrušenia, vyčerpania, extázy. Patrí k rádu radostných rytierov, čo radi vyťahujú z pošvy svoj pevný paloš. Ivan

rovnako razantne miluje panny Paríža, Ríma, Benátok či Bratislavy. Slávi samotu aj strach, úspechy, ktoré by pre moralistov mohli byť sklamaním, strieda s pádmi priamo na hlavu. Ako básnik idealista verí vo veľkú lásku, ako samopašný samovrah v život, hoci len s jednou škatuľkou Marlboriek denne. Ivana mám rád ako autora aj preto, že svoje knihy najprv napíše svojim životom. Hoci hotový leží na infúzii, pravou rukou vypisuje sladké SMS-ky a ľavou si dohodne rande so sestričkou Soňou. Kolenič je krásny kaskadér, ktorý si zakladá aj na neúspešných číslach. Veľký grand, najmä keď drží v ruke whisky Grand's. Ako známy čierny humorista sa určite neurazí, ak uvediem do sveta pár jeho porekadiel.

Šampanské vždy osvieži! Nie sú nepekne ženy, len nešikovní muži. Ráno je lepší veľký koňak, ako malá depresia. Nikdy neodkladaj ženu na zajtra, keď ju môžeš spraviť dnes...

Ak by Kolenič prestal písať, musel by prestať aj dýchať. S písaním je totiž natoľko spätý a spriaznený, cíti sa medzi vetami tak doma a dobre, že to niekedy vyzerá akoby jeho texty vznikali na počkanie, za pár hodín, hneď. Ale ide o zdanie, klam. Aj v *Putovnom bláznici* čítame len výber, prvý panenský výlis, extrakt, čisté slová, čo nám umožňujú aspoň trochu nazrieť do jeho úzkostlivo stráženého vnútorného sveta.

Nebudem ani príliš drzý, ak posadím Koleniča za jeden stôl s Verlainom, Rablaisom, Villonom, Rimbaudom, Baudelairo, či Vianom a Brautighanom. Bolo by mu s nimi dobre. Bolo by im s ním fajn.

Nadalej nazdravie! Do dna!

Andy Turan

Zase nečas, všade blato

Ak ešte stále neplatí, že človek by mal kritizovať prózy iných až vtedy, ak vlastných napísal viac, ako recenzií na cudzie, tak by platiť mohlo začať. Nepochybne sú totiž zaujímavejší autori, ktorí nekritizujú druhých, ako tá druhá kasta – antitalenti, ktorí len kritizujú a najradšej z toho negatívne. Ja som už v živote napísala viac poviedok ako recenzií a teda sa domnievam, že viem, čo písanie obnáša a tým pádom môžem začať kritizovať.

Koleničova poézia-próza sa mi nepáčila z viacerých dôvodov. Dozvedela som sa totiž, že jemu sa moje poviedky páčia skoro na polovicu, urazil ma jeho výrok, že „Dana vie písať, ale nemá o čom“, a o to zvedavejšia som bola, či má písať o čom on. Zvedavosť vystriedalo sklamanie, nakoľko Kolenič má písať o čom, ale na druhej strane, píše stále o tom istom. Čiže niečo na spôsob – vie písať, ale stále o tom istom. Dúfam, že tieto vety nevyznievajú ako nejaké hluché a tupé vyrovnávanie, je to len suché konštatovanie, pomenovanie najhlbších a najtajnejších pocitov. A to s podčiarknutím, že som nad vecou. Knihy slovenských autorov sa slovenskými autormi kritizujú oveľa ťažšie, ako by sme sa domnievali.

Na útlučkej knihe so zdvojenými listami mi bola sympatická kombinácia poézie a prózy, ktorá sa zlieva do jedného celku a ruší akési priepastné hranice medzi týmito dvoma žánrami. Teda aj ten, kto nemá poéziu rád, si možno ani nepovšimne, že do nej prechádza, i keď ten prechod z prózy do poézie má ľahký a bezbolestný priebeh. Pekné recitovanie typu: *Som potrhaný ako mrak / som ako nočný útulok, spací vagón, / celý vlak... Nocľaháreň žobroty, / nech je teda tak! / Všetky smútky sveta už roky / radostne chodia do mňa zaspávať...* (str. 38) Treba dodať, že recitovanie poézie tu má spevavý nádych a rýchlejší spád. A zasa na druhej strane, v próze, si autor dovoľuje akosi viac. Máločo sa v literatúre nedá dovoliť...

Popis úbohého života je v kontraste s tým obyčajným. Úbohý život zdeptaného a

životom skúšaného básnika a obyčajný život napríklad takej poštárky v päťdesiatych rokoch. Nad prózou visí veľký otáznik, ktorý zo životov je a pre koho potrebnejší? Ktorý má zmysel? Aký zmysel má ten prvý a aký ten druhý, keď už dobre vieme, že život je „podenkový“, raz sa podejeme, tak načo myslieť stále len na tú pominuteľnosť, ktorej predchádza trápenie? Žeby Koleničovi už desať rokov išlo len o zdôrazňovanie tejto úbohosti života? To sa mi tiež nezdá. Hoci viem, že ju znázorňovať a našepkávať dokáže bravúrne.

Možno, že niekomu vyhovuje čítať tieto bláznovstvá, negativizmy, tieto pocity nádeje, ktorá neumrie, že každý smie mať radosť a zabaviť sa čo i sám. Dobre vieme, že bolesti sa dajú vytrpieť... Túto knihu píše ktosi, čo sa už roky pozerá pohárik na dno...

Čo je podstatou života a čo je podstatou prózy? Ja už neviem, čo je zmyslupnejšie – či život prežitý človekom, ktorý precestoval svet, alebo ho preležal v bratislavskom paneláku v obývačke u mamy s pocitom, „*rád by som mal občas naponáhlo*“...

Hlavná postava sa dá charakterizovať ako taká, o ktorú feministky nestoja, povláčená životom, úžasný tvor, čo znesie ako zvieru, možno aj viac... sama seba berie na pretras... všetko je smutné... ten život, tie pocity, smútky, úzkosti. Smútok a azda už nič viac. Túžba po raji, šou pre gašpara...

Aj hlavná postava je gašparom, čo tu na chvíľku pre nás tancuje, plače, ožiera sa do hodiny, neteší sa na slučku, neteší sa na slniečku... má v podstate dobré vyhliadky na zlé svedomie. A my sme veľkorysími psychiatrami, čo ho počúvame. Úprimne mi bolo ľúto, že Kolenič sa vysmieva práve z tej skupiny ľudí, do ktorej patím aj ja – teda z poctivých ľudí, ktorí majú radosť z pracovania, čo sa umývajú, pekne obliekajú a nevysedávajú po začmudených krčmách, kde by zbierali všetky nepotrebnosti tohto nášho malého sveta...

Každý čitateľ už dávno vie, že tragédia pokračuje, dávno vieme i to, že svet sa pokrúti ešte trochu ďalej. Kolenič vyslovuje nádej, že azda je všetko len klam, naozaj len zdanie... Ale čo viac? Čo ďalej? What's going on? To nám nenapovie?

Aké pekné je žiť tú druhú verziu, prečo to aspoň nevyskúšať?

Po dočítaní knihy mi bolo tak akosi čudne na duši, akoby som mala povinnosť otvoriť bránu k panike. Mám vôbec začať panikáriť? Stojí to zato? Ak bolo toto posolstvom knihy, aspoň takéto navodenie pocitov a otázok v nás samých, tak to beriem. Možno menej. A možno viac.

Dana Zavadová

KOLENÍ

1

Brechot psov, kroky na chodbe, útržky rozhovorov... Otvoril som oči, chvíľu nechápavo zízam na strop, na praskliny v omietke; prehrabávam sa v pamäti, rozepamätávam sa, celé telo ma páli... Rozepamätávam sa, premietam si posledné okamihy... Mám sucho v ústach, popraskané pery, trpnu mi prsty na nohách. Pred niekoľkými hodinami som sa napchal kilami tabletiiek, nasypal som si do dlane zvyšky rohypnolov, neurol a citalec, prehltoľ všetko, čo sa dalo a celú dávku zalial poriadnym hltom vodky. Pokojne a bez afektu – ako človek, ktorý sa konečne dopracoval k definitívnemu rozhodnutiu. Po rokoch úzkostných horúčiek a neznesiteľných stavov na pokraji šílenstva ma vlastná beznádej prinútila urobiť radikálny krok. Príčina? Dôvod? Smiešne otázky... Každý nádych a výdych môže byť dôvod, každý pohľad, úder srdca... Možno existujú nejaké veľké príčiny a dôvody – ja o nijakých neviem, s nijakými som sa nestretol, a keby som ich aj poznal, sú mi ukradnuté! Bláznovstvo? Vrodená indispozícia? Možno. Každému, kto sa rozhodne urobiť podobnú vec je úplne jedno, čo si okolie o jeho čine pomyslí, motívom zostáva len to jediné: zbaviť sa pocitov panického strachu, úzkosti a nepredstaviteľnej duševnej biedy a bolesti.

Pred mnohými rokmi, keď som sa pokúšal urobiť niečo podobné, bol môj exces podmienený užívaním nadmerného množstva alkoholu. Pil som veľa a často, nakoniec každý deň, hocikde a hocikedy, s hocikým, prestával som sa kontrolovať, hádal som sa s Lenkou, so svojou ženou, padal som stále hlbšie a hlbšie do postalkoholických depresí – až som sa v nepríčetnosti otrávil rudotelom: v treskúcej zime pri otvorenom okne. Lenka ma našla úplne náhodou, keď sa v noci prebudila a išla sa napiť vody. Z celej tejto nelichotivej mizérie sa mi v tej dobe podarilo pomerne ľahko vyviaznuť pomocou ambulantnej liečby a dohovorov istého výnimočného človeka – bol to lekár, psychiater a dnes už nežije. Štyri roky po afére s rudotelom som sa alkoholu vyhýbal, nevyopil som ani kvapku, až jedného dňa v jesenných mesiacoch, po ťahajúcich sa pocitoch nervozity a rodiacej sa úzkosti, sa niečo vo mne zlomilo: zabudnutá informácia, nevyliečený návyk... Siahol som po poháriku a vzápätí som sa neregulovane opil, takmer do bezvedomia. Moje šílenstvo sa znovu prebudilo v plnej sile...

Tri týždne som takmer neprekročil prah bytu, v ktorom sme žili. Najprv som si prestal čistiť zuby a v nasledujúcich dňoch som sa prestal umývať. Rezignoval som na všetko. Nedíval som sa do zrkadla, aby som nevidel svoju úbohosť. Jedol som veľmi málo, iba zmrzlinu, uskladnenú v mrazáku, občas sa mi podarilo prehltnúť pár lyžičiek polievky z polotovaru. Alebo som nejedol vôbec nič. Vychádzal som len zriedka, kúpiť si cigarety a fľaše – hocijaký alkohol, víno, vodku... Chodil som po izbe s rukami za chrbtom a mlčal do stien, mlčal som, prehlušovaný výkrikmi nejakého vnútorného zúfalstva. Každý zvuk mi pripadal ako ohavnosť, trápenie, útok na moju osobnosť, šumy, ruchy, náhodné buch-

Nožnice

nutie, všetko mi spôsobovalo neskonale utrpenie, ktoré som prehlušoval mohutnými dávkami alkoholu... Otupeval som sa nepretržite, systematicky, bez ohľadu na to, čo spôsobujem sebe a svojim najbližším...

Pil som, kým ma droga nezmohla. Úplne ma prevancovala – bez výstrahy, bez upozornenia. Preberal som sa z opileckého chrápania niekoľko minút pred polnocou, zvalený medzi topánkami a dych mi vyrazil neznesiteľné kŕče v bruchu... Zvíjal som sa, skuvíňal som – od bolesti, ktorú som dovtedy nepoznal. Akoby mi niekto chcel vytrhnúť kus vnútornosti, akoby mi horeli črevá.

Zalapal som po vzduchu: – Lenka, – vyriekol som priduseným hlasom, – Lenka, mňa strašne bolí brucho...

– Nečuduj sa, – povedala z polospánku, keď som sa k nej pritackal do spálne, – toľko vodky by zložilo aj koňa!

– Mám strašné bolesti, Lenka, – volal som a zahmlievalo sa mi pred očami.

Posadila sa na lôžku, pretrela si oči: – Tak čo je zase? Čo ti je? Je ti zle?

– Tu ma to hrozne bolí... – ukazoval som jej, čo ma trápi.

A vzápätí kŕč, bezohľadný kŕč, hrozný tlak, musel som sa zohnúť, nedokázal som sa vystrieť, nadýchnuť, zostal som zlomený ako hrbáč, vypliešťať som zakalené oči na svoju ženu. Lenka sa prebrala a začala ma spovedať; či som naozaj sám vypil celú fľašu vodky, či som niečo jedol, kým bola preč a prečo jej lužem, keď sa ma každý deň pýta na množstvo vypitých liehovín... Bola by ma z kože zdrala, ale keď videla, že blednem od bolesti, zdvihla slúchadlo a zavolala záchranku... Odviezli ma rovno na Kramáre, na pohotovosť, kde som možno aj dve hodiny trpel, stále v predklone, kým prišiel na mňa rad. Brucho som mal zaliate betónom, kameňmi, až mi tuhla krv...

Ubehla večnosť, kým ma vyzvala sestra, aby som ju nasledoval: – Podťe, – ukázala na mňa prstom, – vy!

Zohnutý ako tá najposlednejšia kalika som sa doknisal do ambulancie.

Lekárka v najlepších rokoch si posunula okuliare, premerala si ma od hlavy po päty a sucho skonštatovala: – Alkohol, čo? Dnes v noci už tretí opilec. Koľko toho v sebe máte?

– Ja neviem, – povedal som. – Veľa...

– Čo je to veľa? Liter? Dva? A čo ste pili? – Vyšpúlila pery...

– Pivo, víno, – hovoril som neochotne, – aj vodku. Ja neviem... Všetko...

Pokývala hlavou: – No, to vidím. Nejaké drogy?

Nadýchol som sa: – Nie...

– Lahnite si. Tam... – Ukázala prstom, kam sa mám poskladať.

Zohla sa ku mne so zdvihnutým obočím, nahmatávala mi moje trpiace orgány, skúmala celú oblasť pod rebrami, pýtala sa, kde konkrétne cítim kŕče... Bežná rutina

odborníčky z pohotovosti. Povzdychla si a rázne niečo načarbala, podala mi kúsok papiera so slovami o tom, že ma posielala na sonografické vyšetrenie... Blúdil som nemocnicou ako v hmlách, stále prihrbený, vnímal som len podlahu, do čudných vzorcov poskladané kamene.

Po ďalšom nekonečnom vyčkávaní si ma akoby bez záujmu zobral do parády mladý felčiar; ponatieral mi brucho nejakou lepkavou geľuzinou a bezohľadne preskúmal moje útroby imponantným prístrojom, ktorý nenávisťne bzučal. Na monitore sa objavil výsledok jeho výskumu...

– Ejha, – zahundral si pod nos, – jasná vec! – Potom tvárou ku mne: – To je nejaký alkoholický exces!

Nežiadalo sa mi reagovať, nechal som bez odpovede jeho lamentácie. A zase naspäť cez všetky chodby, tá istá čakáreň, ten istý chlad a pani v bielom plášti, ktorá si s pokyvovaním hlavy prečítala výsledky sonografického vyšetrenia... Ani sa nenamáhala zdvihnúť oči od papierov, keď ma vyzývala, aby som si znovu ľahol. Videl som, ako si naťahuje gumenú rukavicu.

– Lahnite si nabok, – povedala sucho.

Zaťal som zuby, keď mi do konečníka strčila prst.

– Bolí to? – sondovala.

– Jasné, že to bolí, – zasoptil som. – Nie je to žiadna rozkoš, pani drahá!

Počul som jej hlas: – Veľmi nepríjemné, ja viem... Ale cítite aj ostrú bolesť?

– Ostrú? – pobavil som sa. – Príšernú!

– Tak... Vážení, – vztýčila sa a šikovne sa zbavila použitej rukavice, – je to pankreas.

– Sadla si za stôl. – Na to sa zomiera... Musíte tu zostať. Na pozorovanie...

Zaprotestoval som so stiahnutými nohavicami: – Nemôžem tu zostať. To neprichádza do úvahy. – Ako som si zapínal gombíky na košeli, omieľal som niečo o nevyhnutnej dôležitej práci, ktorá ma čaká, ani neviem, čo som blábolal.

Zložila si okuliare, pokrútila hlavou; dostal som monotónnu kázeň o problematike pankreatitídy, o jej úskaliach a nebezpečenstve, ale trval som na svojom: v nemocnici nezostanem za žiadnych okolností! Povedala, že som asi blázon, ktorý hazarduje s vlastným životom, že ma môže pustiť, len ak podpíšem reverz, čo som hneď bez miľnutia oka urobil... Nakoniec za mnou zatiahli oponu, nechali ma ležať za zeleným závesom, aby nikto nevidel, ako do mňa dve hodiny budú pumpovať infúziu priamo z fľaše, oslobodzujúcu medicínu, ktorá ma zbavila ničivej bolesti.

Uľavilo sa mi... Lenka ma odviedla domov, mlčky, bez výčitiek, bez zbytočných rečí, ako vždy, keď sa mi podarilo spraviť nejaký trápny kotrmelec. Ako vždy – oddaná, milujúca, nezlomiteľná!

2

Niekoľko dní som sa zotavoval z nepeknej skúsenosti: suché rožky, horký čaj, nijaké cigarety, skrátka sivota človeka, ktorý len o chl p ušiel smrti. Cívil som na televízne seriály, díval som sa z okna, prezeral som si svoje roztrasené ruky. Úzkosť vo mne šalela, teraz voľná, bez alkoholického útlmu. Lenka sa okolo mňa pohybovala potichu, s pochopením, o akom sa mi ani nesnívalo. Raz popoludní, akoby chcela rozptýliť moje naštrbené sebavedomie, sa ma opýtala, či by som jej neskočil do samoobsluhy kúpiť cukor a múku a ešte niekoľko drobností; tak som sa ocitol pred ďalším neodvratným pádom... Keď som kupoval noviny, nedokázal som odolať pokušeniu a bez rozmyšľania som si vypýtal škatuľku cigariet. Sadol som si do parku na lavičku, zapálil som si a do líc

sa mi nahrnul rumenec; po týždni abstinencie sa mi zakrútila hlava. Nikotín vo mne okamžite vyvolal chuť na alkohol – až mi zovrelo srdce. A bol by som možno aj odolal, keď už kvôli inému nie, tak aspoň kvôli Lenke... Chcel som sa pochlapiť, prísť domov ako muž, ktorému sa dá veriť... No len čo som urobil pár krokov, skočil mi do cesty kamarát z mokrej štvrte – chvíľu som vzdoroval, bránil som sa, vyhovárал som sa, ale nakoniec ma predsa len zlomil. Vraj jedno jediné pivo a pôjdeme...

Opil som sa, samozrejme. Opil som sa pod obraz boží, vypil som litre zlého mútneho piva a lacnej borovičky v putike s bezprizornými kreatúrami. Úzkosť dostala na frak! Vliekol som sa nocou s náhodnými notorikmi, s ľuďmi postihnutými návykom – s tými, čo boli ako ja: nejakým spôsobom vyšinutí, chorí. Až na svitaní, fyzicky vyčerpaný, som sa dovliekol domov, s prázdnyimi vreckami, s výčitkami svedomia, tlačiacimi ma k zemi... Bolo mi zo seba zle, bolo mi zo seba úplne nanič, zo svojho zlyhania, z pádu do úbohosti... V zúfalstve, hraničiacom s hystériou, som sa ulakomil na anonymnú pomoc, túto myšlienku som v sebe nosil už dávnejšie; volal som linku dôvery, potreboval som počuť hlas, hocijaký hlas, ktorý ma vytrhne z najhoršieho... Bez obalu som spustil niekoho na druhom konci svoj traktát: že sa idem zblázniť od záchvatov panického strachu, od každodenných úzkostí, stále temnejších a bolestnejších...

Takýmto lakonickým spôsobom som sa ocitol v nejakej frustrujúcej psychologickej poradni u nevrlého mozgoškraha... Ten ma nútil skladať detskú hračku, kresliť svoju predstavu vlastnej matky, žiadal odo mňa, aby som hádal, čo predstavuje škvrna na obrázku, keď mi ho vopchá pod nos; nakoniec mi dokaličil chabú mienku o sebe samom prednáškou o duševnej rovnováhe, vraj ju mám značne destabilizovanú a narušenú... Presviedčal ma, že sa pokúsi prebudiť moje skutočné jadro, tú vec, zanesenú rokmi smútku a melanchólie. Už keď som za sebou zatváral dvere, vedel som, že viac sa nevidíme, že viackrát sa v poradni s názvom psychologická neobjavím. Zmätený zo záplavy slov o bazálnej perinatálnej matrici som zamieril rovno do najbližšej kaviarne, očistiť sa a upokojiť! Sadol som si k baru a ládoval do seba jeden fernet za druhým, kým sa mi konečne rozjasnilo: z tejto mizérie sa musím dostať sám. Úplne sám!

Našiel som telefónnu búdku a zavolať spoľahlivému priateľovi; prehovoril som ho, aby mi znova na niekoľko dní požičal svoju garsónku, že lietam v poriadnych maléroch... A dovolal som sa aj Lenke, vysvetlil som jej svoje stanovisko, hovoril som zmätene a plietol sa mi jazyk – a na jej mienku som nebol zvedavý, už som nechcel a nepotreboval nič počuť, nič a nikoho, v tej chvíli som vedel, čo urobím. Vedel som to celkom presne...

A tak tu teraz ležím a zízam na strop, omámený, dezorientovaný a živý. Prebrať sa z ničoty po uskutočnení definitívneho kroku je horšie ako uskutočniť ho. Ležím a zízam na strop, na pavučiny, niekde zabrechalo psisko, niekto sa na chodbe s niekým pozdravil. A ja som živý, dýcham, tlčie mi srdce. Všetko okolo mňa je nejasné, rozmazané – neviem, koľko je hodín, neviem si spomenúť na dátum... Pozviechal som sa, sedím na kraji postele a dýcham. Pokúsil som sa zapáliť si cigaretu, ale ruky sa mi tak roztriasli, že som ju nedokázal udržať medzi prstami; v hrdle mám hnisavú guču, cítim, že o chvíľu explodujem, nahromadené emócie sa derú na povrch... A úzkosť, znásobená úzkosť, moje nekončiace sa utrpenie! Krv mi prudko búši do slúch, hučí mi v ušiach, dýcham prudko a plytko... Skôr, ako by som mal zriesknuť od zúfalstva, rýchlo na seba navlečiem sako, skočím do topánok, ani si ich nezašnurujem a bežím preč... Nesnažil som sa zamknúť dvere. Len som ich za sebou zabuchol.

Moje šialenstvo nabralo bezhlavé obrátky! Vonku popŕcha, obloha je zatahnutá... A ja s červenými očami uháňam, náhlím sa. Hocikam, o takejto veci neuvažujem. V tejto chvíli

mi je úplne jedno, kam kráčam. Váľam kroky a zatínam zuby. Vrážam do ľuďí – akoby som bol z asfaltu. Niekoľkokrát som zakopol, hocikedy strácam rovnováhu, v hlave mám chaos, myšlienky cezo mňa pretekajú ako cez bublinu... Všetci majú výsmešné výrazy, len výsmech a posmech: blázon, blázon vypchatý, čo si to urobil? Čo si si to dovolil? Ako si si mohol dovoliť urobiť takú vec? Nemáš nijaké zábrany? Aké nízke, aké prízemné... Tváre všetkých ľuďí sa na mňa šklabia ako v lunaparku – to je ten blázon, čo si neváži vlastný život, ten úbožiak, ktorý nemá na to, aby sa vzoprel, popasoval, zbabelec, babrák, fušer! Ironické pohľady zo mňa strhávajú kožu. Výsmech je príšerný. Neľudský. Úbožiak, babrák, slaboch. Blázon kikirikí! Pociť som, že mi po brade steká slina. Zakopol som a niekto ma nechtiac objal: je vám niečo? Zamumlal som šušľavé „ďakujem“ a snažím sa rýchlo vymaniť zo zovretia... Žiada sa mi zvriesknúť z plného hrdla: nechajte ma, preboha, pustite ma, dosť, dosť! Odsotím dobráka, otočím sa mu chrbtom a uhaňam preč, rýchlo preč, aby som sa nestretol s jeho pohľadom; určite by som v jeho očiach prečítal: chudák, žobrák...

Horúčkovo nastupujem do trolejbusu, sadol som si a sklonil hlavu. Nedívajte sa na mňa, nesmejte sa mi... Všimol som si rozviazané šnúry na svojich topánkach – to ma ohromilo... Zohýbam sa, aby som s nimi urobil poriadok a v tom okamihu začujem nejasné šepkanie, nezrozumiteľné, syčiace šepkanie. Strpol som. Znehybnel som s rozťahnutými prstami... Niečo si o mne šepkajú, niečo veľmi intímne; som ako na pódiu... Naťahujem uši... Šepkajú si o mne všetko, čoho som sa kedy dopustil. Som úplne ochromený, z úst mi vyteká slina... Načúvam, pokúšam sa zachytiť aspoň jedno zrozumiteľné slovo, no márne... Nerozumiem ich tajnej reči, ich esperantu. Len šum, šepoty, zlovestné, posmešné narážky, ironické pokašliavanie... Dotýkam sa špičiek topánok, schmatnem šnúry, ale nie je v mojich silách niečo s nimi urobiť; držím ich mocne za konce a červeniem od hanby, hanbím sa za to, že si ich nedokážem zašnúrovať. Oblial ma studený pot. Som opuchnutý ako buchta. Naťahujem tie hlúpe šnúry a neviem, ako si s nimi poradiť. Trolejbus zastavuje, raz, dvakrát – a ja sa stále zohýbam, mám pocit, že to trvá už celú večnosť, že sa to nikdy neskončí. Pot sa zo mňa leje. Ak sa teraz vystriem, zauvažoval som, všetci zmĺknu, budú sa tváriť, že ma vôbec nepozorovali. Čo mám robiť? Ako sa z tejto šlamastiky vysekať? Pot mi steká z obočia do očí; neposmieľajte sa mi, prosím, dajte mi pokoj, je mi zle, je mi strašne úzko. Do hlavy sa mi začína hrnúť krv, o chvíľu omdliem a vyrobím si poriadny trapas. Ak sa okamžite nevystriem, určite stratím vedomie. Trasiem sa po celom tele, zuby mi cvakajú od zimnice. Šaliam, pomyslel som si, môj bože, zošalel som! – Stalo sa vám niečo? – Počujem celkom blízko príjemný ženský hlas...

A to je moja záchrana. Chytám sa stebielka!

– Nie, – poviem s odkašľaním a konečne sa môžem vystrieť.

Šnúry zostali rozviazané. Patrilo by sa pozrieť do tváre ženy, ale nedokážem to. Tak rád by som jej povedal, že blúznim, že strácam pôdu pod nohami; možno by mi dokázala pomôcť, jediným gestom, úsmevom, dotykom... Lenže ja som ochrnutý.

– Nie, ďakujem, – vysúkal som zo seba bez toho, aby som to chcel a rýchlo vystupujem.

Šialený, som šialený, zbedákal som. Zbábraný pokus o definitívne riešenie a blúznenie, triaška, zimnica. Mozog mi pracuje neveriteľnou rýchlosťou, uvažujem v závrtných intervaloch: vnímam okolie, možno som trochu vykofajený, ale určite nie zbláznený... Cítim, ako mi do tváre fúka vietor, to by mohlo byť dobré znamenie. Ale čo ak o pár sekúnd stratím nad sebou kontrolu? Čo ak sa mi podlomia kolena, spadnem, zostanem

ležať... Nie, len to nie... Nie som blázon... So sklopenými očami, aby ma nemučil výsmech na tvárach ľudí, zamierim k trafike.

- Cigarety, – povedal som priškrteným hlasom.

- Aké? – ozvalo sa z útrobov stánku.

- Cigarety, – zopakoval som s narastajúcou nervozitou. – Tie červené... Tie s tým červeným... – Zasekol som sa.

Mám chuť mávnuť rukou a zdrhnúť, ale musím si dokázať, že zvládnem takú malichernú taľafatku. Nadýchnem sa...

- Marlboro, – povedal som veľmi výrazne.

Predavač kladie predo mňa škatuľku a ja sa začínam prehrabávať vo vreckách... No tak, rýchlo! Vytiahol som za hrst pokrčených bankoviek a hodil ich do misky na peniaze.

- Ďakujem, – zasypel som. – To je v poriadku...

3

Otvoril som škatuľku, celkom bez problémov, zapálil som si... Nič sa nedeje, chlácholím sa, upokojujem sa, som len trochu rozrušený. Len trochu indisponovaný. Niekde za mnou sa zasmiali deti, až mi prebehol mráz po chrbte: nie, neposmievaj sa mi, som úplne v poriadku, malé nedorozumenie, nič viac! Vyložil som si nohu na lavičku a hravo som zvládol tú trápnu záležitosť so šnúrkami... Aká jednoduchá činnosť. Vystrel som sa, vyfúkol dym a do očí mi udrela reklama na zubnú pastu – hneď nad vchodom do drogérie. Musím tam vojsť a dokázať sebe a celému svetu, že patríam medzi živých, že som pri zmysloch, áno, je to šanca, ako prekonať návaly panického strachu. Navyše potrebujem mydlo a prach na pranie. A zubnú kefku. Bez dlhého rozmýšľania vchádzam do predajne. Bez pozdravu som sa predral cez mriežky pri pokladni, zašívam sa medzi pulty s množstvom krémov a voňaviek. Sám. Konečne sám... A to blahodarné ticho... Na okamih akoby som zabudol na dôvod svojej návštevy... Bezhlava sa potulujem medzi tovarom: šampóny, pasty, tužidlá... Šampóny, vata, hrebene... Šampóny, šampóny, šampóny... Zoberiem z pultu krém na čistenie topánok a nechápavo naň zízam; čo tu vlastne hľadám? Čo som chcel týmto všetkým vyriešiť? Až v jednej chvíli, keď som položil krém na pôvodné miesto a hneď vedľa neho sa blysol jed na potkany, som pochopil: áno! Ústa sa mi rozťahli od ucha k uchu. Áno! Dobrá prozreteľnosť je stále so mnou, nie som nijaký žobrák, nijaký babrák, šašo!

V euforickom rozpoležení dychtivo beriem tri škatule s jedom a uháňam k pokladni. Platím. Chce sa mi zaujíkať, rozrehoť sa z plného hrdla, poskočiť si, hocičo, urobiť kotmelec. Čosi mi prikazuje vystríeť sa, vztýčiť hlavu, zdvihnúť bradu dohora... Pozerám mladej bacuľatej predavačke rovno do temných očí; môj pohľad ju zarazil, vystrúhala plachý úsmevček, zabudla prežúvať žuvačku... Žmurkol som na ňu: to som ja! Ja! Strčil som si jed do vreciek, zaplavujú ma vlny šťastia, slnko vyšlo nad mraky a ja som konečne nad vecou... Rýchlo domov, preblesklo mi hlavou! Musím sa čo najrýchlejšie dostať domov s týmto unikátnym pokladom. Všetko sa vyriešilo behom sekundy. Vzácnosť v mojich vreckách prevalcuje včerajšie hlúpe zlyhanie. Nevzdám sa, už nie. Koniec výsmechom a úšklabkom. Pozrite mi do očí, neprajníci, no tak! Odvážte sa mi teraz posmievať... Postavím sa na kraj cesty, mávnem a zastavím taxík. Vhupol som doňho s ľahkosťou hviezdy.

- Do Trnávky, – zavelím hlbokým hlasom, vytiahnem zo škatuľky cigaretu a ukazujem ju taxikárovi: – Určite vám nebude prekážať, keď si zapálím...

Neodpovedal. Stiahol okno. Vozidlo sa pohlo; rozvaľujem sa s pocitom blaha a

vyfukujem dym. Ľudia na chodníkoch sú zrazu malí, ufúľaní, smiešni, zaskočení mojim heroizmom. Pohladkal som vrecko s jedom: dobrý, švelím si, dobrý, skvelý nápad, výborné vnuknutie... Za ten pocit oslobodenia to stálo!

- Rýchlejšie, - súrim taxikára, - veľmi sa ponáhľam...

- Samá červená, - zamrmla si pod nos akoby sám pre seba. - Možno sa dostaneme do zápchy...

Neustále zastavovanie ma začína deprimovať, poklepkávam si prstami po kolene. Opakujem si len: rýchlo, rýchlo, musím urobiť niečo dôležité, niečo podstatné, nevyhnutné, niečo definitívne... Dofajčil som, chcem zadusiť ohorok, ale neviem nájsť popolník; držím filter v prstoch, zrazu naivne bezradný... Zo zdvihnutým obočím som si všetko uvedomil - svoje zúfalstvo, svoje bláznovstvo. Ponáhľam sa do cudzieho bytu, aby som pojedol jed na potkany. Koľko zvrátenosti! Spľasol som ako balón. Degradoval som sa na úroveň hľadavca. Znovu sa ma zmocňuje triaška, v hrdle cítim hŕču. Idiotská cigareta, kam s ňou? Čo s ňou mám urobiť? Mohol by som taxikára požiadať, aby mi otvoril popolník... Lenže hrča v hrdle mi nedovolí prehovoriť!

Uviazli sme na križovatke, kde policajti pobejú okolo havarovaného auta; v diaľke sa črtajú obrysy domu, v ktorom sa skrývam - pred ľuďmi, pred svetom, pred sebou, pred svojím panickým strachom.

- Zastavte! - vydralo sa zo mňa...

Vycáloval som peniaze, vyskočil z vozidla a uháňam ako o život, predieram sa cez davy, cez hlúčky postávajúcich ľudí. Sám, chcem byť sám. Sám so svojou traumou. Sám, preč od všetkého! Pocítil som hrozný abstrák, ruky sa mi roztriasli; bezmyšlienkovite som vbehol do najbližších potravín, siahol po fľaši arménskeho koňaku - ani som sa neunúval ospravedlniť sa za to, že som odsotil dvoch zákazníkov... Takto vybavený som z posledných síl doklusal do svojho úkrytu, zamkol som a oprel sa chrbtom o dvere... Prudko dýcham, po celom tele cítim chladivé mravčenie, do nozdier mi udiera vlastný pach. Otvoril som fľašu a poriadne si logol. Kolená sa mi podlomili, musel som si klaknúť. Alkohol sa mi rozlieva po žilách, putuje krvným obehom, aká úľava. Konečne úľava. Vzdychol som tak nahlas, že ma museli počuť susedia.

Neogabane zo seba sťahujem sako a vzápätí sa naňho vrhám, aby som z jeho vreciek vydoloval jed; pokúšam sa nervne rozbaľiť škatuľku, no prsty odmietajú poslušnosť, trápim sa, mordujem, nedokážem otvoriť jednu svinskú škatuľku... Zlostne som šmaril jed na zem a vzápätí sa k nemu plazím; chvíľu zápasím s celofánom, zubami, pästami, šklbem ním tak dlho, kým sa objaví obsah - vyzerá ako červený keks, ako cerebrálna lahôdka. Neváham. Zahryzol som, bff... Jedovaté zrníčka sú pospájané voskovitou hmotou, chutia ako plesnivá sviečka, ako onuca. Odhrýzam zo svojej sviatosti a zapíjam ju dúškami alkoholu. Aký hnus, tento jed na potkany. S nechutou som požul všetko, čo sa dalo, do posledného zrníčka. Rozbalil som ďalšiu škatuľku a keď som jej obsah konečne s odporom skonsumoval, ľahol som si na zem a povystieral si kosti... Zatváram oči a čakám. Budem čakať... Čakať na vyslobodenie, na priepustku do sveta za kulisami. Už nie som smiešny panák, ktorému sa trasie chvost. Teraz som dôstojný, muž na úrovni, mocný a silný, pretože som dokázal, čo iným naháňa hrôzu. V žilách mi koluje jed. Právý jed. A takto ma nájdú: vystretého na zemi, s výrazom chlapa, ktorý sa smrti nebál...

Úryvok z prózy *Nožnice*, ktorá vyjde na jeseň vo vydavateľstve F.R.&G.

Mlčať z plných pľúc

O próze Ivana Koleniča

Č

V prípade dvojdomého autora Ivana Koleniča by bolo diskutabilné tvrdiť, že je viac básnikom ako prozaikom, alebo naopak. Skutočnosť, že v januári si na svoje útle plecيا zavesil štvrtý krížik, však môže naznačiť, že už nie je veru žiadnym zelenáčom...

Rekapitulácia Koleničovej vydanej tvorby napokon hovorí sama za seba: Ivan Kolenič doposiaľ napísal a vydal sedem zbierok básní a päť prozaických kníh. Pre niekoho však ostáva tento výnimočný autor básnikom aj vtedy, keď sa prezentuje ako prozaik. Nakoniec je evidentné, že v Koleničových prózach možno poéziu cítiť veľmi zreteľne. Koleničove prozaické texty predstavujú čarodejnú zmes, akýsi elixír, ktorý je namiešaný z voní a štiav jazyka, nechýba šteklivá esencia erotiky, ba ani tvrdý tón života z ulíc, špinavých putík a podozrivých mestských brlohov.

Kolenič vo svojich prózach situuje dej a osudy jednotlivých postáv do súradnic mesta. Zväčša sa jedná o bezmenné sídla, ktoré však čitateľ neraz ľahko identifikuje a hádam si predstaví práve to svoje mestečko. Koleničove prózy sú totiž obrazy a vízie, preliate často v metaforách a víziách z dnešných dní, cítiť v nich charakteristickú chuť aktuálnej prítomnosti Slovenska.

Hrdinovia z Koleničových príbehov majú veľa spoločného, vždy sú rovnako iní. Autor si hovie v príbehoch outsajderov, vyhnanco, stroskotancov, básnikov... Ich osudy kreuje väčšinou z pohľadu akejsi spolupatričnosti, tichej solidarity. Niekedy sú autorove sympatie s osudom svojho hrdinu natoľko evidentné, až čitateľa prepadne podozrenie, či sa rozprávač za tretiu osobu hrdinu príbehu alibisticky neschováva, a v bezpečí tak chce vyčkať, ako to dopadne.

V roku 1992 – po troch úspešných básnických knižkách – sa Kolenič prvýkrát predstavil aj ako prozaik. Novela s názvom **Mlčať** (Slovenský Spisovateľ, Bratislava 1992) predstavuje do istej miery voľné pokračovanie autorových básnických výpovedí, kedy rád provokuje, šokuje a mystifikuje. Kolenič vo svojej prvej prozaickej knihe len zašiel tam, kde sa v básniach už neodvážil, či nestíhol. Na prebale spomínanej knihy sa dozvedáme, že hrdina tejto knihy je našim zlým svedomím – kto chce, ten ho počúva, ale kto sa bojí jeho úprimnosti, prekrikuje ho slovami o svojej bezúhonnosti. Autorova hra s realitou a snom, s vonkajším a vnútorným životom každého z nás, s večným protirečením skrytého zla a okato deklarovaneho dobra, s túžbou človeka, aby ho ľudia videli len v dobrom svetle, sa v hrdinovi prózy Jaroslavovi Vargovi stáva viac ako príbehom „primitívnej existencie, trasúcej sa o svoj bezvýznamný podenkový život“...

Z novely **Mlčať** prestupuje na povrch pocit akejsi zvláštnej, neovládateľnej melanchólie, niekedy až rezignácie. Pociť bezmocnosti sa mieša s provokujúci-

A

P

U

R

G

MARIÁN

mi obrazmi násilia, psychických pnutí a nad všetkým visí duté ticho. Ticho, ktoré už nemožno prehlásiť slovami, lebo jazyk a reč sú len ďalšími prázdnyimi slovami. Kolenič deklaruje pomyselný koniec komunikácie. Nič už nie je dôležité, lebo bezmocnosť pohlcuje aj vzťah syna k matke, negácia prirodzenosti prezrádza zlo, ktoré je v každom z nás...

„Neviem. V ústach mám sucho, horko a prázdno. Srdce mi prudko búši – šlam-šlam-šlam. Spýtam sa jej, či nemáme niečo piť. Prekvapí sa, potom vytiahne z chladničky fľašu červeného vína. Kým ju otváram, ona si rozopne háčik na podprsienke, poskladá ju a hodí na stôl...

Zadusím cigaretu.

Vidím jej chrbát, tenký pásik od gumičky podprsienky; visím pohľadom na každom jej pohybe... hodiny tikajú, telo, chrbát, ja, ona, nič. Nič... Nejaká žena, ktorá sa volá matka...

Napijem sa z fľaše, dlho, smädne. Alkohol ma ovalí. Grgnem. Ona je teraz do pol pásu nahá a nie je mojou matkou. Neviem. Vôbec to nie je také zložité, ako som si nahováral... neviem, prečo som tak dlho odkladal jej bytosť na perifériu všetkého nedotknuteľného.

Iste, som jej syn. Ale neexistuje chaos slov, už tomu neverím, niet významov, z ktorých sa má niečo vytušiť... Nie! Skutočne; teraz to cítim... reč nezastiera nič. Ani slová nie sú veľkou metaforou čohosi... čoho?

Slová iba nudne a trpkou pomenúvajú: pomenúvajú iba to, čo pomenúvajú. Vždy to tak bolo. Prečo som si myslel, že mi uniká nejaký význam, nejaký zmysel? Nejaký tajný symbol?

Ubytovňa. Matka. Žaba. Pes. Cigareta. Víno. Grgnutie. Priamočiarosť a primitívnosť slov je taká prostoduchá a naivná, že mi je do smiechu. Neviem, samozrejme, že neviem; čo iné? Ako som si mohol myslieť, že slová čosi skrývajú, že za nimi niečo je...“

Aby bol výpočet Koleničových prozaických opusov kompletný, je nutné spomenúť aj knihu *Porušenie raja*, ktorá vyšla v roku 1994, no hádam až kniha s názvom *Ako z cigariet dym* (Litera, Bratislava 1996), ktorá sa v roku 2004 dočkala i svojej reedície, ukázala, že Ivan Kolenič je nie je len prozaický pózer, provokujúci exhibicionista a po sexe lačný vampír...

Kniha *Ako z cigariet dym* je napísaná akoby jedným dychom a tak sa aj číta. Autor zvolil zvláštny, jemný, akoby snový jazyk plný slovných ozdôbok, barokových kudrliniek jazyka, inverzií a perličiek. V Koleničovom podaní sa zrazu i mútnosť pozemských nešťastí a smútkov zrazu mení na romantický závoj, ktorý dáva pod sebou tušiť nekonečnú Krásu, lebo ona musí byť predsa vykúpená a vykúpaná v zlosti, bolesti, krvi a trápení. Autor nám predostiera príbeh lásky, pretože – aj keď sa to niekedy nezdá –, napokon všetky knihy sú o Láске. Tie Koleničove viac, než ktorékoľvek iné...

Martin Kasarda o novele *Ako z cigariet dym* napísal: „A tu zrazu – čistý príbeh lásky. I keď príbeh bizarný, s mnohými rekvizitami tých textov predtým, ale svieži ako hadom odtrhnuté a do leskla umyté jablko.“

Kolenič čitateľovi pripravil príbeh o hľadaní krásy. Je to prosté, nie však banálne! Komornú atmosféru knihy nielen okrajovo dotvárajú i miesta, kde sa hlavný hrdina Marcel so svojou amazonkou Džekinou pohybujú: antikvariát s tajnou chodbou do zastrčeného sex shopu, miliónársky palác, rôzne putiky, špinavé ulice... Príbeh založený na vzplanutí

medzi skôr tichým a nostalgickým Marcelom a divožienkou Džekinou autor ozvlášťňuje záhadnou postavou Marcelovej osudovej lásky Anny Márie, ktorá – i keď nie fyzicky prítomná – zdá sa byť niekedy hádam najväčšmi hlavnou postavou tejto sexuálno-citovej tragikomédie. Kolenič sa v tejto knihe predstavil ako brilantný štylista, majster okamihu a zápletky, čarodejník so slovíčkami a tajomnom. Všetko sa v príbehu deje a plynie ako-by pod hladinou – pod rúškom tajomstva, v očakávaní niečoho, čo musí prísť, lebo nič nie je natoľko nereálne, aby to Kolenič nemohol využiť a použiť v mene hľadania lásky, krásy, poézie. Aj špina, strach a bolesť sú dobré, ak poslúžia ušľachtilému chťiču básnika...

„A upír vo fraku, s cylindrikom a paličkou v ruke len ku mne sa náhlil. Len pár krokov a stálo predou mnou priveľmi mladé dievča, ešte takmer dieťa, nebyť tej neskorej nočnej hodiny. Vo fraku oblečené dievča. Placho sa usmiala a spýtala sa, či nie som náhodou tak trochu šiši, a prečo tam sedím v tej mláke ako rošošón, že prechladnem, dostanem chrípku typu A dva týždne sa nepohnem z postele. trošičku sa potom poošivala tá diva v čudáckom prestrojení, a nestačil som sa ani prekvapiť a už sedela pri mne. Až to čvachlo, keď sa jej zadoček dotkol dna mláky, a hneď som sa na ňu osopil, povedal som jej, že sa nemusí opičiť za každým opilcom, a ona tam v tej noci sedela vedľa mňa v kaluži pod splnom mesiaca, pravdepodobne tiež jedna z polonámesačných, celá premrznutá a schúlená akoby sama do seba, do svojich galaxií... a ja som sa jej bez okolkov opýtal, lebo to mala napísané na ksichtíku, opýtal som sa jej, či je sirota, a ona zdvihla obočie a prezradila mi len, že sa volá Perla Ružinská, ale že nikto jej už celé roky nepovie ináč ako Džekina, od najútlejšieho detstva že jej prischla prezývocka Džekina, sama nevie prečo, a keď som neodpovedal, pretože meno je iba hosť skutočnosti, prezrela si bez rozpakov môj mundúrik, čo bolo mimoriadne intímne, môj kabátec od pánbožka žobráčika si poprezerala, dotkla sa ho tak, ako sa dotýkame niečoho, čo mohlo by sa aj po najnepatnejšom dotyku celé zrútiť, celkom tak sa dotkla tá námesačnicka golierika na mojom kabátci, vymenenom za krátky pobyt v kajute milovacej, a potom si prezrela seba, zdvihla zase obočie a preriekla: no, to sme sa teda našli, to je fakt gó! Že v tej noci naozaj už nikoho šibnutejšieho nemohla nájsť. Nerozosmiala sa, ale zo smútku, ktorý som z nej cítil, sršal potláčaný úsmev, akoby z nej padlo čosi z obáv, niečo z malátnosti a poblúdenia...“

Svoj prozaický rukopis a svojskú poetiku potvrdil Ivan Kolenič aj vo svojej ďalšej knihe s názvom *Jeden úsmev stačí* (Slovenský spisovateľ, Bratislava 1999). V knihe je opäť čitateľný, živelný, dráždivý, koleničovský...

Novela, alebo skôr väčšia poviedka, *Jeden úsmev stačí* predstavuje znova príbeh lásky. Lásky, vyžadujúcej, pachtiacej sa po naplnení, po rozkoši a bolestnej vášni, ktorá však stále kamsi uniká, ubieha, stráca sa, aby sa mohla vzápätí znova vynoriť, vytrysknúť, explodovať! Autor čitateľovi predkladá príbeh dvoch ľudí – muža Nora, niekedy vypočítavého, unaveného ženským svetom, niekedy hádam až priveľmi racionálneho, no nakoniec predsa len zamilovaného, a divokej, nespútanej nymfy Jely.

Je zrejmé, že Kolenič svoj príbeh postavil práve na postave Jely – upírky, nenásytnej a nevyspytateľnej „*femme fatale*“ s pochybným osudom a neistou minulosťou. Recenzent Bohuš Bodacz dokonca postavu Jely považuje za akýsi nový prototyp ženskej postavy v slovenskej literatúre, keď píše: „*Koleničovi treba priznať, že do slovenskej literatúry*

vniesol nie celkom bežný typ ženy, dokonca vytvoril akýsi prototyp.“ (In.: LT 30/99). Koleničova Jela je ako literárna postava vsuktuks sugestívne a zručne vykreslená, no v literatúre už dávno nie je tento typ postavy ničím novým...

„Keď si prikladal k perám ďalší pohár s koňakom, vrazila doňho pripitá ryšaňa: zadíval sa na ňu s predstieranou ľahostajnosťou, ale v skutočnosti v ňom všetko hrklo. Jej arogantné oči, unavený úsmev pobehlice, extravagantný kostým – to všetko ho na okamih zaujalo. Zvláštna dáma, pomyslel si. Nevšedná a nadpozemsky krásna. Žena nebezpečná, skazená, skúsená. Ruky preč! Ryšaňa naňho žmurkla a on hneď flegmaticky odvrátil pohľad. Len nijaké pochabosti, nijaké plotky. Pozrel iným smerom, ale márne. Bol v pasci. V prvej chvíli chcel zdupkať, zdrhnúť. Lenže zvedavosť ho premoĤla. Zrazu sedel ako na ihlách, telo mu zmeravelo, nedokázal si nájsť pohodlnú polohu. Nakoniec sa rozhodol presadnúť si, zobral si pohár, vstal a chcel odkráčať k voľnému stolíku, ktorý by mu bránil vo výĤlade na predmet jeho náĤleho záujmu. Všimol si, že ho sleduje pohľadom.“

Pri čítaní príbehu Nora a Jely som sa nemohol ubrániť pocitu, že tento príbeh už sčasti poznám. Vzťah a dobrodružstvo, dráždiaci sex nevynímajúc, celý ten ošiaľ okolo jednej náhodnej lásky, ktorý sprevádzajú raz žiarivé vzplanutia, inokedy zase krvilačné odkopnutia, to všetko mi niečo pripomínalo.

Kolenič dôkladne vyberá slová – i niektoré bohemizmy a slangové jednohubky od neho celkom zachutia –, stále v jeho vetách cítim básnika, je identifikovateľný na prvé ocmúľanie... Napriek všetkému však nachádzam v tomto príbehu istú spojitosť, príbuznosť s literárnou epizódou, kde hlavný hrdina až priveľmi pripomína Nora, a Jela je neraz až identickým odrazom ženskej hrdinky, ktorú som kedysi sledoval v knižke *Portnoyov komplex* od amerického spisovateľa Philipa Rotha. Hlavným hrdinom onej knižky (ktorá prvýkrát vyšla v roku 1960...) je mladý Alexander Portnoy – židovský intelektuál, úspešný a finančne zabezpečený zamestnanec kancelárie mesta New York. Koleničov Noro je bývalý aranžér vo veľkom obchodnom dome, ktorého prestala baviť jeho práca, dá výpoveď, no má dosť peňazí na to, aby „prežil niekoľko rokov v komforte sladkého ničnerobenia“...

Osudovou láskou pre Rothovho Portnoya je jeho Opička – nymfomanka, živelná a nepredvídateľná v svojich náladách a rozmaroch, ktorá sa bezhlavo zaľúbi do svojho opaku – vzdelaného a úspešného muža. Má za sebou búrlivú minulosť, manželstvo s bohatým Francúzom, prostitúciu, nešťastné detstvo.

Opäť sa nemôžem ubrániť pocitu, že mi až v mnohom pripomína Koleničovu Jelu – tá sa Opičke podobá až tak nápadne, že majú okrem spoločného osudu a minulosti dokonca totožnú i takú „neresť“, akou sú pravopisné chyby, ktoré obidve literárne hrdinky odhaľujú vo svojom písomnom prejave na náhodných lístkoch a odkazoch.

Reakcie obidvoch mužských hrdinov (Rothovho i Koleničovho) na „negramotnosť“ ich milieniek sú takmer identické: zhnusenie, rozčarovanie, rozladenie, no v obidvoch prípadoch sú muži neschopní vzdať sa svojej amazonky, ktorá akoby práve svojou živočíšnosťou, absolútnou nenútenosťou a vulgárnosťou paradoxne priťahovala ich záujem, zvyšovala žiadzu a bičovala ich vypäté zmysly až do krajností...

„No len čo prekročil prah kaviarne, stuhla mu krv v ťilách. Hneď ju uvidel. Ona bola to

prvé, čo zbadal. Famózna lovkynia pri bare zvolila čiernu. Nikdy nevidel takú bizarnú kombináciu neresti a nadpozemskej cudnosti. Žena stvorená na to, aby okolo nej do skonanania sveta krúžil dav obdivovateľov, pätolizačov a sluhov. Práve jej ktosi ponúkal cigaretu, iný ukazoval značku vína, ktorú jej kúpil za hriešnu cenu. Jela sa smiala, chichúňala, úsmev od ucha k uchu. Aj z diaľky videl, že nie je triezva. Všetelijakí frajeríkovia si šli nohy polámať, aby sa votreli do jej anjelskej priazne. V jednej chvíli sa chcel obrátiť a vypadnúť. Smrdelo to všetko nepríjemnosťami. Som ja ale kôň, karhal sa, prečo som sa dal nahovoriť? Túžil vypadnúť, len pýcha v ňom zvíťazila. Ak sa chce dáma zabávať, prosím, nech si dohrá svoju úbohú partiu. On je k dispozícii, je ochotný nechať sa zdolať. Vnútro mu vrelo, cítil zmes zlosti a zármutku.

Chcel ju pobozkať na šiju, ale bál sa, že ho strápní. Tá je ochotná zahrať akékoľvek divadielko. Povie, že ho vôbec nepozná, a vyhadzovači si ho pekne podajú. Nie, vďaka. Sadol si k baru. Usadil sa tak, aby ho videla. Zbadala ho, venovala mu žmurknutie. Toto jej gesto malo okamžitý účinok – obrátili sa naňho stovky podozrievavých očí. Zachoval pokoj. Objednal si pivo. Zapálil si. o nič nejde. Dopije a zmizne.“

Kolenič teda postavou Jely neobjavil Ameriku, no súčasne ani neskĺzol do suchých a nezáživných zápletiiek, ktorých môže byť čitateľ svedkom v ružových románikoch o láske. I keď Roth necháva svoju Opičku ďalej žiť v jej starej špíne a Kolenič Jelu zase „zosväťňuje“; a hoci je Koleničov príbeh preplnený mnohými zvratmi v deji, je zaujímavý, dynamický a dráždivý, stále mi pripomína, že je len akousi variáciou na iný, už neraz napísaný príbeh lásky...

Nechcem Koleniča obviňovať z epigónstva – na to je až priveľmi svojský –, ale tiež uznávam, že o láske sa nepíše ľahko; všetko tu už bolo aspoň jedenkrát povedané, napísané, vypočuté, a to azda práve kvôli tomu, že láska samotná nebyva vo svojej podstate zväčša ničím originálnym. Je vždy prostá, jednoznačná a presná... Koleničova knižka *Jeden úsmev stačí* je tiež „iba“ o láske...

Nateraz poslednou prozaickou knihou Ivana Koleniča je novela *Daj zbohom básneniu* (Slovart, Bratislava 2004). Kolenič tu posunul svoj výraz až na samú hranicu, zašiel na okraj, neraz vrávorá a hrozí mu pád do hlbokej čiernej priepasti zabudnutia...

Nič z čiernych prognóz sa však napokon nekoná! Autor prichádza s knihou čistej, čirej slovohyry, ktorá sa pohybuje na hranici medzi poéziou, alchýmiou, niekedy až pseudofilozofického verbalizmu. Slova plynú, vyskakujú, prskajú, vybuchujú, či len ticho bzučia. Kolenič píše ako divoch, barbar, krotiteľ divých zvierat, oháňa sa slovami ako korbáčom a plieska do mútneho vzduchu. Nikoho nenechá na pochybách, že hlavným hrdinom a martýrom súčasne nie je nikto iný ako básnik. O čom je teda posledná Koleničova prozaická kniha? Možno o poézii, o živote, o tom ako prežiť, alebo tiež o prázdnote, utrpení, o veľkých a prázdnych gestách, o láske... Všetko je o láske a Kolenič to vie.

*„Milujem ťa, básnik môj, všetko je s tebou o láske a strašnom trápení, hovorila s prižmúrenými očami Klárika a myslela pritom na to, že každý, kto podľa úradov nemal overenú čistú krv, kolok, štempel a klikiháky podpis, bol na odstrel. Podľahla extatickým zážitkom, fluidickým dobrodružstvám, mučila ma pohlavnými výstrednosťami na peróne, v chodbách protialkoholických liečební a opíjala ma cez lieviky, aby som veršoval a ja som básnil, básnil som, bože, ja som tak strašne básnil, o vrcholoch zimného novolu-
nia, o kráse spadnutej zo snívania dámskeho panenstva, o klobúkoch na hlavách*

pánbožkových kravičiek, o veľkolepom výpredaji búrok, ktoré sa rmútia kvôli zblázneným neviestkam, čmáral som slinami na oblaky – angína, votrelec, numizmatik, hocičo, k čomu sa dá prifariť elegantne kultivovaná pointa: v mraze opustených mileniiek spí pomsta ukrutná – toto som po nociach šepkal do uší chrabrej kaderničke a ona, večne zimomriavkami posypaná ma podpichovala, že umlč ma svitaním, zadus nežnosťou! Píš mi básničky, vymýšľaj riekanky...“

Názory a pohľady na poslednú Koleničovu knihu sa rôznia, čo je nakoniec pochopiteľné. Text v knihe *Daj zbohom básneniu* svojím tvarom, výrazom i spracovaním sústreďuje v sebe množstvo rôznorodých, polymorfných rovín. Nič nie je jednoznačné, hádam len neistota a trvalé trápenie básnika, ktorý vie, že len pre lásku je ochotný spraviť čokoľvek, že len ona mu za to stojí. V záľaha slov môže čitateľ paradoxne vyušíť prahunie po tichu. Autor prechádza jednotlivými úrovňami svojho – niekedy až – metatextu, aby v náznakoch, symboloch a ilúziách skutočnosti, dosiahol čo najvýraznejší efekt, optický klam, kedy na jeho imaginárnu krajinu uľahne pokoj, vlúdne ticho a uvoľnenie.

Recenzentka Dana Kršáková o spomínanej knihe píše: „*Daj zbohom básneniu je tvarovo amorfná próza, výrazne vystúžená metaforizovaným jazykom. Práve v tomto prehĺbení lyrizmu možno vidieť istú novú kvalitu v Koleničovom písaní. Poetikou síce pripomína staršiu literárnu tradíciu – lyrickú prózu a básnikov sujetu, no u Koleniča nejde o splynutie žánrov, skôr o akúsi dvojkoľajnosť.*“. Kršáková vytýka Koleničovej knihe o. i. tiež hromadenie slov, ktoré vedie k verbalizmu, a ten je – podľa nej – vari najväčšia Koleničova slabina. Posledné dve vety z uvedenej recenzie vari ani nepotrebujú ďalší komentár: „*Šokovať už nešokuje, poučenia či alegórie mu veľmi nevychádzajú a metafor je toľko, že zasvietia len niektoré. Čo-to na dojme naprávi živelný sugestívny štýl, no na „veľký okamih slávy“ je to príliš vyumelkované.*“

V časopise DOTYKY č.1/2004 už recenzent Andrej Hablák nazerá na Koleničovu prózu *Daj zbohom básneniu* poznateľne zhovievavejšie, keď o. i. tvrdí: „*Áno, láska ku všetkému krásnemu je to, čo Ivana Koleniča sprevádza už od debutu a ani v tejto knihe sa toho nevzdal.*“ Na inom mieste Hablák oceňuje knihu aj ako artefakt, celok: „*Zaujímavá obálka, vizuál, koncept, ktorým sama o sebe predstavuje anarchistické gesto, ktoré sa nestáva anachronizmom. Vôbec už sa z toho neohlasuje prípadné Mlčať II, aj keď spôsob, akým Kolenič pomenúva, a treba povedať, že aj akým sa stavia k svetu, je zrejmy.*“

Definovať, presne vymedziť a pomenovať o čom je posledná Koleničova kniha *Daj zbohom básneniu*, by bolo zložitejšie než sa na prvý pohľad zdá, a napokon hádam aj zbytočné. Je jednoduchšie a prirodzenejšie, prečítať si ju. Ako každú knihu. Hádam by bolo poznateľne jednoduchšie spracovať výpis o čom táto kniha nie je. Nie je o nude, bezpohlavnosti, vtieravosti, vlačnosti o nepoctivosti...

Kolenič je späť! Neprišiel s pompou a ohňostrojmi, ale zahnať ho preč by znamenalo nešťastie. Básnik do domu, Boh do domu...

„Smolím verše a rojčím, o pýche slnečných ciest rojčím, o ozubených kolieskach zhubného času, všade po parketách sa povalujú počmárané chuchvalce všelijakých citátov a výstrižkov, mottá, zdrapy lístov z kníh, ktoré zožrala večnosť; akoby ma úplne pohltila a omámila pavučina básnenia, mámenia, halucinovania, som ako vykrádač hrobov s rýmami a strofami, je mojou nežnou povinnosťou podávať svedectvo o zmiznu-

ALES RAZANOV

UCHVATITELIA

*Idú po cudzej krajine.
Každý ich krok - narušenie nejasnej hranice,
ktorá sa udržiava v ich výzoroch,
v ich menách, v ich životoch...
Vychádzajú zo seba: koža starých zákazov
sa vyvracia na ľavý bok.
Sleduje ich pozorná šošovka nebies.
Stred sveta sa s nimi premiestňuje.
Horí za nimi zem.
Nemôžu sa vrátiť.*

DEDIČSTVO

*Ak je bremeno - tak je krídlami,
ak raní - zahojí,
ak vysilí - dá ti silu...*

*- Lenže s toľkou ľarchou nebudeš môcť
vystúpiť do neba, - vystríha ma
prvý z anjelov.
- A bez nej padneš späť
do minulosti, - vystríha druhý.*

*Rozumiem obom.
Na tele mám jazvy a popáleniny.
Vichry ma vyzývajú zmerať si sily.
Zem - kus mňa.
Ohnivý meče anjelov skúmavo
pozerajú do mojej duše.*

JÓBOVI SYNOVIA

*Moji bratia sa chystajú - na sviatky,
porady, veci, ktoré sa týkajú všetkých.*

*No ja ostražito sledujem okolie.
Vyhýbam sa stretnutiam s hocikým.
Keď sú všetci na mieste, niekto,
aspoň jeden, musí chýbať.*

*Som strážca osudu.
Nemôžem mu dôverovať.
Spomínam si na Jóbových synov: padli,
keď sa všetci stretli
pod jednou strechou.*

SERGEJ CIGÁN

*Priateľ môjho detstva - Sergej Cigán
stojí na strmom piesočnom pahorku a
ľavou rukou vyhadzuje kamene.*

*Kamene, ktoré zo všetkých síl vyhadzujeme,
znovu padajú na zem,
nútia nás rozbehnúť sa, skrývať sa, uhýbať...*

*Len Sergej Cigán sa nepohne z miesta: nemá
pred čím uhýbať, nemá sa čoho báť, - kamene,
ktoré vyhodil, zostávajú hore.*

*- On je už raz taký,
je to skrátka Cigán, - sme nadšení,
závidíme. - Mať takú ruku...*

*Potom opúšťame pahorky,
vraciame sa domov,
na ten dvor, kde so svojou matkou
a mladšou sestrou žije Sergej Cigán -
stredobod záujmu našej partie.*

*A vo výške nad zemou plávajú kamsi
obrovské mračná, a v nich hroziace
hrmiace kamene, ktoré vyhodil do neba
Sergej Cigán svojou ľavou - svojou šťastnou rukou.*

Z ruštiny preložil Ivan Kolenič.

Blúznivý znie počestnejšie

(Na päť minút s Ivanom Koleničom)

Prichádza jar. Na uliciach sa začínú čoraz častejšie objavovať menej a menej oblečené ženy. Čo si prvé všimneš na žene, čím ťa musí zaujať, aby si sa pri nej pristavil dlhšie ako na jeden pohľad?

Pristaviť sa pri žene len na jeden pohľad je hriech. Nechcem teraz začať rozprávať o veľkej inšpirátorskej sile žien, o ich odlišnom, mátožnom chápaní sveta, ktoré ma vždy fascinovalo a snažil som sa doňho preniknúť hocijakým spôsobom. A že mám celý život plotky s dámami, to je pravda, nie a nie dostať rozum. Srdce bez rozumu je ako atómová bomba. Občas je to krásne, povznášajúce, inokedy by sa človek najradšej zahrabal pod zem. Ale neľutujem, neľutujem nič, ani jednu facku, ani jeden podraz. V konečnom dôsledku to môže byť motorček, ktorý ma poháňa dopredu.

Nedávno sme kráčali okolo reštaurácie Papparazzi, kde ti preplnený bar evokoval názov tvojej poslednej knihy *Možno krásne zomrieme*. Keby nás tam na celú noc zavreli, povzdychol si si. Ako by náš koniec začínal a ako pokračoval?

Kniha sa volá *Putovný bláziniec*, pod týmto názvom je v zátvorke *Možno krásne zomrieme* ako podnadpis, ako upozornenie na ďalší motív, motiváciu. No, nemyslím si, že uchlastať sa na smrť je nejaká slasť, ale bar plný všakovakých opojných maškrt má naozaj priťahuje. Vo štvrti, kde bývam, je na konečnej autobusov skvelá putika s barom plným fliaš, odhora dole samé fľaše, farebné, fajnovy naaranžované, po stenách tmavé drevo, tlmené osvetlenie... Často si hovorím, že by som chcel taký byť. Byť s barom a červeným kobercom. A s veselým húfom priateľov.

Všimol som si, že alkohol ti už dlhší čas príliš nechutí. Za tie roky vieš už o ňom asi všetko, piješ zo spoločenskej povinnosti, vrodenej plachosti, či ako vlastne?

Mne že nechutí? Kedy? V spoločnosti si s alkoholom neviem poradiť, vzdávam sa. Neviem piť s mierou. Vždy je z toho nejaký trapas, z ktorého sa potom musím dobre vyspať a o pár dní zistiť následky, zavolať známym a ospravedlniť sa za svoje správanie. No čo už, taký je život. V podstate s alkoholom nemám problémy ja, ale moje okolie.

Bratislava je trochu väčšia dedina, kde pozná každý každého. Nechcel by si žiť v anonymite skutočného veľkomesta? Prípadne v inom sineačnom štáte, kde by niekto oveľa reálnejšie zhodnotil aj tvoju tvorbu?

Bratislava mi vyhovuje, zvykol som si. Kedysi pred rokmi, keď nás ubíjali kosákmi komunisti, som intenzívne chcel zdrhnúť, najradšej do Ameriky. Všetko bolo pripravené,

nachystané, keď sa situácia radikálne zmenila. Po novembri 89 som predsa len zostal, bol som zvedavý, chcel som byť pri tom. Pri obriezke. A teraz po rokoch som už asi veľmi pohodlný a ľahostajný, nechce sa mi cestovať ani na opačný koniec mesta. Ale raz si určite kúpim slnečný ostrov s krásnymi nahými domorodcami, ktorí reálne zhodnotia moju tvorbu.

Čo sa musí stať, aby si konečne napísal veľký román, ktorý preložia aspoň do desiatich svetových jazykov?

Písať v úmore veľký román, to by som sa musel úplne zbláznit. Zošalieť. Vyšiniť sa. Navyše som nikdy nemal rád objemné knihy. Keď som kedysi prelúskal všetky tie buchle, Dostojevského, Prousta a tak ďalej, povedal som si dosť, stačilo. Dnes je skrátka iná doba, má iný ťah, iné spoločenské objednávky. Na román ja osobne nemám chuť ani čas. Možno raz, keď už nebudem vedieť, čo od dobroty, tak si sadnem na riť a napíšem veľký román. O ožranoch a láske, samozrejme...

Čo musí básnik vždy mať a čo nesmie nikdy stratiť?

Tak toto naozaj neviem. Básnici ma v skutočnosti nezaujímajú. Radšej sa pohybujem v spoločnosti ľudí, ktorí sa venujú iným veciam, napríklad včelárstvu. U nás žijú dvaja, možno traja skutoční básnici, inak je to hrozná bieda, balast, póza, strach a hrôza. Bláznov veršotepcov som vždy rozdeľoval do troch kategórií: básnik, zlý básnik, nebásnik.

Zlé jazyky o tebe tvrdia, že si občas krátiš dlhú chvíľu sledovaním mexickej telenovely Mária z akvária. Nepripadáš si niekedy ako postavička zo 666 úspešného pokračovania?

Nepripadám, som! Všetci sme postavičky z nejakého seriálu o nejakej Márii. Mne to vôbec nevadí, naopak.

Občas mám strach, že sa jedného dňa zblázniš a staneš sa mníchom, kňazom, dervišom, či blúznivým kazateľom...

Takéto humory mám už dávno za sebou, som príliš lenivý na akúkoľvek disciplínu, kňazi musia skoro ráno vstávať, o mníchoch ani nehovorím. A nijaké víno, nijaké flirty so ženami, čo to odo mňa chceš? Zostaňme radšej pri blúznivom kazateľovi alebo, presnejšie, iba pri blúznivom, to znie počestnejšie... Zbohom v raji.

Otázky zosmolil ANDY TURAN.

Je umenie hra?

S

Je umenie hra? Mnohí si to myslia. Od estétov cez filozofov, umelcov, ktorí sa niekedy viac hrajú ako tvoria, až po recipientov, ktorí zasa niekedy viac chcú konzumovať a zabávať sa ako prichádzať do kontaktu s umením a tak sa vnútorne obohatiť. Už od starého Ríma uspokojenie ľudí stojí na kameni chleba a hier. Spolu s Heglom môžeme povedať, že so sekularizáciou, keď sa boh stal nezobraziteľný, lebo už nemal vlastnosti ľudí, ktoré bolo tak ľahko zobrazovať nastáva koniec umenia. Určite. Koniec umenia v zmysle, ako ho robili vtedy a my ho chápeme teraz. Možno raz nastane koniec nášho chápania umenia ako umenia a bude to smrť umenia. Nie samotných diel, ale priradovania čo do umenia patrí a čo tam nepatrí. Tak sa môže stať, že z dnešného umenia nebude umenie a to, čo netvoríme ako umenie ním raz bude. Dnes teda viac ako v minulosti umenie chápeme ako hru. Chceme sa hrať, konzumovať, preto je aj trh nasýtený umením útočiacim len na „prvú signálnu sústavu“. Čo teda jednotlivec dnes chápe ako umenie, čo v ňom hľadá, čo ho naplňa?

Ak chceme niečo povedať o umení, bolo by potrebné, aby sme aspoň trochu vymedzili na základe dnešného chápania, čo je umenie. Mnoho ľudí nesúhlasí, ak sa umenie definuje, ale myslím, že dobovým podmienením dochádza k presnému vymedzeniu čo je umenie aspoň na základe predbežného pojmu umenia – aspoň predbežne vieme o čom hovoríme. Možno u každého subjektívne, ale isté spoločné črty spĺňa, aby sme aspoň mohli komunikovať slovo umenie a mali o ňom istú predstavu v mysli. Čo je teda umenie?

Je to **VŠETKO**, čo vyníme zo sveta prirodzenej skutočnosti, čím mu zároveň odnímeme jeho vlastný praktický význam. Tým sa nahradí bezúčelnou účelnosťou (o ktorej sa už v súvislosti s umením zmieňoval aj Kant), ktorej konkrétny zmysel dá sám recipient.

Tak možno bezvýhradne čokoľvek chápať ako umenie. Napríklad vyrezávaná drevená lyžička, ktorá nebola nikdy vytvorená ako umenie, ale na jedenie. My jej však vezmeme jej praktický význam a dáme ju do roviny, kde sa nepoužíva. Tak ju každý môže obdivovať v jej novej neúčelnosti a dať jej svoj vlastný vyšší zmysel, čím sa zrazu stane umeleckým dielom. A tak to platí o všetkom, aj o umení, ktoré sa tvorí hneď ako umenie, len za účelom bezúčelnosti a autor mu sám priraduje vyšší zmysel. Je teda potrebné, aby niekto označil konkrétny predmet za umelecké dielo, na základe priradenia svojho vyššieho zmyslu.

Podobne je na tom aj hra. Hra dnes priťahuje masy ľudí a skúmaním príčin tohto fenoménu, pri ktorom je človek odhodlaný vziať sa všetkého, aby videl zápas, privádza nás k záverom, že pri futbale sa divák stotožňuje s hrou, ako keby bol na nej priamo zúčastnený. A pritom ju len „konzumuje“, rovnako ako umenie. Nie je priamo zúčastnený na jeho tvorbe, ale je účastný. Pri hre sa stáva účastný hry

A

T

T

I

M

M A R E K

doma v obývačke. Základom hry je nejaké očakávanie a od výsledku sa odvíja naša radosť, alebo sklamanie.

Tak nejakoby sa mohlo uvažovať aj o umení. S tým rozdielom, že ponúknuté dielo predstavuje isté ucelené štruktúry, ale v rámci nich nechá pracovať fantáziu toho, kto vníma umelecké dielo. Následne je nadchnutý, alebo nie. Aj pri hre, ktorú „konzumujeme“ si vytvárame vlastné útoky, vlastné stratégie, preto sa cítime účastní. To je to, prečo nás stret s umením aj hrou nadchýna a robí nás účastnými. Ak sme na hre reálne zúčastnení, tak to robíme rovnako, ale v kombinácii s inými. V oboch prípadoch nás ale obmedzujú pravidlá hry, ktoré, keby sme porušili, hra by už nebola tou hrou, ktorú hráme.

Mohlo by sa zdať, že pri umení a hlavne dnes, neexistujú pravidlá, ako tvoriť. Neexistujú napísané, ale sú to pravidlá, podľa ktorých možno dielo považovať za umenie a myslím, že sú totožné s ponúknutou definíciou umenia. Preto môže recipient mať radosť z umenia, preto sa môže nadchnúť a stať sa účastným. Má možnosť byť účastný. Dovoľme mu hrať. Na priestore vytvorenom umelcom, priestor umeleckého diela je hrou plochou, ktorá má pravidlá farieb, vetnej skladby, tónov... A na tomto priestore mu dovoľme hrať, vytvárať variácie, predstavy, stratégie. Tak je mu dovolené hrať, a vytvárať tak množstvo kombinácií a variácií na ploche daného „hracieho poľa“.

Skrytou otázkou ale zostáva, či ide o nadchnutie dielom, alebo našou vlastnou predstavou vtkanou do štruktúry diela.

Autor diela v diele necháva voľný priestor pre príjemcu. Tak by sa zrejme vysvetľovalo, prečo len isté skupiny ľudí dokážu z výstavy obrazov odchádzať nadšení, iní znudení. V schopnosti, ako dokážu „vyfarbiť voľné miesta“. Ako dokážu hrať. Nesmieme uberať dielu myšlienku, ktorú autor chcel svetu v zakódovanej podobe odovzdať. Avšak musí byť obsiahnutá len v istej línii diela. A na recipientovi, ak ju pochopí, je, aby videl jej aplikácie, iné spôsoby interpretácie, aby na diele zanechal kúsok seba, prípadne vytvoril úplne nezávislú konšteláciu myšlienok vyvolaných dielom, pričom dielo nestratí svoj status umeleckého. Ak by bolo totiž umenie redukované len na odovzdávanie myšlienok, mohli by sme za umenie považovať aj tristostranovú knihu z oblasti teoretickej matematiky. Mohli?

Obzvlášť vyplňanie štruktúr možno vidieť v literárnom texte, kde môžeme byť často nepríjemne sklamaní, ak vidíme knihu sfilmovanú a „my“ sme nahradení režisérom. Rovnako už na základných školách je umelecký vkus vraždený predstavou vyučujúceho o konkrétnej básni, ktorú vnucuje poslucháčom. Nedovoľí im hrať. Vtedy sa dielo stáva akýmsi pomyselným textom z oblasti „teoretickej matematiky“.

Čo nám teda prináša umelecký zážitok? Dielo, či naša vlastná fantázia? Myslím, že umelecké dielo je ten štartovací impulz, tak ako Kant v súvislosti s umením hovorí o farbe. A až my zaodějeme dielo do svojich predstáv, avšak nie neobmedzene, ale len v rámci hraníc diela, ktoré nám stanovil autor v rámci pravidiel „umeleckej hry“. Na celkový zážitok však pôsobia aj fyziologické stavy, respektíve stavy vyvolané vlnovou dĺžkou a inými fyzikálnymi zákonitostami, ktoré sú v umení temer zanedbávané a ešte málo preskúmané na to, aby mali dosť silný hlas na zapojenie sa do diskusie o tom, čo nám spôsobuje umelecký zážitok, či už negatívny alebo pozitívny. Avšak aj zohľadnenie fyziológie by nebol problém zahrnúť do predloženej definície umenia, nakoľko každý jednotlivec je iný a teda aj jeho konštrukty budú iné. Ale nakoľko je aj človek človeku hlavnými črtami svojej fyziológie podobný, aj konštrukty a pocity budú aspoň natoľko podobné, aby sme mohli spoločne hovoriť o umeleckom diele a zážitku.

Vnútorňou reflexiou sa teda stáva umelecký zážitok výsostne subjektívnym a v podstate nikto okrem nás nemá tú možnosť nahliadnúť do neho. Tak sa vlastne niečo všeobecné, určené mnohým stáva niečím výsostne individuálnym a subjektívnym. Preto

je možné, aby konkrétny človek mal pozitívny vzťah ku konkrétnemu umeniu, dielu. Ved ani zaužívané citáty typu „povedz mi čo čítaš a ja ti poviem kto si“ netreba úplne podceňovať. Človek tak môže v konkrétnom diele objaviť indicie k pocitom a prežívaniu, ktoré v skutočnosti neprežíva. A tak, ako hovorí Freud, vo fantázii si naplní nenaplnené túžby. Tak si vyberá umenie podľa toho, čo chce prežiť, tak ako si vyberá hru, v ktorej sa cíti „doma“.

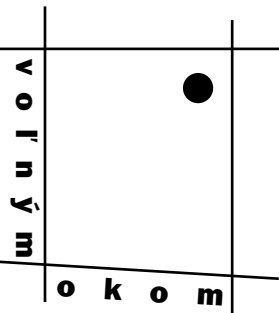
Aj Nietzsche tvrdil, že tí, čo prežívajú tragédie a komédie, nechodia do divadla. Respektíve, nechodia na to, čo zažívajú sami. Znovu nás teda táto myšlienka analogicky privádza k tomu, že chceme zažívať to, čo nemáme, aspoň nereálne. Rovnako nemožno nesúhlasíť s Gadamerom v tom, že umelecké dielo nám podáva možno iný obraz reality ako vidíme v skutočnosti na základe nejakej implicitnej spojitosti. A tu sa znovu do popredia tlačí fantázia príjemcu, nakoľko dokáže zachytiť ponúkanú niť a viesť po nej svoje predstavy.

Potom je naozaj pravdou, že ak „nehráme“ aj my, umelecké dielo pre nás vlastne ani neexistuje.

V podstate sa naše vnímanie umenia a krásy mení. Ako sa menil pohľad na umenie v priebehu ľudských dejín. Možno zážitkami, skúsenosťami, no osobne by som určite nezanedbával ani sociálnu evolúciu, či fyziologický vývin. Ten možno dobre ilustrovat dokonca na zmenách hudobného štýlu, od detstva po obdobie staroby. Sám človek si ani nevie dosť dobre vysvetliť, prečo s pribúdajúcim vekom zrazu prechádza aj k inému štýlu hudby. Nemusí to byť pravidlo a tento fenomén si bude vyžadovať hlbšie výskumy. Ale musíme priznať, že človek dozrieva. A toto jeho dozrievanie sa odráža aj na jeho prístupe k hre aj k umeniu. Je teda zrejmé, že nemožno úplne oddeľovať umelecké prežívanie od fyziologickej spôsobilosti.

V umeleckom prejave na rozdiel od prírody sa snažíme hľadať niečo ako niečo, avšak to niečo sa môže úplne míňať s autorovým zámerom, čo však nehodnotím ako chybu. Asi najjasnejším dôkazom toho je poézia, ktorá si vyžaduje veľké odievanie symbolov samotným čitateľom.

Nezodpovedanou otázkou ale zostáva, prečo si dnes ľudia vyberajú viac umenie kde je najmenší nárok na vlastnú reflexiu? Je ale potom aj umenie bez vlastnej reflexie umenie? Alebo prichádza nová kategorizácia umenia? Že by človek strácal schopnosť presahovať tento svet cez umenie? Možno chce znovu zostať verný len časti hry z detstva a zábavy obsiahnutej v umení, ktorá nekladie dôraz na to, aby sme my tvorili pravidlá a bezúčelnú účelnosť. Takto redukované umenie sa podobá hádzaniu lopty o zem, čo zjavne nespíňa predstavy aspoň tých ľudí, ktorí v umení hľadajú niečo iné ako hru bez pravidiel, hru bez seba samých.

Návratný závrat (sveta) Pasáž Mateja Kréna

*pasáž-e ž. /franc./ 1. krytý priechod (medzi ulicami)
2. súvislý úryvok textu, reči a pod.*

na prvom poschodí gmb v pálfyho paláci na panskej ulici 19 v bratislave: je: pasáž dar autora mateja kréna: trvalo sprístupnené verejnosti:

už to, že je to dar: už to, že trvalo sprístupnené verejnosti: už to, že dielo súčasného žijúceho autora: už to je rarita: kde ešte v bratislave nájdete dielo súčasného autora (žijúceho), ktoré by ste kedykoľvek mohli vidieť:

matej krén (1958), narodený v trenčíne: žije a tvorí v prahe: zdá sa (podľa útleho katalógu), že niekoľko rokov tvorí svoje projekty z kníh: idiom vystavený v sao paulo je okrúhla veža z kníh so zvláštnym otvorom (vchodom) gravity mixer je rotunda z kníh: omphalos z kníh má skoro formu iglu:

pasáž som videla: zažila: prešla cez: s pomocou kamarátky šh, ktorá pracuje v galérii: prečo: lebo pred „vchodom“ je nápis, že kto má závraty z výšky má si dávať pozor: mala som závrat už len keď som sa zvonku do pasáže pozrela: dômyselné: inteligentné: nebezpečné: ako svet, ktorý nie je pre každého:

kto má závrat: kto si myslí, že bude mať závrat: kto si myslí, že nie a zakrúti sa mu hlava na krátkej: intenzívnej ceste pasážou: svetom: naskladaným z kníh: stovky: tisícky: na seba: husto: všetky vyradené z knižnic: letmo a rýchlo: niektoré nadpisy: medicína: poľnohospodárstvo: príručky o všetkom možnom: autor mi osobne povedal: že na obsahu a tituloch nezáleží: chcela som mu poslať svoje básnické zbierky: chcela som byť časťou (sveta pasáže idiomu rotundy projektu) tak ako chceme byť časťou ozajstného sveta: a svet: boh: autor stavia bez ohľadu na túžbu a želanie:

úžasne premyslený jedinečný projekt nápad (bolo by ho možné uskutočniť aj v iných krajinách? je tam toľko vyradených kníh: robili to tak aj inde? u nás často: aspoň trikrát: po roku 1948: 1969: 1989) zamrazilo ma: akokoľvek som sa snažila vidieť len brilantný nápad (skoro stvoriteľský) neustále sa vraciam k tomu, z čoho stavia: knihy knihy knihy:

nakoniec všetko skončí v texte: ale veď autora nezaujímali ani text ani obsah ani nadpis: jediný znak: musí to byť kniha: kniha tehla: kniha hlina: kniha bronz: kniha sklo: kniha guma: kniha papier: kniha: „projekt pasáž predstavuje akúsi symbolickú skratku naprieč svetmi, v ktorých existujeme alebo pobývame... cez svet faktický reálny do sveta ľudskej kultúry, kde je skutočnosť zamieňaná za skutočnosť inú – virtuálnu – za skutočnosť slova textu znaku symbolu obrazu a potom späť“ (matej krén)

aká bola moja symbolická skratka svetmi, kde po-bývame, kde je heideggerovské dasein: závrtná: krátka: a útrobná: je to paradox že tento vysoko intelektuálny a sofistikovaný projekt sa ma dotkol pri prechode pasážou práve v oblasti telesnej: pocit zdvojenia(seba) závratu: strach, že ne-prejdem: ne-prichádzam k sebe: strata strata časovej orientácie: ako dlho trval pre-chod: ako dlho trvali rituály pre-chodu: eleusínske mystériá: mal by tadiaľ prejsť každý: aj kto sa bojí: rituál prechodu: knihy a zrkadlá: rovný labyrint: nekonečno stien: ja v knihách: ja v zrkadle: ja v knihe – vo všetkých knihách: už som nešla späť: to sa nedá: nesmie? mám to ešte raz prejsť? čo iné uvidím: zažijem: opakovaný rituál: návratný závrat?

fascinácia: odmietanie prejsť: nemôžem hovoriť ani o samote (priateľka ma previedla) skúška: nepriama obeť: zbabelosť(moja) kde som „tam“ mohla spadnúť? výšky a hĺbky spôsobili zrkadlá:

mnohojazyčnosť sveta cez odrazy: iste by sa mi páčil viac idiom: veža z kníh s otvorom: ale je v prahe: kde je rotunda? kde je omphalos? kde sú virtuálne kamene z virtuálnej kamennej záhrady: iné projekty: iné svety mateja kréna: v mojej záhrade sú: rastlinné rukopisy: koľko je paralelných: cudzích príbuzných svetov:

za akých podmienok sa vyhnem zodpovednosti: keď nebudem vedieť obsah kníh: keď nebudem vedieť/vidieť nadpisy kníh: ísť svetom v polovičnom /návratnom/ závrate?

zanechať stopu: chceme zanechať stopu: zakryť stopu stopou: habitus inversis: premeniť.
pre-žiť: našiel by sa pre tento projekt sveta: pre-bývania hlas ktorý by ho za-kryl?

povýšenie knihy na svet: zrkadlami a zdanlivou hĺbkou vykúzliť dokonalú ilúziu priepasti: vzbudzujúcej skutočný strach: preto závrat: umenie: ktoré

ktoré čo opýtate sa: ktoré ukáže že tu len prechádzame (passing through) sme pútnici: chodci: niektorí vytrvalci: niektorí na krátke trate: niektorí so závratmi: všetci cez: a za: za trhlinu v priestore: pre-žiť: pre-žiť sa: umením:

život je nielen to čo sa stalo: ale to čo nenastalo: čo ak by som sa nedala pre-viesť: cez pasáž: cez život: mnohí mi pomáhajú hovoriť holderlin lebo človek nemôže sám zvládnuť život:

pripísala by som pred vchod do pasáže: kto má závrat nech poprosí niekoho aby ho pre-viedol: možno anjel strážny: mali ste aj vy ako deti nad postefou obrázok: lavička

nad priepasťou: na nej dieťa, nad ktorým sa vznáša anjel strážny: moderné rituály sú rafinovanejšie: chcú aby sme sa báli: lavička mala pod sebou naozajstnú priepasť: pasáž virtuálnu hĺbku: odlišovať:

podľa kafku je najťažšie prekonať prekážku o ktorej nakoniec zistíme že je tesne nad zemou.

alebo si ju len myslíme:

všetko uniká do diaľky s každým mihnutím oka: obzrieť sa v pasáži: orfeus: orfea sa neodváža: čoho sa vlastne bojíme: zničenia rozbitia zrkadla: seba: veď tak krátko: a rýchlo: a uplynie: len niekoľko krokov: a čo

je môj svet: symbolicky kniha: a ktorá: keď na tom ne-záleží: existuje len tvar len forma: obsah sme my:

mimézis: svetlo ako oko na konci pasáže: my: zúfalstvo: všetko vieme len z nápisov na stenách rovného labyrintu: výčitka svedomia: podzemná chodba k rituálom od smrti k životu: od života...

pasáž: bez posledného slova: neoznačená: odkiaľ kam: iná otázka neexistuje: zmysel pasáže je pýtať sa: pamäť: priestor: stred: hľadanie stredu: blízkosť ktorá ne-uzatvára:

vertikálny rast: horizontála: rozdelený kríž:

teritórium možností: kartografia: ako odrezané nožom: padá svetlo do úzkej pasáže: uličky medzi starými knihami: a spáčka (ja) v tomto tajuplnom lese kníh si drží krídla tesne pri tele: s tieňmi prichádzajúcich dní: so spomienkou na múr kníh: píše(m)

to napísané je iné tak ako sa to iné stáva napísaným

GERHARD FALKNER

GERHARD FALKNER, nemecký básnik, dramatik, esejista, prekladateľ. Narodil sa roku 1951 v Schwabachu. Po vyučení za kníhkupca žil dlhší čas v Londýne a New Yorku. V súčasnosti žije striedavo vo Weigendorfe a v Berlíne.

Už svojou prvou zbierkou básní „so beginnen am körper die tage“ (1981) vzbudil pozornosť nemeckej literárnej kritiky: táto zbierka predstavovala, totiž, návrat od poetiky všedného dňa a „dokumentarizmu“, ktoré dominovali v nemeckej poézii sedemdesiatych rokov.

Dôležitou, opakovane metaforizovanou, témou jeho poézie je autorská identita, odcudzenie básnika, zmiznutie spisovateľa v obklopujúcom šume textu a histórie. Táto skúsenosť motivovala aj jeho rozhodnutie odmlčať sa, ktoré ohlásil v roku 1989, vo svojej tretej zbierke básní *Wemut*. Po tom, ako publikoval roku 1995 výber zo svojich skorších, ale aj niekoľko novších básní, porušil túto rezolúciu roku 2000, kedy vydal zbierku *Endogene Gedichte*, kde píše: „V roku 1989 som urobil chybu. Prehlásil som, že už nebudem nikdy publikovať poéziu. Omyl nespočíval v samotnom zámere, ale v jeho dôsledkoch. Prehlásenie sa stalo určitým druhom obchodnej značky, prenasledovalo ma, ako Érinie Orestea – aj keď nie mýtickou silou, skôr fungujúc ako notorický reflex.“

N. R.

X-TÁ OSOBA JEDNOTNÉHO ČÍSLA

OSNOVA DEMOLÁCIE

*JA SOM TO, básnik,
ja som toho nehoden, aby sa do mňa
hádzalo hovno, ktoré po sebe zanechám,
ja som, tak to stojí na papieri,
postava,
do ktorej sa reč vytiera
trvalý hosť
v jej štvrtiach chudoby
je to také jednoduché
nakuknúť vlastnému rozumu cez plece
a hľadiť na hviezdnatú prázdnotu,
ktorú zacláňa moje myslenie
čo len načnem
je už samo sebou
až do špiku blamované
sotva otvorím ústa
už sa mi hrnú najšťastnejšie časy
v ústrety
(šťastné v zmysle nešťastné)
stlačím kľučku na dverách
otvorím šuflík, noc sa mi ženie*

v ústrety von zo šuflíka,
 jablková vôňa a noc.
 Vždy znovu vyklízne čosi temné,
 pre čo som príliš plochý,
 príliš neznámy, príliš narodený.
 Zašiel by som si na jedno spanie
 ale kto som ja, chcieť také čosi
 Zájdem si rukou do vlasov, vlasy nehoria,
 nijaký plameň, nijaké poludnie,
 na ktoré ktosi zomiera,
 zomiera na svoje doposiaľ, zomiera na otázku,
 prečo je skôr niečo a nie nič
 (otázka, ktorá tu stojí, ako čierne na bielom!)
 ležím v izbe
 svet je nafúknutý ako lopta
 pokrievky očí odklopené.
 Vonku stoja stromy, zelení trubači
 vymknutí z husľového súzvuku
 za tým veľká kulisa môjho života
 dutá a jasná¹
 keď tu konečne vstúpi do izby ona
 ona, ktorá sa v každej žene opakuje
 ona, ktorá tu stojí ako čierne na bielom
 ona, ktorá ma skôr vidí a nie nevidí²
 Medzi dverami a pántom objavuje svoju zvedavosť
 kladie svoje ruky plné virtuozity
 na svoje rebrá,
 rebrá, ktoré dávajú jej zjavu dojem
 vyhladovenosti a predsmrtnej krehkosti.
 On, ten ktorý okrem seba je ešte navyše aj ja,
 to vidí, vidí ako
 sa ona pýta: čo sa tu deje?
 On hovorí ja hovorím: pol tretej!
 a prevlečiem cez toto číslo
 mŕtvu hortenziu. Tu začne rozprávať ona:
 Pristúpi ku mne môj štúply manžel
 a vraví: buď rada, že si mŕtva.
 Pre mňa, hovorím ja, hovorí ona, nie som
 mŕtva, pre mňa je len neskoro, už
 pol tretej

1 V orig. ako *hell und hohl*, čo evokuje pre nemčinu charakteristické slovné páry, ako napr.: *klipp und klar* (jasne a zrozumiteľne), *hoch und heilig* (etw. h. und h. *versprechen*: niečo sväto-sväte sľubovať); inak ako v nich, je však v autorovom spárení nemeckých slov *hell und hohl* a ich použití v kontexte básne obsiahnutý nesúlad, význam slova *hell*: svetlý, jasný, kým *hohl*: dutý, prázdny. Logika tohto slovného vzorca do seba zapadá v angličtine, kde *hell* znamená o.i. peklo (v nemčine die Hölle). Angličtina používa aj, nemeckej kombinácii *hell und hohl*, zvukovo podobné substantívum *hell-hole* (špinavá diera, brloh...). - pozn. prekl.

2 V nemčine je asociácia ženy (*die Frau*) a otázky (*die Frage*) umocnená zhodnosťou prvých troch písmen

hodiny kapú ako muchy
ona sa pýta, čo sa tu vlastne deje
ja hovorím, práve som sebaukájaný!
tým sa začína pokles
z výšky reflexie
do hĺbky poškrvnenia.
Ale, hovorí ona, to nejde
ja predsa nie som žiadne vrece,
ktoré si možno zavesiť do dverí³
ja sa teraz zoberiem a niekoho si zoberiem
vydám sa do ulíc
a predsa sa vydám,
môžem len odprisahať:
tá báseň nebola plánovaná
ako verš ležím v noci
na chrbte, odokrytý, nedomyslený,
ako vysušené čajové vrecko,
ako visiaci červený koniec
nezbásniteľnej
.....myšlienkovej nite

ACH, TEN STÔL (PO ETIKE VYKANIA POETIKA TYKANIA)

A on ma bude počuť hovoriť: ach, ten stôl!
Ach, ten... bude ma počuť hovoriť: ach, ten stôl!
A bude sa ma pýtať: kde! Čo!
A bude ma počuť hovoriť, ach ten
počuť hovoriť... ach ten... ach ten stôl!
ten stôl... s tým chlebom!
A bude ma chcieť mať, chcieť mať
ako hovorím, ach ten... ach ten stôl
s tým chlebom navrchu
s tým chlebom z olova
s ťažkým ako olovo spočívajúcim chlebom
s chlebom, ktorý ako ponorka⁴
vyplával z nehybne spočívajúceho stola
zo žiarivo spočívajúcej plochy stola
a bude sa pýtať
ach ten chlieb... kto ho riadi, ten chlieb?
Pretože ma bude chcieť mať

³ Odvodené z nemeckého frazeologizmu: *Ihr habt zu Hause wohl Säcke an den Türen!* Doslovne: „Vy máte isto doma vrecia namiesto dverí!“ Prenesene: výzva niekomu, aby za sebou zatvoril dvere. Vrecia na dverách, resp. namiesto dverí mávali zavesené chudobní ľudia (vo štvrtiach chudoby). – pozn. prekl.

⁴ V orig. ako *U-Brot*, čo je novotvar, vytvorený kombináciou slov: *das Brot* (chlieb) a *das U-Boot* (ponorka). – pozn. prekl.

bude si myslieť
bude si ma chcieť myslieť, ako hovorím: ach ten
... navrchu... ten chlieb
bude ma predsa počuť počuť hovoriť hovoriť: ach ten stôl:
ten znamená nezrovnalosť v mojom živote
znamená, ten stôl, nezrovnalosť
nepodarilo sa mojej ruke, skrotiť ho
je to ešte stále taký neskrutený stôl
ach ten stôl, stoj čo stoj, stôl
na ktorom vo svojom viazanom pecni leží chlieb
a on ma bude chcieť mať ako ten chlieb
ale ako tie dlhé, tiché soboty kedysi... kedysi...
povznesú sa moje oči nad jeho túžbu
pretože, pretože to teraz keď... ach ten stôl...
zhliadnutá vec, to teraz keď... ach ten...
ach ten stôl zhliadnutá vec
je pre čosi vo mne akýmsi príbytkom
a ten chlieb čím už len iným je ten chlieb
než len akousi drobnosťou, nehodnou reči
toto počuť, dostaneme z chleba vždy len to isté, stačí počúvať
ako sa naspamäť odrieka, ako sa, ako sa ten chlieb
dookola omieľa, ako sa rozpadá na potupný
jamb, keď ako vyrieknutý chlieb opúšťa kriedový kruh
svojej mĺkvej podoby - a dobre si všimnite:
ľahkomyselne opúšťa a ako ach doslovný
chlieb so všetkými svojimi tromi krížikmi (XXX)
praská, ako je
moja len životom trpená prítomnosť na tomto svete
zaskočená vyrieknutým chlebom
v tichu a štôlni stola
vytresnutým slovom
a on ma bude počuť hovoriť... ach ten!
Ach ten... bude ma počuť hovoriť... ach ten stôl!
A bude ma chcieť mať za to slovo
za to... no veď, to slovo!
Za to slovo, ktoré chce stôl o chlieb pripraviť
časom, bude ma chcieť mať, po vôli
mu mám byť - pod stolom, ach a hore...
ten chlieb, ziapa, vynorený chlieb a pokým
čistá hladina vyzerá žiarivú budúcnosť
nech achja, hiphop, nech som mu achja
v tieni stola, medzi
silnými nohami, ktoré tu stoja ako štyri elementy,
po vôli, potupným slovom
pod stôl zahnaný mám vziať jeho vec
do svojich rúk, mám, mám vziať jeho reč
do úst: mužskú reč,

zo stola do úst vystreknutú
mužskú reč! Pritom
som chcel, keď som sa počul hovoriť:
ach ten... ach ten stôl! Ako achja
pritom som chcel chcieť, chcel som vybrúsený chlieb
aristotelízovať, chlieb, ktorý rozpútal vlnu nahoty
medzi vecami, nepotrebné nahoty
ukázal nespočet vecí v nepotrebné nahote
a predsa potom šiel, šiel veľký, šiel mladý a blond a veľký,
šiel v súzvuoku so stolom, so stolom
a s chlebom, čas práve ku koncu, čas
takého druhu, ktorý sa vo veľkom utráca, buď slávnostne
podržiava alebo práve naopak vo veľkom utráca
čas, ktorý kladie stolu lehotu
ale moje achja, predsa bolo pokynuté osudu:
daj mu rýchlo zo všetkého! dojíma ma to
bude ma počuť hovoriť: dojíma ma to
počuť sa hovoriť ako hovorím... ach ten... ach ten stôl!
A bude sa ma chcieť opýtať... Ach ten... s?
S chlebom navrchu, s básňou v jeho tmavom,
viazanom pecni, ktorý sa verklíkuje a ktorým je
všetko povedané, viac než všetko, chcem z toho chleba navrchu
viac než všetko, chcem, večer, keď drozd
stíchnu, aby som bol mal viac než všetko, malo to
byť plakané bez sĺz tak, ako v jednom riadku
od Trakla, nech ma to, nech, nech, nech ma to odrovná
nech ma to má hotového, hotového, nech ma to povie
malo ma to počuť povedať: TY NIE! Ja môžem nakliknúť chlieb
a mám tvoj prsník: (prsník pre bohov)
môžem nakliknúť tvoj prsník
a mám tvoje srdce... (srdce pre bohov)
ale ty nie! Len ten chlieb
už viac nechcem môcť, nechcem
po chlebe, ktorému som prikladal takú veľkú váhu
aby som viac mohol môcť
ale ja ach ja som ja som ved' ja
predsa nie som v ponuke!
On šiel na mne ruky nechať, ale
ja nie som poruke
nie za chlieb... a nie... pod stolom!

Z nemčiny preložila NÓRA RUŽIČKOVÁ.

Pamäť v čase

EPILOG STARÉHO MARTINA alebo „Pamäti z mladších rokov života“ (II. časť)

JÚLIUS VANOVIČ

Aj tieto memoáre budú viac uprednostňovať vlastnú pamäť a trvajúce spomienky než dokumentovanie, faktografiu a detail. Malo by ma to odradiť, nebodaj i čitateľa? V Zweigovom *Svete včerajška* našiel som nielen útešnú, ale aj povzbudzujúcu vetu – akoby chválu nezastupiteľnej individuálnej pamäti – a síce, že „naši pamäť nepovažujú za element náhodne uchovávajúcí to a náhodne ztrácejúci ono, nýbrž za silu vedomé porádajúci a moudre vyrazujúci. Všetchno, čo človek ze svého vlastního života zapomene, bylo vlastně jakýmsi vnitřním instinktem už dávno k zapomenutí odsouzeno. Jen to, co chci uchránit sám pro sebe, má právo být uchráněno i pro druhé. Tak mluvte, mé vzpomínky, a vybírejte místo mne...!“

Poslúcham a píšem, ale – čím dlhšie píšem, tým väčší odpor dostávam k vlastnej minulosti: bola mi nanútená, ja som v nej o svojom živote nerozhodoval. Memoáristov typu Stefana Zweiga obklopoval stabilný režim viedenskej monarchie a po ňom nedozierne možnosti demokracie a slobody. Fabulu môjho života určila komunistická strana a jej úchyľovia: kádroníci, všelijakí riaditelia a riaditeľky, poskokovia totalitného a posttotalitného režimu, žil som, takpovediac nanútený život, o sebe som nerozhodoval ja; len v rámci tej nanútenosti, iba v súkromí vymáhal som si ostrovy, svoje vlastné územia slobody.

VRCHOLÍ JAMRIŠKIÁDA

Tých schôdzí, desaťminútoviek, násteniek, záväzkov – zriedka nespĺnených – tzv. záujmových krúžkov po vyučovaní, nástupov, pochodov, manifestácií, tých brigád – na školskom dvore, na JRD v Priekope, v Strojárňach J. V. Stalina, aj doma na dedine (v lete každú nedelu) – neviem, neviem, kedy sme sa to učili a čo sme sa vlastne naučili.

Všeličo sa v škole zmenilo: vyučovanie začínalo aj končilo Piesňou práce – modlitba zmizla z jedného dňa na druhý, nielen oslovenia súdruh profesor namiesto pán, ale došlo aj na pozdrav: Česť práci! namiesto dobrý deň! Ba súdružka Božena Líšková, priemerná žiačka, ale dietko moc majúceho komunistu v martinskej celulóze, predsedníčka triedy a jedna z Makarenkových vyvolených-zvýhodnených, navrhla, aby sme sa vzájomne zdravili Makarenkovým heslom *Nefňukať!* – Voľajako sa však neujalo.

Nebadane zmizli aj cirkevné sviatky: už nechodila celá škola na Tri krále do kostolov – evanjelici do evanjelického, katolíci do katolíckeho – nebolo Veľkého piatka, zašli Turíce s ich pondelkom, nebolo Vstúpenia ani Zvestovania, Božieho tela, ani mariánskych sviatkov; zmizla Pamiatka reformácie, vytratil sa Deň matiek, namiesto neho v paráde a odpolitizovanej vospustnosti oslavoval sa, obchytával a zapíjal Medzinárodný deň žien. Ani z roka na rok pripomínanú Martinskú deklaráciu martinské školy už nespomínali. Z kresťanských sviatkov nepohol sa len Cyril a Metod a Ján Hus; našťastie jeden zaváňal cyrilikou, druhý sociálnou vzbúrou.

Nielen sviatky, aj mená doteraz ctené a uznávané zmizli v učebniach a z čelných stien; nielen zmizli, aj vymenili obsahy: znamienko plus sa zmenilo na mínus; akoby tým menám aj nám chcel ktosi povymývať mozgy. Masaryk, Štefánik, Beneš? Nástroje, sluhovia záujmov imperialistických mocností. Štefánik špeciálne: francúzsky špión, kontrarevolucionár, na Sibíri nútil légie bojovať proti boľševikom, a na Slovensku sa akousi talianskou princeznou či frajerkou chcel založiť kráľovstvo! Namiesto predošlých tvári dívali sa mladé oči na Gottwalda, Stalina a Lenina, dívali sa, neskúsené a bezbranné, osvojovali si ich klamnú aureolu, a neraz v ňu uverili.

Prišli noví svätí: nacistický kolaborant Július Fučík s jeho Reportážou údajne spod šibenice; komsomolci Zoja Kosmodemjanská, Oleg Koševoj a vôbec: Mladá garda. Uvedomelý pionier Pavlik Morozov, ktorý udal vlastných rodičov – to boli vzory novej triednej, komunistickej morálky!

Slovenské národné povstanie? Len formálne slovenské a národné: nebyť pomoci z východu – zhadzovaných zbraní, nebyť sovietskych parašutistov a komisárov, ani ono by nebolo! Kdeže voláky major Viliam Žingor, Vladimír Jeršov, alebo im podobní, domáci, a dobre pamätaní ľudia z Turca. To boli prví buržoázni nacionalisti: v „druhom povstaní“ chcel Žingor samostatné Slovensko s hlavným mestom Turčianskym Svätým Martinom, chcel akúsi kapitalistickú európsku federáciu; a rozumy bral z juhoslovanského konzulátu v Bratislave: chcel napodobniť Josipa Broz Tita – slovenský major sa chcel podobáť juhoslovanskému maršalovi. To vyvolávalo – len potichu, v ľudoch – veľkú schizofréniu, najmä tu, v Turci. Údajne len robotníci a komunisti bojovali v Povstaní, nie ostatní občania: na Mestskom dome hlásala „pamätná“ tabuľa, že tu sa rozdávali zbrane robotníkom martinských závodov idúcich uvedomelo do Povstania. Taký Vladimír Danek a jeho lumpendružina tiež dostali pušky – a videli sme, ako udatne bojovali. Nielen proti Hronskému, aj proti Žingorovi.

A čo len SNP – ani 28. októbra by nebolo bez 7. novembra! Veľká októbrová revolúcia podnietila vznik prvej Československej republiky.

Hodiny dejepisu a občianskej náuky už opanúval marxleninizmus ako veda vied. Bol receptom na všetko, v jeho svetle bolo všetko a pre všetkých jasné: stačilo sa len načiahnuť za poučkou v knihe ako za červeným jabĺčkom na strome, a mal si, čo si chcel, čo si potreboval: na pochopenie sveta aj vylepšenie kádrového posudku. Ostatné knihy, iné, opačná literatúra je úchyl a ópium, ako to náboženstvo, ktoré tým slovom geniálne charakterizoval Karol Marx. Takúto, opačnú literatúru si márne hľadal vo verejných knižniciach, dávno prebehla revízia knižníc: boli vyradené alebo poslané do šrotu. Takéto knihy s ich zakazovanou pravdou žili len v knižniciach súkromných a vedeckých, aj tam bol prístup k nim iba na povolenie.

V knižnici Matice slovenskej bol ku všetkým knihám aj v tých časoch vstup voľný: to bola veľká výhoda – dostal som z nej, čo som chcel, všetko. A bola mi otvorená veľká knižnica dr. Bálenca a Júliusa Barča-Ivana – v tomto bol nežičlivý osud ku mne až láskavý!

Ale väčšina mojich spolužiakov? Takýto dar osudu nedostala. Na chodbe gymnázia vnucovalo sa im heslo zložené z červených verzálok: „KOMU VERIŤ? STRANE VERTE, SÚDRUHOVIA! – V. I. Lenin.“ Veriť! Zasa len veriť a nepochybovať. Súhlasit', prikyvovať, poslúchať, nevybočiť z radu. Môžeš sa aj pretvarovať, rozum a svedomie ti môžu vraviť čosi iné, ale na to sa ťa nikto nepýta, prejavuj len súhlas, zapoj sa, ukazuj uvedomelosť, urob, čo žiadajú, prikyvuj!

Najmä škola a Československý sväz mládeže učili vtedy takejto pretvárke a perverznej konformite; na martinsko-priekopskom gymnázium od chvíle, keď do jeho riaditeľne vstúpil evanjelický rektor bez vysokej školy, novopečený straník a dogmatický sekerník – Dušan Jamriška! Ale ako všade, ako vari vždy, šéfovia, riaditelia, diktátori majú sebestačný kruh zasvätených, mal aj on svojich oddaných a vyvolených, kruh donášačov, odmeňovaných a perspektívnych, inak rečeno: mravne labilných, charakterovo pokrivených, skrátka zákerných a nebezpečných. V rokoch 1950-53 na martinskom gymnázium boli takými: Pujdes, Štarke, Božena Líšková, Višňovcová, Gálet a i.

Z profesorov sa k Jamriškovi nikto nepridal; čiastočne, skôr naoko, vari len labilný Bukovský, dovtedajší riaditeľ a masarykovec, a jednoznačne nový, krajský pridelenec Zelenka (s fúzikmi a straníckym odznakom) – predtým, hovorila mi pani Passerová, slovenskoštatny gardista; môj neslávný triedny, ktorý viedol aj vylučovací aktív proti mne.

*

Predbieham: našťastie bol tu aj iný život, mimoškolský, súkromný a takrečeno tajný. Ivan Passer, Maroš Vajdička, Geno Zathurecký, Ivan Sauch, Igor Thurzo, priatelia, ktorí mi spoluvytvárali „druhý svet“. Informácie z „Kroměříže“ („kromě říše“), čiže od známych zo zahraničného rozhlasu, čítanie „nežiaducich“ kníh aj vlastných začiatočníckych pokusov, výlety, tak trochu sprisahanecké: na Sklabinský hrad, do Štiavničky, na Bystričku do bývalého Masarykovho sídla: tam to ešte dýchalo T. G. Masarykom: od jeho viacjazyčnej knižnice, cez prútené kreslá známe z oficiálnych fotografií – po okrúhly mramorový stolík pod vysokými smrekmi, postavený na mieste, kde sa v auguste 1898, udiala porada o založení časopisu Hlas. Vo dvore ešte aj maštal stála pre jeho jazdeckého koňa Hektora, ba rozprával sa s nami aj starý ujko – meno si nepamätám – ktorý ho opatroval. Aj zradný východ z rozsiahlej záhrady, s besiedkou a vyvýšenou rozhladňou: tade vychádzal starý prezident na koni do poľí. Isteže, veľa romantizmu, sentimentalitu aj nezrelej mladosti bolo v tom všetkom – museli prejsť desaťročia, kým som na Masaryka a hlasistov dostal kritický pohľad. Bola to však – viac síce emocionálna ako intelektuálna – no predsa len orientácia na hodnoty, vtedy zatláčané do nevedomia a tieňa: takže aj prichuť zakázaného ovocia v akýchsi opozičných afektoch tomu nechýbala. Neľutujem to rojčenie ba blúznenie, rád som aj dnes, že som nimi prešiel. Akože to povedal Schopenhauer? „Len ten, kto v mladosti príľne obdivom k veľkému človeku, dostáva prvé posvätenie kultúry.“

Výslednú tragikomédiu masarykovského sídla (architekt Jan Pacl, 1931) si však neodpustím. Po pomerne šetrnom zaobchádzaní s ním – MNV, materská škôlka a predtým priam noblesným – Slovenskou národnou knižnicou (dr. Bálent) aj Archeologickým ústavom (dr. Točík) – dostalo nelogické, neuveriteľné zakončenie práve po prevrate 1989! Keďže priame Masarykove dedičky pre chorobu a starobu neboli schopné dať mu novú a primeranú náplň, Václav Havel ako „prezidentský dedič“ daroval ho alebo dal za babku akémusi svojmu kámošovi: ten prišiel na obecný úrad v Bystričke s darovacím papierom a prstom zakrývajúcim predajnú cenu ako nový vlastník – a zriadil tam akúsi výrobu, voľáke dielne. Ktoréhosi leta po prevrate dávali sme sa so ženou cez špáru v plote do záhrady: na mramorovom stolíku pod vysokými stromami, kde bol založený Hlas, výšila sa kopa nahádzaných debničiek a zo dvora (predtým parku), cez tú špáru pretískala sa do mňa úzkosť, aká na mňa padávala z odpadových, masnotami-olejmi neusporiadaných továrenských dvorov: tlačiareň Neografia túto tradíciu vo mne založila.

A ja, naivný, keď ma v septembri 1990 Martin Bútor na Šútovcových päťdesiatinách v Klube spisovateľov žiadal, aby som poslal Knihu o starom Martine prezidentovi, na mieste som napísal venovanie: „Pánu prezidentovi Václavovi Havlovi, s úprimným želaním, aby si Martin a Turiec obľúbil tak ako T. G. Masaryk.“ Ani vo sne ma nenapadlo, aký bude mravný koniec masarykovsko-prezidentského letoviska. Nepostaral sa o to ani komunistický režim, ale tento demokratický!

Tomu rojčeniu, tomu romantizmu pridávali aj skutočné príhody – anekdoty rozprávané starými ľuďmi na Bystričke a v okolitom kraji. Napríklad: v krčme na Bystričke, kam Jan Masaryk bystričských mládenec rád volával, zadíval sa raz na jedného: „Vidím, že si zrobený, ani pálenka ti nechutí.“ Na druhý deň ráno, keď príde mládenec do maštale, sedí už Jano Masaryk na válove a fajčí: hnoj vykydaný, kravy obriedené. Alebo: v tridsiatych rokoch v Národnom dome v Martine, Jan Masaryk sa zabáva, zrazu vstane a obráti prezidentov obraz tvárou k stene: „Ty sa teraz na mňa neďívaj!“ Alebo: pri prvom príchode na Bystričku po druhej svetovej vojne, keď vyjde z auta a vidí množstvo malých detí, zmosta doprosta prerече: „Ej, ale bola na Bystričke úroda!“ – A potom: „A už ste požali?“ – „A tetka Blahé už navarili mrvancov?“ – V čistej turčianskej slovenčine,

pravdaže. To boli príhovory k ľudu! To bolo nadväzovanie dôvery a kontaktov! Ale vedel to nielen na dedínskej Bystričke, vedel to a vylodil aj pri kráľovskom stole: britská kráľovná Margareta protestovala u svojho muža, že každý necháva oči a uši len na Janovi Masarykovi, aj on sa len s ním zabáva. A ona zostáva v tieni! Čítaj o tom, kto chceš, v knižke *Úsměvy Jana Masaryka*.

A starý prezident? Dva za všetky: Idúc cez Tomčany na koni vidí, ako jedna tetka náhľivo vápnom bieli dom, ani si ho nevšíma. „A čože, tetka, prečo práve teraz, cez žatvu?“ – „Ále, majú k nám prísť pán prezident, nuž aby som nezostala v hanbe.“ Druhá zasa zastaví Masaryka a doomyseľne mu povie: „Pán prezident, schovajte sa, žandári vás hľadajú!“ Iná mu ponúkla aj chalupu, aby sa ukryl. – Tieto skutočné anekdoty mi tiež dlho svietili ako opaky robotníckych prezidentov, ktorí vyšli z ľudu, ale sa báli ľudu.

A Václav Havel? V Turčianskych strojárňach obedoval síce so zamestnancami v závodnej jedálni, ale keď roku 1990 – ešte pred predajom vily – prvý a posledný raz prišiel na Bystričku a pred vilou ho – ako TGM – čakal veľký zástup, vystúpil vrah z auta („nohavice ušmudlané“, „strapatý“) – a neustával sa s nijakou očakávanou a duše oslovujúcou rečou, akoby ani nevedel, že kde stojí, sídli *genius loci*. Len vrah, keď sa zadíval na prezidentovo sídlo, povedal: „V takovéhle domečku bych i já rád strávil dovolenou.“ Potom v Masarykovej vile vypil fľašku piva, išiel na pisoár – a limuzíny s podobne poučeným sprievodom odjachali preč.

„Domeček namiesto kaštieľa!“ – pohoršovali sa Bystričania: na Bystričke je táto budova doteraz miestnym honorom a ozdobou dediny; doteraz hovoria Masarykovej vile „kaštieľ“. Ten „domeček“ a v duchu porovnávaný Havlov príchod s príchodom Masarykovým a Masarykovcov (v dedine bola obľúbená aj dcéra Alicia) ľudí na Bystričke doslova urážal. Dôsledok návštevy? Na Masarykovej Bystričke vylodí Slovenská národná strana.

*

Pre mňa však Masarykova vila a Slovenská národná knižnica začiatkom päťdesiatych rokov znamenali veľa. Jej tajomník dr. Boris Bálent, manžel mojej profesorky slovenčiny a francúzštiny, mojich priateľov aj mňa rád tam vídal a ochotne sa nám venoval. Veľká knižnica – pre mňa aj tá Masarykova! – bola k dispozícii. Najmä cez prázdniny som tam chodil na bicykli, aj sa vracal s naplnenou taškou.

Knihy spievali: Spomínam si, ako som vzäzok po vzäzku zhltoľ skoro celého Karla Čapka (*Spisy bratří Čapků*, vyd. František Borový, „dvacátý třetí až dvacátý devátý tisíc“ atď.) aj so skôr vyjdenou doktorskou dizertáciou *Pragmatismus čili filosofie praktického života*, na ktorej mi bolo nepochopiteľné a s Karлом Čapkom akési nesúvisiace, že totiž pravdou je to, čo je pre náš život užitočné. To predsa nebolo vzdialené od toho najnovšieho, že mravné je to, čo prispieva záujmom robotníckej triedy! Dr. Bálent mi to vtedy vážne potvrdzoval. Z Bystričky sme s Ivanom Passerom dostali aj knihu Jana Masaryka *Volá Londýn* („A za Turcom banujem, za večným bublaním potůčka Bystrického...“), aj príbuzenské londýnske rozhlasové prejavy Františka Drtinu „*A nyní promluví Pavol Svatý...*“ S *Českým románom* Olgy Scheinflugovej utvárali vo mne akýsi čapkovsko-masarykovský kultúrno-demokratický okruh, a či aj kult, veľký zážitok mojich šestnástich-osemnástich rokov.

O Šaldovi, ktorý mi mal čosi-kamsi kriticky zakryť predošlých, som ešte nevedel. No fascinoval ma už vtedy Emanuel Rádl svojou *Útechou z filozofie*, aj keď som ju v celom dosahu vedel pochopiť až neskôr; fascinoval ma už vtedy – Marošom Vajdičkom objavený – Max Picardov *Hitler v nás*, jeho veľká diagnóza moderného diskontinuitného človeka, ktorého duša je nesúvislá a rozbitá ako strana obrázkového dobového časopisu. A prichádzal už Pitirim Sorokin, štrukturalista v sociológii, so svojou knihou *Krise našeho věku*, veľkou koncepciou dejinného striedania sociokultúrnych systémov: *ideačného* (normou a pravdou sú absolútne náboženské hodnoty – napríklad stredovek), *idealistického* (kompromis medzi pravdou absolútnou, Božou, a pravdou zmyslov, úžitku a chvíle – napríklad rene-

sancia), a *senzitívneho* (normou a kritériom hodnôt je pravda zmyslov a úžitku, čiže voľne použiteľná, utilitárna pravda jednotlivca a chvíle – od osvietenstva podnes, keď systém – epocha vrcholí). Sorokina, porevolučného ruského emigranta, po matke Fína, s ruskou mesianistickou dušou a západnou vedeckou akribiou, som dlho obdivoval, ba čítam si v ňom doteraz: stále mi čosi vraví o zmysle súčasnosti; veď hovoril už vlastne aj o post-moderne. Nepomýlilo ma, že v recenzii Michala Topoľského vo Filozofickom zborníku Matice slovenskej – tiež donesenom z Bystričky – som čítal, že Sorokinova kniha „vraždí vôľu do boja a pre človeka pripravuje nové, tentoraz definitívne otroctvo“ – citujem po pamäti. Tak písal takzvaný filozof, autor hrubej knihy *V hľadani človeka* (ktorú som tiež našiel v matičnom vydavateľskom sklade); mal som sa s týmto filozofickým popletencom-kolaborantom stretnúť ešte pri vyhadzovaní z vysokej školy.

V tomto období unášal som sa aj nemeckým jezuitom Petrom Lippertom. Jeho knihy: *Človek Jób hovorí s Bohom*, *O láske aj bolesti* a *Listy z Engadinu* (preložil Janko Silan a Pavol Strauss) znamenali pre mňa protestanta veľký nábožensko-mysliteľský zážitok; azda pre toho barokového básnika v ňom, aj pre akýsi náboženský existencializmus pred oficiálnym existencializmom. („To je krásna, čo?“ – dr. Bálent. „A teraz si k tomu pridaj socialistický realizmus!“) Ale jeho *Krístova cirkev*, oslava Ríma a Vatikánu, mi už nevoňala: to nadchýňanie sa sakrálnosťou akoby večnosťou, akosi absolútnosťou jedného mesta, nadchýňanie sa totalitnou organizáciou riadenou z centra, cirkevnou hierarchiou a kolektívnou disciplínou, mi akosi rúhavo ukazovalo až kdesi do Moskvy, ku Kremľu a komunistickej strane.

Absolútnosť hodnôt sa mi nikdy nevedela stretnúť s kolektivismom alebo organizovanou totalitou: vedomie o absolútnosti duchovných a mravných hodnôt mierilo k individualizmu, k osobnému vedomiu, že práve človek svojou individualitou má za hodnoty ručiť, v nešvároch sveta ich osobne zastupovať. Aj teoretik a praktik demokracie bol predsa veľký individualista. Emil Ludwig našiel v tomto demokratovi viditeľné črty aristokratické. Demokrat Masaryk: „Ve hvězdách ani v lidech není rovnosti.“

Kdeže, veď všetko, čo som do seba spriaznene, práve svojimi sklonmi naberal a nasával, čo som čítal, o čom som sa od blízkych priateľov dozvedal, viedlo, pracovalo k jasnejšiemu, určitejšiemu vedomiu o sebe, o svojej odlišnosti, napokon aj vydelenosti. Najmä v hádkach s rovesníkmi alebo s ľuďmi ironicky komentujúcimi môj spôsob života som čoraz jasnejšie pociťoval, že „do kolektívu“ nepatrím, že som iný, inakší, hoci tým aj vydelený a vlastne osamelejší. No smútok z osamelosti bol v tých rokoch ešte ďaleko odo mňa.

*

No boli aj opačné hlasy. Boli volania a pokušenia doby, sugescie budovateľské a socialistické, utópie o budúcom raji na zemi, entuziazmus, ten divadelno-propagačný aj skutočný – tie volania, demagogické sugescie zaplavovali, okupovali, útočili, tlačili na city a rozumy ľudí, vnucovali sa stále a všade: v škole, v rodnej dedine, v tlači a rozhlase – nebolo ľahké vyznať sa v nich, vidieť v tej rozmazanosti, čo je biele, čo čierne, čo pravda a lož. Jasne to videli len starší vzdelanci a vôbec so zdravým mravným cítením starší neskazení ľudia. Ale mladí a neskúsení? Zväzáci, čeesemáci? Horlivci, ale aj ctižiadostivci omámení vidinami komunistického raju na zemi? Duše priam lačnejšie túžbou v niečo veriť a niečomu sa odovzdať?

Volal k sebe Jiří Wolker, „básnik, jež miloval svět a pro spravedlnost jeho šel se bit“, rástol vtedy do svojho opakovaného druhého mýtu, ako proletárska poézia vôbec, hoci im kritika aj vývin odzvonili už koncom dvadsiatych rokov. V čase nových sociálnych nádejí však Wolker, alebo Stanislav Kostka Neuman, alebo Josef Hora prvého obdobia – boli nielen masovo propagandisticky servírovaní, ale naozaj svojím spôsobom blízki, najmä Wolker osobným tragickým osudom. Viaceré jeho aj Horove básne sa opakovaným čítaním premenili na texty „spamäti“, vrátane povinne v škole naučenej *Balady o očích topičových*. Meniť svet, strhnúť nebo, aby bolo na zemi, odovzdať sa do služby takejto – na prvý pohľad a počutie šľachetnej, spásanosnej ideí – to aj volalo, priťahovalo, nadchýňalo aj

ohlupovalo. Necítilo sa, že to boli zväčša nedorobené, naľahko písané improvizácie; bol predsa ľudový a masový. Až neskôr mi František Halas v melantrichovských Listech povedal, že z nezrelého ovocia Wolkrovej poézie si mnohí urobili „sladké kompoty“.

A koľko kriku a bláznenia bolo okolo Fučika, nielen okolo *Reportáže*, aj okolo *V zemi milované*, alebo *V krajíně, kde zítra znamená již včera*, *Stalingradský traktor* a podobne. Koľko hystérie, propagandy okolo Fučíkovho odznaku, alebo odznaku Petra Jilemnického. Nemal som ich, „hrdil“ som sa len Tyršovým odznakom zdatnosti.

A sovietske „bestsellery“: *Mladá garda*, *Ako sa kalila ocel*, *Príbeh opravdového človeka* a tak ďalej. Tých boli plné noviny, kiná, rozhlas, čitateľské besedy aj školy. Ich umelý entuziazmus sa lepil na ľudí, ovplyvňoval, omamoval, aj ohlupoval. Kto vtedy vedel, že o niekoľko rokov, po 20. zjazde KSSS, spácha Alexander Fadejev, autor *Mladej gardy*, samovraždu? Že úprimne obdivovanú epopej *Tichý Don* – u nás v sugestívnom preklade Zory Jesenskej! – nenapísal Michail Šolochov, ale akýsi zabitý belogvardejský dôstojník? Že ho mŕtvemu belogvardejcovi vybral mladý Šolochov z brašny? Že Július Fučík sa po desaťročiach ukáže ako nacistický komplic a *Reportáž* mravne prepadne?

O tom nik vtedy nemal tušenia, a tak tisíce spievali, recitovali, pochodovali, zapájali sa, schôdzovali, brigádovovali, spolupracovali. Mám poďakovať osudu, že ma síce pokúšal, ale nedovolil zviesť? Bol ku mne akýsi drsno-láskavý? Okrem literatúry, ktorou som už nasiakol, mal som zavretého otca a šikanovanú rodinu. Vedel som o nezákonnosti jeho odsúdenia, o socialistických lágroch, „ústavoch nápravnej práce“, o bití, týraní a vraždách. To nemohol byť socializmus, aspoň nie cesta k nemu. Hoci, hoci, i ja som sa cítil „socialistom“. Lenže, lenže nie na „ten ich“ spôsob.

Počúval som dosť často z londýnskeho rozhlasu BBC „stredneční komentár o svetových událostiach, ktorý pro nás píše Sir Robert Bruce Lockhart“, a ten sa vždy končil povestným: „*Dobrou noc a – pevnou nadějí!*“ Táto veta vyznievala vtedy ako zaklínadlo, ako modlitba za lepšie časy. Lockhart bol britský veľvyslanec v Prahe tridsiatych rokov, blízky priateľ Jana Masaryka; dva české preklady jeho kníh – *Cesta ke slávě* a *Sestup ze slávy* – mi Ivan Passer požičal; na rozdiel od stredňajších komentárov ma však neoslovili. Dnes sa mi z nich vynára len akési malajské dievča Nanai.

Mimochodom: na liečení v Prahe u profesora Seemana v lete roku 1952 počul som nasledovný vtip: Roku 2000 zhadzujú Angloameričania nad naším územím balíčky. Rodina otvorí jeden a babička vraví vnukom: - Tak, deti, to vy neznáte – to je reže. – Ach, deti, to vy taky neznáte, to jsou banány...to je čokoláda a tak ďalej. Napokon chytia do rúk akúsi škatuľku, skrútiť na nej gombík a ozve sa hlas: „Dobrou noc a - pevnou nadějí!“ – Nálada mlčiacej väčšiny stelesnená až šibenične.

*

Niektoré knihy a niektorých ľudí v Martine stretol som akoby načasovane, akoby prozreteľne. Rozhodli o mojej orientácii, o škole mimo školy. – Takže, takže - aj akási tajne pracujúca teleológia? Cieľaprimeranosť aj nežiaduceho údelu? Bojím sa týchto slov. Existenciálne prežitie vlastného života mi vraví raz o absurdite, márnosti a nezmysle toho, čo bolo, a niekedy to uplynulé nesmelo šeptá o akejsi réžii, akomsi vloženom programe, nejakom duchovnom DNA, či ako to nazvať; o vtedy ešte nezrozumiteľných, napokon však šťastných náhodách, o ruke drsnej, ale aj štedrej v milosti.

K tým darom či šťastným náhodám nepochybne patrila aj Bystrička, dr. Bálent a jeho Slovenská národná knižnica. Oproti tomu, čo čítali moji vrstovníci v školských laviciach, a tomu, k čomu som mal, vďaka tomuto svojráznemu človeku, prístup ja, bol to dar, hoci aj draho zaplatený.

Povedal mi, aby som si nabral z multiplikátov periódik, čo sa tam po kútoch povalovali: z časopisov Slovenskej národnej knižnice, redigovaných ešte J. B. Ivanom, spisov vedeckých odborov Matice slovenskej, a najmä ich zborníkov: literárnohistorického, jazykovedného, historického, filozofického, psychologického, sociologického. Boli tu multiplikáty starých a novších Slovenských pohľadov, Slovenskej reči a iných časopisov. („Dávam ti to, aby si sa rozhladel!“) Vtedy som

dostal aj hrubú *Psychológiu* Antona Jurovského. Ľudská duša, jej záhady, prejavy a zákonitosti, psychika človeka, prejavovaná aj utajovaná – to bola ďalšia oblasť študijných vášní; študoval som ju asi v osemnástich rokoch, ale nie predčasne. Tajne som sa hrdil tým, že profesor Seeman v Prahe povedal mojej mame, že mám duševný vývin o dva roky vpredu.

Hraníc nevidím – bolo to všetko akési bezbrehé: to čítanie aj snívanie nad ním, celé tie romantické, ale najvnímavejšie mládenecké roky. No iba toto bolo v nich bezhraničné: tvrdnuci režim dal čoskoro pocítiť svoje hranice.

To sa vie, že o čítaných knihách som rozprával kdekomu, aj ostrým zväzákam, napríklad Ivanovi Čiernemu. V zanietených debatách postpuberták zabúdala, že má otca kdesi pri Plzni na Boroch; že i jeho triedny pôvod mu takéto debaty zakazuje. Mladosť je bezbrehá aj v citoch a v dôvere k ľuďom, známym aj menej známejším. Vychovaný doslova idealisticky, aj v naivite či dôverčivosti, že svet je ešte plný idealistov, vykročil som, ani nie sedemnásťročný do skutočného života; a tam to, veruže, neplatilo.

Ale ešte predtým musím odbočiť: môj prípad, moja mladosť či celá moja osoba nebola by úplná a celkom pochopiteľná ani mne samému bez mojej – s prepáčením – koktavosti, s ktorou som chodil medzi ľuďmi, a najmä odpovedal v škole; tá masívne ovplyvnila moju povahu, môj psychický život, aj moje správanie, občas pre ľudí nezrozumiteľné. Bol som ťažko čitateľný, ako sa dnes – aj o mne – vraví. Strach dopredu, ako, kde a čo poviem, chodieval so mnou ustavične: ako čierny pes, tak to povedal ktosi. Isté ťažko vysloviteľné skupiny hlások nahrádzal som inými, čiže synonymami slov, ktoré som mal povedať. Robil som to často, priam rutinérsky; možno to aj rozširovalo slovnú zásobu a cvičilo v slohu. Ale bolo to bremeno, ktoré som vláčil so sebou, a ktoré videli aj druhí. Nie, v škole sa mi žiaci neposmievali. Moja koktavosť mala aj svoju „autoritu“, to, že som neodpovedal zle. Veď pritom som bol žiakom vyznamenaným. Niektorí profesori to riešili tak, že ma nechali odpovedať písomne. Najľahšie to išlo s matematikou, na tabuľu som iba kriedou písal a rátal. Pri cudzích jazykoch – pre ich odlišnú intonáciu, akúsi spevavosť – som hovoril dobre. Pri spievaní takisto som o nej ani nechyroval. A vôbec: bolo to vecou nervovej dispozície, aj vzťahom k tomu alebo onomu: s priateľmi rozprával som takmer voľne, pred profesormi – tiež nie všetkými – v akomsi rešpekte, možno strachu pred autoritou – išlo to horšie, niekedy celkom zle.

Mladosť si však nedala svoje – nech si nikto nemyslí, že som bol nešťastný, depimovaný alebo také niečo. O radostí, veselostí pri hrách a to, čo k tým rokoch patrí, som neprichádzal. Len väčšia potreba samoty, nevyhľadávanie, ale únik od spoločnosti, vyhýbanie sa konverzácií – a naopak: dlhšie a opravdovejšie pobývanie v knihách, než aké som videl u spolužiakov, vo vnútornom svete, ktorý bol asi pristrannejší a citlivejší – aj to mi koktavosť podarovala.

Na radu martinského krčného lekára dr. Kustru išiel som s mamou v lete 1951, čiže pol roka pred vyhodením zo školy, do Prahy, na foniatickú kliniku profesora Miloslava Seemana. Býval som u Sedláčkovcov, rodiny zverolekára, ktorý pracoval počas prvej republiky v Martine a okolí. K nám chodievali, boli u nás ako doma, boli to pre nich najkrajšie prežité časy; po 14. marci 1939 museli zo Slovenska odísť.

Od nich (Praha Smíchov, u Blažanky 17) chodil som každé predpoludnie k profesorovi Seemanovi. Foniatická kapacita svetová: pri strate či onemení hlasiviek, najmä u mužov v prechodovom veku, našiel pri hlasivkách čípok, ktorý operatívnym zákrokom nahradil funkciu hlasu v rozpätí jednej oktávy. Dozvedel som sa, že na svetovom kongrese foniatrov v Barcelone, keď vchádzal profesor Seeman do sály, foniatři sveta povstali a privítali ho potleskom.

Tento človek, keď sa dozvedel, že mám zavretého otca pre to a ono, vzal ma do svojej špeciálnej starostlivosti a sám ma viedol a cvičil; s ostatnými to robili odborní asistenti.

Na liečenie koktavosti mal špeciálnu metódu: popri užívaní upokojujúceho hystepsu „mluviť mäkke“, nevypúšťať, skôr zaintonovať skupiny spoluhlások, hovoriť pokojne a sebavedome. Cvičenia boli dychové s intonačným opakovaním skupín spoluhlások, napríklad bra, bre, bri, bro, bru, kla, kle, kli, klo, klu atď.; alebo na ľubovoľné povedané

slovo povedať vetu. Niekedy sa profesor Seeman zasmial nad fantáziou, s ktorou som tvoril vety. A potom: súvislo rozprávať úryvky z prečítaného. „Čapkovy povídky jsou na to přímo ideální.“ Tak som čítal – u Sedláčkovcov nahlas – dve hodiny popoludní Čapkovke *Povídky z jedné a Druhé kapsy*, a potom celkom rád, čapkovsky a možno aj trochu po svojom, rozprával profesorovi Seemanovi. On bol spokojný a na povzbudenie uzavrel: „Umíš vyprávět jak málokdo, proč bys měl mít z mluvení před lidmi obavy?“

Polepšenie naozaj prišlo: po mesiaci som hovoril ako zázrakom dobre; lenže, nie vždy; liečenie sa muselo ešte dvakrát (1952, 1953) opakovať. Ale do školského roku 1951/52 som nastupoval ako vymenený: s jazykom rozviazaným, priam vospustne sa vyžívajúci vo vyjadrovacej voľnosti. Takže som hovoril aj viac ako som mal; aj tam a vtedy, keď som nemal.

*

Ako sa vtedy vyhadzovalo zo školy? Že je to vôľa kolektívu, ktorý vyvrhuje zo svojich radov také a onaké nespoľahlivé a škodlivé živly: zlého pôvodu, „potápkárskeho“ alebo politicky úchyľkárskeho správania. Stačilo mať úzke nohavice, viazať si kravatu do trojuholníka, mať dlhšie vlasy alebo čosi povedať, už si bol hnaný na nesvaté zväzacke alebo stranícke oficium. V mojom prípade sa malo – zasa jednomyseľne – odporúčať, aby som išiel medzi robotnícku triedu osvojiť si jej uvedomelého, dejinne predvojového ducha, slovom „preškolil sa“, „preporodil“ či tak nejako; v skutočnosti posielal sa, aby sa už nevrátil.

Mráčky, otázniky poletovali dávnejšie nad hlavami Ivana Passera a jeho sestry Evy; on bol o dva roky starší, s Evou som bol v tej istej triede. Prišli z Prahy, aby sa stratili, ukryli v Martine u mamy – a ono bdejúce oči strany našli ich aj tu.

V ktorýsi deň pred Vianocami 1951 vyhlásili v celej škole, čiže v každej triede a v tú istú vyučovaciu hodinu „aktív“ proti obidvom súrodencom. V mojej triede ho viedol uvedomelý zväzák Ivan Čierny s ideologickým dozorom triedneho Zelenku; chvíľu na ňom pobudol aj riaditeľ Jamriška; ako som počul, obišiel takto všetky triedy, aby vedel, či sa vec vyvíja určeným smerom, aby zasiahol, ak by bolo treba.

Aké len mohli mať žalobné dôvody, keď obaja súrodenci boli výborní žiaci, slušní a ku všetkým priateľskí, iba, iba – triedneho pôvodu zlého a nežiaduceho: ich otec bol – tá hrôza, statkár a majiteľ cukrovaru! Nieto u nich záruk, že budú slúžiť robotníckej triede!

Presne si už nepamätám, čo som všetko povedal, ale hovoril som za nich a do riadku so svojim menom – každý sa musel do chystanej zápisnice podpísať, že s ich „odchodom“ zo školy súhlasí – napísal som s výkričníkom „*Nesúhlasím!*“, a pridal svoje meno. Protokol išiel z lavice do lavice, a keď Zelenka vrhol na listinu zvedavý pohľad, ako sa démonovi súhlasu darí, uvidel len moju opačnú mienku, vyprskol:

„Preto ich brániš, lebo si toho istého triedneho pôvodu, čo oni.“ Nechápal som. „Takto by som hovoril za každého, keď by sa mu robila krivda.“ Nič neodpovedal slovenkoštátny gardista, len mu pošklbalo fúzmi a posmešne sa uškrnul.

Eve od vzrušenia vystúpili na tvár červené fláky, ku koncu plakala, a keď sa trieda vyprázdňovala, nesústredene si balila veci, až som s ňou zostal v triede sám. Ako sa len vedia už šestnásť-sedemnášroční ľudkovia chytré odtrhnúť od toho, na koho spadlo niečo, čo sami zavinili! V chlácholivo zbabelom pocite, že boli od toho uchránení, ba azda, že tým i sebe „pomohli“. Prvý raz som na vlastné oči videl, zažil zbabelosť ľudí, dokonca svojich spolužiakov a na celý život si to zachoval.

Ako už aj „nezrelí“ študenti na gymnáziu vedeli, ako sa majú politicky vo svojom záujme prejaviť! Nebol to ich mravný krst, skúška do ďalšieho života?

Po Novom roku nasledoval „aktív“ proti mne: scenár sa takmer opakoval, aj s Ivanom Čiernym, aj so Zelenkom. Len pravé dôvody – triedny pôvod, zavretý otec – boli zakryté a „na tapétu“ prišli moje mylné, spiatočnicke, evolučnonerevolučné, skrátka pre kolektív neprijateľné názory. Padlo aj meno Masaryk, a moje ani nie sedemnášročné názory boli zväčša vyčítané z neho, vyznávané,

pravdaže, s mladíčkou úprimnosťou.

Ivan Čierny, dovtedy priateľ, tentoraz na stupni pri katedre, odkiaľ aktív viedol, premenil sa na sudcu, ideologického odporcu, ktorý vie viac ako ja, aj verí v stranu a socializmus lepšie ako ja. Kamarát, horší žiak odo mňa, teraz ma káduje zvrchu stola. Zelenka sa spokojne usmieval.

V tých chvíľach som už vedel, že ortiel nado mnou je spečatený. Na ničom mi už nezáležalo, len povedať si svoju pravdu; opakovane zbabelý súhlas mojich spolužiakov sa mi podvedome protivil. Niečo naozaj vychádzalo zo mňa podvedome: čosi, o čom som nemusel rozmýšľať, váhať alebo zastierať. Pravda je pravdou, sme povinní ju vyznať a podľa nej konať. Vy proti pravde nič nezmôžete!

Spolužiak, ktorý vari jediný mal za súhlas výčitky, sa ma po rokoch opýtal, čo som si vtedy o ňom myslel. „Ja som mal v tých časoch strach. Bál som sa, že sa nedostanem na vysokú školu.“ To bol ten najpoctivejší, okrem neho dve spolužiačky – ich rodičia sa dobre poznali s mojimi – keď sa mali o mne vysloviť, stáli v lavici mĺkvo ako sochy, nakoniec jedna zašemetila, že nemá k tomu čo povedať. Dcéra evanjelického farára zápisnicu o aktívne písať neodmietla; nezazlievam jej, vždy bola slušná a poslušná; vždy si plnila školské povinnosti svedomito, všakhej, najmä zo strachu prineseného z rodného hniezda.

Vidím v duchu ten menoslov a tie podpisy ako divadelný výstup, v ktorom jeden po druhom v lavici vstávajú a osvedčujú sa tým – pre mňa zradcovským, pre nich spásonosným – „súhlasím, aby..., odporúčam mu, aby šiel...“ atď. Vidím ich doteraz ako protagonistov Kunderovho *Žertu*, tie zdvihnuté ruky. Romány občas ani veľmi neklamú: si zrazu sám, opustený, zradený; žil si medzi ľuďmi – až teraz vidíš, že si žil v n i č o m.

Keď trieda vyšla na ulicu a pred starou, dodnes stojacou šmikňou čakali sme na autobus do Martina, nik sa mi neprihovoril, každý sa zrazu okolo mňa okúňal alebo ma nevidel. Ba keď sa začali na novom, čerstvom snehu guľovať, bol som zrazu vyradený aj z hry: nik do mňa ani zo žartu guľu nehodil.

Ale o niekoľko dní ma priam šokovalo, keď ma pán docent Banik z Matice na ulici zastavil – že mi chce úprimne, „ale naozaj tak úprimne potriať ruku. Počul som, čo sa stalo“ atď. Díval som sa na neho asi nechápavo či v pomykove: v kultúrnom Martine bol uznávanou a veľkou autoritou. Až v ďalších dňoch a týždňoch som si zmätene uvedomoval, že tie dva aktívy urobili zo mňa nečakaný, netypický prípad. Schytával ma vylakaný pocit, že som sa stal akousi výnimkou, ktorej dôsledky si asi dlho ponesiem.

A nejasne, podvedome som tušil, že som vstúpil do niečoho, čo je iba moje, čo bude ťažšie a tvrdšie ako u iných. Necítil som sa však porazený, ani odradený. Vyradený, to hej, ale všetko vo mne sa tomu vzpieralo a kričalo, aby som sa nedal. Aby som nezaostal, nezakrpatel. Moje ego bolo už na to dostatočne vyvinuté. Navzdory! Ja vám ukážem! Taká bola asi nálada nasledujúcich rokov.

POMOCNÝM ROBOTNÍKOM V NEOGRAFII

Zvláštny bol koniec januára a február 1952-ho roku: nevedel som, čo bude, visel som ako na škripci medzi prítomným a budúcim. Rodina mi hľadala miesto v Martine – zamestnaný som byť musel! – funkcionári dediny ma ťahali do dediny. Akože? My budeme robiť na jeho zemiach, a on si bude lebediť v ľahšom zamestnaní v meste? „Našiel som dobrú robotu,“ povedal mame tajomník MNV Debnár. „Bude honelníkom pri ovciach. Tam si bude mŕčať aj té knihy čítať.“

Našťastie na úrade práce sedel náš známy, všetky príjisy z družstva hádzal do koša – a prideliť ma do Neografie; tam, kde som sa najviac chcel dostať. Zas jedna z romantických predstáv: v tlačiarni sa robia knihy a časopisy, je to vedľa budovy Matice, je to skoro súčasť Matice a jej knižnice; budem blízko dr. Bálena a iných v kultúre známych ľudí.

Takže dlhý, obsažný mesiac čakania, vyplnený hustým domácim čítaním a domácimi prácami – rúbaním a nosením dreva napríklad – končil a ja som začal o pol piatej ráno vstávať a bežať na prvý robotnícky autobus, na vrátnici šťuknúť príchod, obliecť montérky a v ofsetovej strojárni ako iní pomocní robotníci od šiestej do trištvrté na sedem

petrolejom vyčistiť zafarbené valce a naolejovať dlhý ofsetový stroj.

Ten prechod od už len pomyselného čitateľského a môjho vnútorného sveta k farbám, petroleju, benzínu, handrám, vedrám a valcom, k ľuďom a ich veciam s úplne iným svetom a záujmom, inému slovníku ako boli moje, ten násilný prechod bol drsný, viac, bol krutý, až neskutočný: neraz som mal pocit, že to nie je pravda a že sa mi to len sníva.

Ľudia, majstri, nakladačky aj iní zamestnanci neboli zlí, boli ku mne väčšinou vľúdni, ba mnohí sa so mnou solidarizovali. Vyhodiť zo školy nie pre neprospech, je svinstvo. To sa pomery! A trpezlivo ma zaučali, ako a čo treba robiť. Chlapec nepraktický, manuálne nenadaný, len fyzicky kondične dobrý, znášal to všetko aj zúfalo aj vytrvalo. „Chlapci, musíte mať športového ducha“, odkazoval Ivanovi a mne profesor Baran. (Ivan Passer robil akéhosi upratovača v Strojárňach J. V. Stalina, čoskoro odišiel do Starej Boleslavi k otcovi, ktorý robil na stavbe. Evu zamestnali v martinskom kojeneckom ústave. Keď sa jej podarilo dostať do strednej zdravotnej školy, po niekoľkých mesiacoch zasiahli ju dlhé prsty Dušana Jamrišku aj tu. Odišla do Prahy, a čo ju tam postretalo, môžeme nájsť v jej prozaickom debute: Eva Límanová: *Holka k smíchu*, 1967.)

Len čas, tých každodenných osem hodín sa strašidelne vlieklo! Vrhla som pohľad na hodiny, čo viseli na stene: ručička nie a nie byť tam, kde som ju chcel mať! Čo robiť? Len čakať, vydržať, odvádzať myšlienky niekam inam. Napríklad hovoriť si v duchu naspamäť pamätané verše, prekvapilo ma, koľko som ich ponachádzal v sebe. Ale musel som si dávať aj pozor, aby mi valce nestrhli kombinézu alebo nebodaj ruku!

Môj ofsetový majster, akýsi Juhoslovan, meno si nepamätám, ukazoval svoju rozhladenosť: Chodil si do gymnázia – vieš, kde je Popocatepetl? Vieš, čo je to Kilimandžáro? A tak. Boli aj zábavné rozhovory, iste, aj špásovanie s nakladačkami; ťapnúť dievča po zadku alebo siahnúť tam, kde sa zachcelo, bolo pre majstra normálne. Dával som sa ukradomky na tie nakladačky, stojace alebo poloopreté na konci stroja, ako odoberali, urovnávali vytlačené farebné hárky: Ruky chodili mechanicky, nacvičene a poslušne – ale tvár bola zahľadená i n a m. Kam? O čom snívali mladé ženy pri tej otrocky jednotvárnej robote? („Co v srdcích prostých lidí lká...“) Nie, nevedel som si predstaviť, že by som pri tých strojoch a farbách mal prežiť život!

Prvé hárky, ktoré som videl vyjsť zo stroja a na ktoré som nosil farbu a čistil valce, boli obálky *Maríny* a *Detvana*, dvoch kníh, ktoré vydalo – do roku 1954 existujúce – vydavateľstvo Matice slovenskej. (Upravovateľ všetkých vydání: Kamil J. Pecho. Avšak: „Ideový vedúci vydavateľstva dr. Ján Brezina“! S Kamilom Pechom som sa potom stretol v šesťdesiatych rokoch v Slovenských pohľadoch, ktoré upravoval, so súdruhom Brezinom ako blahej pamäti riaditeľom pookupačného Ústavu slovenskej literatúry SAV.) Tie ofsetové vydania *Sládkovičovej Maríny* a *Detvana* mám dodnes v Dražkovciach. Keď sa pozriem na obálky, ako „čas znovunájdenny“ (hoci to bol vyslovene „čas stratený“) vidím v duchu tú ofsetovú strojárňu, boдрého majstra s fúzikmi, otrávené-zasnívané nakladačky, a z diaľky času zasa ma čerstvo ovanie pach oleja a farieb.

Našťastie, azda predsa našťastie, od benzínu, petroleja a farieb, s ktorými som narábala, dostal som na ruky aj tvár hnisavé vyrážky. Neprechádzali, držali sa, až ma závodný lekár MUDr. Branislav Geryk (syn správcu Slovenského národného múzea, činiteľa Demokratickej strany) preradil do ručnej a strojovej sadziarne. Tam neboli farby a ropné tekutiny, tam bolo „iba“ surové a horúce olovo.

*

Čo robí skrachovaný študent, pomocný robotník v tlačiarni? Rozmetá („rozmieta“) sadzbu, čistí a balí použité štočky (zinkové originály ilustrácií), chodí sadzačom do závodnej kuchyne po mlieko, pivo a rožky, nosí korektúry redaktorom do vydavateľstva, raz donesie obľahy ktoréhosi prekladu z ruštiny aj Zore Jesenskej.

Rozmieta: vytlačené stránky v olovených riadkoch, ba celé štôsy z nich. Každá strana či jej olovené riadky ležia na „portopáši“ (porter – niesť, page – strana), na šesťnásťstranovom hárku-nepodarku, makulatúre zo strojárne. Aby sa olovené

riadky nerozsypali a spolu stranu držali, každá je pevne obťahnutá tenkým povrázkom. Mojou veľúlohou bolo: brať z metrovice strán jednu po druhej, rozviazať povrázok, ktorým je obťahnutá, ten zmotáť do slučky a odložiť, uvoľnené riadky vysypať z portopáša do dreveného válova – a odložiť na nové použitie. Dolu v kotli ich iný pomocný robotník rozťaví a znovu prinesie do strojovej sadziarne v stuhnutých kovových štanglách. Jednotvárne, opakovane jednotvárne, do aleluja jednotvárne. Čo robí pri tom jeho hlava, ktorá je pri veľúkone nevelmi prítomná? Znovu, ako v ofsete, kdesi blúdi, fantazíruje, alebo si vyvoláva známe verše. Čas akoby stál, ťahá, rozťahuje sa do nekonečna ôsmich hodín.

Malé osvieženia v jednotvárnosti spočívajú v tom, že isté portopáše-hárky sú z maku-latúr aj dobrých kníh: napríklad v prvých týždňoch boli z Cervantesovho Dona Quijota (preklad Jozef Felix) a Rollandovho Jána Krystofa (preklad Turcerová-Devečková) – tie som si – keď nik neprechádzal miestnosťou – roztváral a napochytro čítal; taktó nesúvisle som si prečítal skoro celé oba romány.

Pomocný robotník-chlapec pre všetko. S obťahmi korektúr ho starý faktor Karol Kubiš pošli do vydavateľstva Matice slovenskej: do korektorne k Fričkovi, Longauerovi, Teleha-ničovi a Gordanovi, alebo k redaktorom: Jozefovi Telgárskemu, Jánovi Boorovi, Eduardovi Tvarožkovi, Štefkovi, vtedy *Drevenou dedinou* preslávenému Františkovi Hečkovi (redigoval *Matičné čítanie*) atď., alebo k technickému redaktorovi Kamilovi J. Pechovi. Priam slávnosťou je, keď nesie korektúry časopisu *Knížnica* do Matice slovenskej dr. Borisovi Bálentovi. Pri ňom chvíľu pobudne, a tá chvíľa stojí aj za osem hodín nudy. Niekedy stretne na chodbe dr. Banika, ktorý má vždy pre neho dobré a múdre slovo („Sused, sused, počkajteže!“), správcu Jána Martáka alebo Ruda Brtáňa. A niekedy mám šťastie uvidieť o palici trasľavo idúceho Barča-Ivana, večne zadumano neprítomného. Ešte sa nepoznáme, tá chvíľa len príde.

Keď som prvý raz doniesol korektúry vtedy vychýrenému Františkovi Hečkovi, bodro, tou jeho umelou ľudovosťou sa mi ráčkovane prihovril: „Tak čo, synak, čo nového v tlačiarňach?“ Keď som povedal, že neviem, lebo pomocný robotník nemá prehľad o tom, čo sa v celej tlačiarňach robí, vyriekol: „A čo si nešiu za učňa?“ – Ja som zrozpačiteľ, ale spolusediaci redaktor Štefko na neho zamrkal, aby sa ďalej nepýtal; asi mu potom vytmavil, čo som za vtáka. „Ideový vedúci vydavateľstva“ dr. Ján Brezina nepovie nič, stu-deno preberie korektúry; komunistický rýmovník ani nepozrie na bratskú robotnícku triedu, o ktorej tak plamenne veršuje.

Ďalším potešením v jednotvárnosti je, keď dievča, ktoré roznáša čerstvo vytlačené knihy vedúcim oddelením – Remeňová z Dolného Jasena, pozná moju mamu – mi podaruje výtlačok, obyčajne ten, ktorý si vyberiem. Môže si to dovoliť? Neviem. Ale žičí mi. Mój sen o tlačiarňach ako možnom zdroji kníh sa sem-tam aj plní.

Akože vyzerá tá pravá, pravoverná robotnícka trieda, medzi ktorú ma poslali, aby som sa „preporodil“?

Sú tu typografi pôvodní a skutoční, z pôvodnej Neografie a s ňou spojeného Kníhtlačiar-skeho účastinárskeho spolku, a je tu dosť typografov dodatočných, čiže rýchlokvasničkových, polročnými kurzami preškolených úradníkov a všelijakých remesel-níkov, ktorým vzali pôvodnú živnosť alebo zamestnanie: je tu bývalý úradník Dzurila, za šesť mesiacov preškolený na ručného sadzača, poštový úradník Nemčok, teraz pomocný robotník-obťahovač novej sadzby, tak ako je Lajčiak – ponáša sa na veršovníka Milana Lajčiaka – majiteľ mlyna kdesi v Liptove, teraz pomocným robotníkom v kníhtlačovej stro-járni.

V sklade papiera je zasa robotníkom statkár z Bystričky Štefan Thomka, ktorý si tykal s Janom Masarykom, alebo Muco Kontšek a Ferko Jesenský – z rodiny Búlovských, s ktorou je spriaznená aj naša rodina. V nototlačí kopíruje noty bývalý samoživiteľ, pro-fesionálny huslista pán Feja a so mnou v ručnej sadziarňach ešte pracuje a rozhorčuje sa Jozef Tábovecký, bývalý majiteľ merkantilnej tlačiarne – všetky pohrebné partá pre okolie tlačil donedávna on. Teraz, vyhnaný z vlastného domu v Martine – museli ho uvoľniť zamestnancom Stalinových strojární – vstáva o štvrtej, aby stihol vlak z Hornej Štubne

a na šiestu bol v robote. Aj on ma pozná a je ku mne vlúdny – kupovali od nás mlieko. Maličký Turiec – veľká rodina!

Zmizli remeslá a živnosti: nemáš si kde dať topánky podbiť alebo ušiť šaty. Niet mlynárov, mäsiarov, kováčov, obchodníkov, krajčírov, zámočníkov. Nesmú zarábať, nesmú vykorisťovať zamestnancov! Namiesto nich sú štátne podniky: OBUVA, MÄSNA, JEDNOTA, RYBA, SLOVENSKÁ KNIHA a tak ďalej. Ale všetko v nich strašne dlho trvá, alebo nemajú to, čo potrebuješ. Prebehli aj akcie à la 100 000 pracovných síl z úradov do priemyslu a tomu podobné. Nikdy ešte nebola slovenská spoločnosť taká pomiešaná a chaotická, taká popletená, tak hore nohami. Na vrátnici v hoteli Slovan nájdeš advokáta s doktorským titulom, na jednotnom roľníckom družstve majora, ktorý pasie krdeľ oviec a pod pazuchou si nosí hrbu novín, jeden evanjelický kňaz robí kuriča vo Farmalabore, druhý kŕmi svine na JRD v Jahodníkoch. A tak ďalej a tak ďalej.

Tak ako – podľa dialektickej jednoty protikladov? – sú pastieri, sluhovia, robotníci, kadejakí poskokovia a krčmoví povalači, ale s partajným odznakom na kabáte – tajomníkmi MNV, kádrovníkmi, národnými správcami, ľudovými sudcami, policajtmi, dozorcami v lágroch a tak ďalej.

Kedysi patrili typografi – tak ako mašinfireri-rušňovodiči alebo dielovedúci – k robotníckej aristokracii, boli rozhladení, sčítaní a dobre platení. V KÚS-e vraj niektorí sádzali s motýlikom na bielej košeli. Mali aj svojpomocný typografický spolok, do ktorého celý život prispievali, aby mali vyššiu, blahobytnjšiu penziu. Teraz? Vzali im aj ten! Prišli o celoživotné úspory – aj celoživotné nádeje... To som sa napočúval frflania, nadávok, bohovania!

Ale peniaze a zárobok sú naozaj zmyslom ich života. Zárobok však závisí od výšky určenej normy a jej prekročenia. Na každú zákazku je iná norma a normovačom je malý, tučný a čaptavý komunista Benko, s ktorým sa sadzači hádajú o každé percento, pokrikujú naňho, ťahujú si z neho. Aj nadávajú mu, bohujú, keď im prítahuje normu. On: „Ako straník vieš, že...“ atď. Presvedčeného komunistu som však v oboch sadziarňach nenašiel; tí, čo takí boli, alebo sa takými robili, dávno si to šplhli do funkcií: plánovač Pálka (manželka špiritistka), predseda Závodnej organizácie ROH Gregor, riaditeľ Gajdoš atď.

Najradšej počúvam najstarších: napríklad pána Hrozičička z korektorne; bol v KÚS-e učňom, keď ešte do Národných novín písal Svetozár Hurban Vajanský. Spomína: keď ho faktor poslal k Vajanskému po úvodník do Národných novín, obyčajne ešte nebol hotový: nedávno sa len vrátil z prechádzky k mädokýšu. Ukázal na gauč: „Tam si sadni, a čuš!“ Takže učen nesol do tlačiarne rukopis, na ktorom takpovediac ešte neuschol atrament; z domu, kde býval Vajanský – nebol ani jeho, ale farára Horvátha – do budovy KÚS-u bolo vari 80-100 metrov. Koľko úcty a vážnosti žilo vtedy voči nemu a jedinečnosti istého autora! Ten úvodník mohol napísať aj niekto druhý, alebo v rezerve bol iný text – Vajanský bol však autoritou najväčšou: bol nezastupiteľný. Až taký, že v KÚS-e dostal výučný list iba ten tovaríš, ktorý vedel prečítať a dobre – ručne – vysádzať Vajanského rukopis! – Tak vyzerala typografia, kým ešte nebola počítačovým veľkopriemyslom, ale umením; hoci len tým „čiernym“.

Starý holohlavý pán Münz z Vrútok tlačil ešte Gottwaldovi jeho časopisy a letáky. Človek slušný a tichý, ešte zo starej komunistickej gardy. Pohoršoval sa, že pri Sienkiewiczovi sa uvádza všetko, čo napísal, len *Quo vadis, Domine?* – akoby sa pod zem prepadla. („Ale ja viem, prečo!“) Čakal pietne starého spolubojovníka, prvého robotnickeho prezidenta na vrútockej stanici – ale aké bolo jeho rozčarovanie a šok a priam des, keď jeho Kléma vystúpil z rýchlika opitý ako čík a plietol piate cez deviate!

Často sa spomínali časy pôvodnej Neografie, kde sa – už vtedy! – denne pracovalo len sedem hodín; spomínal sa aj správca Hronský: robieval v týždni pravidelné obchôdzky po pracoviskách a keď niekoho „na tvári miesta“ nenašiel, ironicky mu nechal svoju vizitku. Inak spomínali ho podobrom, lebo na ceste po Amerike objednal najmodernejšie sádzacie stroje linotypy a zachránil ich aj pred ustupujúcimi Nemcami. Politické vzťahy medzi matičiarmi boli, ale keď prišlo na

lámanie chleba, spravidla sa ozvala ľudskosť; starý pán Gallo hovoril, ako rovno pred ním Stanislav Mečiar oznamoval komusi, že idú po ňom, aby sa rýchlo schoval.

Minulosť, minulosť Neografie, ba ešte aj KÚS-u nachádzal som aj v kade-tade povalujúcich sa knihách, časopisoch, kalendároch Tatry banky a pod. Najväčšiu radosť mi urobili oba zväzky Krčméryho *Stopäťdesiat rokov slovenskej literatúry* z roku 1943, ktoré redigoval Stanislav Mečiar. „*Hurban mal zvláštne čutie pre génia zeme slovenskej. Novej látky literárno historickej on mnoho nenazhromaždil. Ale ako osvetľuje, ako vidí! Obdobia vidí i postavy. Dielo duchovne váži, plasticky modeluje. Atmosféru doby srká, bedlivo si ju určujúc. Verí v samobytnosť slovenskú vierou, ako nik pred ním neveril. Hurban bol človek náruživý, i jeho slovo je náruživé...*“ – citujem náročky popamäti, aj s prípadnými chybami. Takéto riadky zapisujú sa mladému človeku rovno do duše, a nikdy odtiaľ nezmiznú. Takisto Beniaková *Žofia* a *Popolec*, v tej istej skrini v korektorni; zážitky na celý život. „*Nás veky ponesú, hoc nehne sa z miesta / nás veky ponesú, ty budeš ratolesť / jak smädný krkavec budem ta v pysku niesť / na koráb Noemov budem sa s tebou vracat / vystačiť s nádejou, a život znovu začat / vystačiť s nádejou, v ktorú sa premeniš / ty láskou storakou znovu ma zbremeniš / krotkí a blažení vojdeme do sna ríše... A vlny večnosti znova nás rozkolíšu / pupencom pásaná dáš lásky a dáš med / od kraja do kraja z doliny na kopec / my dvaja prejdeme pospolu smrti ríšu...*“ – na tieto miesta ma upozornil ešte Bálent, ktorý si do nich tiež premietal svoju lásku. Beniakovu *Žofiu* a *Popolca* som v šesťdesiatych rokoch požičal Milanovi Hamadovi, ktorý o Beniakovi išiel písať – asi ho aj prvý raz čítať; nevrátil, „stratili sa“. Tak viaceré moje intímne zážitky prešli do cudzích, tým zážitkom odcudzených rúk.

*

Niekyd v lete 1952 som bol s dr. Bálentom prvý raz u Júliusa Barča-Ivana a jeho krehkej, drobnej matky; Barč nevládal, trpel poruchou rovnováhy, pri chôdzi sa potácal; takže privezené uhlie sme do pivnice spratali spolu s Bálentom. To bol vari pre Bálena aj podnet, aby ma požiadala, či by som v zime nechodil k Barčovcom nanosiť uhlie a narúbať triesok („triesočiek keby ste nám narobili“). Zaujímavé: zážitky aj nové poznania sa u mňa vtedy spájali s manuálnou prácou: tak v tlačiarňi, teraz u Barčov, potom v matičnom vydavateľskom sklade. Barč nechcel, aby to bolo len nosenie uhlia, a tak ma neraz vyzval, aby som ešte zostal, jeho matka priniesla čosi na stôl, a rozprával sa so mnou: o knižkách, ktoré mi požičal, o situácii v kultúre aj mojom živote – o svojom vždy mlčal – prečítaval mi úryvky z knihy Břetislava Kafku *Nové základy experimentální psychologie*, ktorou sa on, spriaznenec s mystikou a Orientom, práve zaoberal; čítal mi zo svojho diára z liečenia v Pezinku – trpel stihomamom – charakteristiky jednotlivých bláznov, a chcel vedieť, či by som si vedel predstaviť h r u o b l á z n o c h . Veľa som mu toho nepovedal, on rezumoval, že by sa dala, len by tam musel byť jeden normálny, ktorý by bláznovstvu nastavoval zrkadlo.

Po rokoch, keď som o ňom písal diplomovku, vzrušene som si uvedomil, že to mohlo byť prvé absurdné divadlo na Slovensku, bez znalosti trendu vtedajšieho západného divadla, ale v obdivuhodnej empatii s ním, bez poznania Becketta, Ionesca, Geneta, Adamova a iných. Iba ju začal, pre chorobu a smrť (25. 12. 1953) nedokončil; v Literárnom archíve Matice slovenskej som z nej našiel začiatok, asi šestnásť strán. Vyzeralo to na dramatickú víziu tyrana-blázna, ktorý mátie aj diriguje iných, poslušných bláznov. Vtedajší komunistický režim premyslievaný v parametroch európskeho absurdného divadla!

Od Bálena vedel o mojich veršovníckych pokusoch, viackrát dal najavo, že by ich chcel vidieť, ale ja som sa pred jeho súdnu stolicu neodvážil. Daroval mi skoro všetky svoje diela, ešte v rukopisoch som čítal jeho novely *Úsmev bolesti* a *Cestu ďalekú*, rozprávky pre deti *Podivný vták*, a najmä jeho najnovšie hry *Koniec* a *Poeta laureatus*. Nebolo nádeje na publikovanie ani inscenovanie; jeho diela sa nevmetili do úzkych, zvierajúcich obručí socialistického realizmu. A nevedel sa „zapojiť“, nevedel vládnucemu panstvu nadbiehať. Čiastočne autobiografický román pre mládež *Husličky z javora*, ktoré – tiež neservilné – vyšli po jeho smrti, boli preňho len východiskom z núdze, aby sa psy-

chicky držal nad vodou, robil čosi sebazáchovné.

Ochotne mi zo svojej knižnice požičiaval; pamätám sa na Uptonu Sinclaira a jeho *Pout lásky*, na šesťstostranové *Umění* od Henrika van Loona („To malo svetový ohlas“), Emil Ludwig: *Syn človeka*, spomínaný 9. ročník *Šaldovho Zapisníku* a jeho *Časové i nadčasové*, zhrnujúce Šaldove state pre širší okruh čitateľov, obsahujúce i jeho pamätné fejtóny *Černý rybník v lesích* a *Poslední jasní dnové*, z ktorých som raz Matuškoví na jeho údiv citoval, a o ktorých – pre ich spriaznenosť s ním samým – povedal, že sú najlepším, čo kedy Šalda napísal. Sorokinova *Krise nášeho věku*, Čapkova *První parta* („Joj, to je veľmi milá vec!“), Osuského *Prvé slovenské dejiny filozofie* aj Vlčkove *Dejiny literatúry slovenskej*, Renanov *Život Ježíšův*, Croceho: *Evropa v devatenáctém století* – a neviem čo ešte. Daroval mi kompletne matičné vydanie súborného diela Vajanského a Martina Rázusa. Po jeho smrti, keď som s dr. Bálenom robil súpis jeho knižnice a nalepoval na všetky knihy dva druhy exlibrisu od Martina Benku (teologický: žena Samaritánka s Ježíšom pri studni, druhý divadelný: „slzy a úsmevy, masky života“), darovala mi pani Barčová niekoľko kníh, ktoré som si vybral, a niektoré som si kúpil. Boli to knihy, po ktorých by si sa darmo zháňal v kníhkupectvách alebo antikvariátoch. To bol zlatý poklad mojej mladej knižnice, čosi, čo slúžilo ako batoh výdatných potravín na ďalekú cestu: Žilkov preklad *Nového zákona*, tiež od neho *Dějiny světových náboženství*, Prídavkov *Slovník cudzích slov*, i jeden malý, ale dobrý český *Slovník*; Štefan Krčméry *Ludia a knihy*, S. Št. Osuský: *Prvé slovenské dejiny filozofie*, J. Vlček: *Dejiny literatúry slovenskej* (istý žičlivec nevrátil), M. Rázus: *Argumenty* (Ensa), Hromádka: *O nové Československo*, E. Beneš: *Demokracie dnes a zítra*, TGM: *Světová revoluce, Velicí mužové*; R. Košťál: *Křesťanstvo a sociální otázka*; M. Urban: *V osídlech, Hmy na úsvite*; E. B. Lukáč: *Bábel*; Osuský a i.: *Štyri prednášky* (o podstate nacizmu a komunizmu) – a vari všetky, ktoré som mal požičané predtým.

Knižnica štvorjazyčná, okrem slovenských a českých knihy nemecké a maďarské, ktorú som pri spisovaní v celej rozľahlosti uvidel a každú knihu mal v rukách, svedčilo o európskom rozhlade človeka, ktorý prežil väčšinu života v malých mestečkách: Krompachy, Pozdišovce, Martin – ale videl odtiaľ európske kultúrne vrcholy. A vôbec: bol to zážitok z jeho osobnosti, ktorý ma sprevádzal dlho ako obraz, čo nebledol: bez váhania vybral som si ho za tému diplomovej práce, a potom, štyrikrát rozšírenú, na obhajobu kandidáta vied.

Vidím a počujem ho ako teraz: trasľavá chôdza (Parkinsonova choroba), mysteriózne vysokodioptrické oči, jemný hlas, v konverzácii prehovory a repliky úsporné, premyslené, pádne, priam ako v jeho drámach, ani jedno slovo zbytočné, viac mlčania ako slov, bytosť éterická a preduchovnelá, ponorená do nemej piesne ľudského srdca.

Nezabúdané chvíle?

Keď zomrel Stalin, náš rozhlas vysielal klasickú hudbu, a keď vysielali Čajkovského *Patetickú symfóniu* – má o nej rovnomennú novelu! – pod náporom jednej vety sa zakolísal, musel sa prichytiť steny; vtedy sa mi vybavil Albert Schweitzer, keď v Štrasburgu v Dóme sv. Mikuláša prvý raz počul organovým virtuózom hranú ktorúsi Bachovu skladbu, akoby v zamdlení musel sa oprieť o chrámový stĺp.

V martinskom kine Moskva hrali sfilmovaného Goetheho *Fausta* pod názvom *Diabla krása* so Gérardom Philipom. Bálenovci ma poverili kúpiť lístky aj pre Barča-Ivana, ale – to prekvapenie – on v ten deň ísť nemohol, on sa musel – doslova „na film pripraviť“. Až neskôr som pochopil, že u Barča išlo o bytostný problém jeho umenia: Faust nie je len odveká dráma sveta, ale poslúžil aj na ľudové bábkové divadlo ako „divadlo sveta“ – a tomu sa blížila aj Barčove vrcholné hry. V *Matke*, *Neznámom*, *Dvoch* a *Veži* sú postavy bábkami v rukách mocnej a danej idey s dvoma pólmi, a to, čo ňou uhranutí poslušne predvádzajú, je „tanec nad priepasťou“ medzi pólmi dobra a zla. Mimochodom, vtedy veľký tvorca drámy aj prezradil, že posledný raz bol v kine roku 1938 – v Berlíne! („Dnešné filmy nie sú veľmi sľubné.“)

Treťou a poslednou nezabúdanou môže byť chvíľa, v ktorej sa J. V. Hroboň, jeho

priateľ, evanjelický kňaz s mystickou orientáciou, lúčil – vedel, že naposledy – s chorým kňazom, ale tiež akoby mystikom (Jakub Böhme, Orient): pomaly, dôstojne, akoby v kostole dával Áronovské požehnanie – urobil nad vrchnou časťou jeho tela veľký kresťanský kríž. („V tomto znamení zvíťaziš!“)

*

24. novembra 1952 sa po troch rokoch vrátil z väzenia otec: vychudnutý, od fúrikovania nahrbený, vypadané zuby, reuma – troska predošlého chlapa. Bol to zvláštny, nový – alebo len zabudnutý? – pocit: do rodiny, do domu a dvora sa vrátila úplnosť; čosi, čo tam dlho nebolo, ale chýbalo; po troch dôležitých, pretože dospievajúcich rokoch som cítil, že bola vo mne akási prázdna jama, priestor ničím nevyplnený, ale dôležitý: pochopil som, že nemať vôbec otca alebo celý život o ňom nevedieť, môže človeka pomýliť a pokriviť, môže rásť viacmenej deformovane. Nebolo sa už treba starať ani o drevo, kúrenie a iné povinnosti vo dvore a v rodine; to všetko zaplnila tá úplnosť, celistvosť, ktorá zrazu prišla.

Zaujímavé: nielen my, rodina ho čakala, ale aj mnohí ľudia na družstve; už mesiace predtým sa poverávalo, že sa vráti. Dokonca tajomník MNV, keď mal voláke nedorozumenie s ľuďmi na poli, zahlásil – preriekol sa? – „veď vám už príde pán!“ V družstve to nevelmi fungovalo, a tak sa čakalo, že prítomnosť najschopnejšieho gazdu dediny všeličo zlepši aj na družstve. Kdeže! Väzeň, ktorý sa vrátil z tábora nútených („nápravných“) prác – TNP – so stratou občianskych práv navyše, nemôže byť funkcionárom, ani rozhodovať o niečom! Dali ho chovať jalovice. Ale už po pol roku predseda Dino Krasnec zahlásil na schôdzi: „Pozrite sa, ako té jalovice vyzerali, a ako vyzerajú teraz!“ Gazdovský zmysel, svedomie aj odbornosť nedalo ani vypustenému väzňovi, aby sa živým tvorom nevenoval ako treba. A veď aj predseda a po ňom ďalší chodievali potom pre rozumy k otcovi a po dvoch rokoch urobili ho nakrátko zooteknikom; nakrátko, lebo sa to nevidelo Okresnému výboru KSS.

Počas vyšetrovacej väzby maľovali „krajzák“ – väzenie na Februárke v Bratislave – tak väzňov premiestnili do Komárna, do studenej, vlhkej väznice z kameňa, ktorú dala postaviť ešte Mária Terézia. V kobke-samotke sa nemohol ani postaviť, v kobke s nezaskleným oblôčkom navyše; bol tam našťastie len od jari do začiatku jesene, ale i tak dostal reumu. Jedinou spoločnosťou a potešením mu boli hrdličky a ich hrkútanie; sadali na okná a múry družky komárňanskej – a spájali ho s voľnými vzdušnými diafkami. Takže potom v Dražkovciach boli – dosť bezočivé – hrdličky chráneným a posvätným tvorstvom: nesmeli sme ich odháňať, keď z gaštanov zlietali k zobajúcim sliepkam.

V Leopoldove videl T. J. Gašpara; doniesol o ňom perličku, ako bohémsky Tido odovzdal dozorcovi pre väzňov zakázané karty: „Už sa mi aj tie zunovali!“ Videl tiež, ako sa Gustáv Husák prehnane úctivo zdravil dozorcom: stríhal čiapku – čo bolo nariadené – a hlbšie ako je zvykom sa ukláňal. Bol väzenským normovačom: spevňoval chudákom spoluväzňom normy! Naučený všetko spevňovať a studeným rozumom totalizovať: dva razy Slovensko – 1948, potom po roku 1968 – a ešte aj vo väzení, kde mal byť bratom v otroctve s ostatnými. „Neprajte si, aby sa vrátil z väzenia môj muž!“ – povedala vraj jeho manželka Magda Lokvencová, ktorá ho viac ako dobre poznala.

A pri Plzni, na Boroch, našiel dvoch ľudí zo svojej dediny. Prvý, Jozef Dlhopolček, bol u nás po vojne zamestnaný, potom ako perfektný triedny káder dozorcem väzňov v „nápravnom“ lágri. „My dvaja sa nepoznáme,“ povedal otcovi, keď stáli bokom. Ostatných vraj bil, otca nie. Navýsosť zaujímavé: čosi mu predsa len nedovolilo všíť sa na bezbrannom otcovi, na ktorého asi nemohol po zlom spomínať.

Druhý z dediny, katolícky farár Švaral; za slovenského štátu predseda HSLS v dedine, na fare – „ubytoval“, ukrýval krásnu počernú maďarskú Židovku; len pár slov vedela po slovensky, chodila k mojej starej mame aj mame – mali ešte maďarské školy – po maďarsky si poklebetiť, porozprávať. A osem-deväťročný chlapec – mám to prezradiť? – bol do nej chlapčensky zaľúbený. Rád poblíž sedával, a hoci vedel po maďarsky len asi

dvadsať slov, načúval krásnej melodike jej hlasu a nechával oči na jej tvári.

Stalo sa, že cez Povstanie, keď bol otec predsedom MNV, chcel Veličko, veliteľ 1. partizánskej brigády M. R. Štefánika v Sklabini, Švarala odstreliť: vraj zistili, že posielala správy nepriateľovi. Otec so švagrom Thomkom, v ktorého dome bol partizánsky štáb, milého Velička, veľkého milovníka pálenky, opili a vyvraveli mu to: že by to v dedine vyvolalo veľké pobúrenie, že u nás jednoducho nemožno s duchovnou osobou takto nakladať. Keď prišli Nemci, otca, ktorý bol na zozname tých, čo mali ísť do lágrov na smrť, zastal sa zasa Švaral: urobil všetko, aby sa otcovi nič nestalo. Hoci otec na zozname zostal, po oslobodení 1945 dlhší rad mien kandidujúcich na smrť uverejnil Turčiansky hlásnik. („Na smrť odsúdení...“)

Po fronte farár Švaral zo strachu zmizol, dal sa niekde preložiť, ale musel vyvíjať daku protirežimovú činnosť, keď sa dostal do komunistického lágra. Tam sa títo dvaja stretli – a povedali si, čo si dovtedy nepovedali: ako to všetko bolo, čo urobil jeden a čo urobil druhý! Domýšľať to, čo si tam rozprávali, by znamenalo písať v duchu jednu tragickú slovenskú novelu. Komunizmus sa stal paradoxne aj zákonito nepriateľom obidvoch; opozičníkov, ale nie nepriateľov; obidvaja boli už len jeho obeť. Keď myslím na SNP, takáto obapolnosť či mravná „reciprocita“, a či vlastne humanizmus mi ako programová vízia vyvstáva pred očami. (Meno Švaral som potom v roku 1968 videl v denniku Smena, kde tlmočil jednu z výpovedí o Štefánikovej tragickej smrti.)

*

Pracujem stále v sadziarni a môj plat 3 000 Kčs – majster pri stroji zarába raz toľko – ide na splácanie 100 000 korunovej pokuty, ktorú otcovi vyrubil súd; zaplatenie pokuty bolo podmienkou, aby sa z väzenia dostal von. Bližšia rodina sa v rýchlosti poskladala, teraz ja vraciam jej.

V týchto pomocnícko-robotníckych časoch, keď pracujem manuálne, po ôsmich vynútených hodinách a nejakom oddychu hlási sa vo mne čosi, čo intenzívne žilo, keď som chodil do školy, a ladilo môj myšlienkový aj citový svet opačným smerom ako je fyzická práca; hlási sa čosi, čo o takomto zamestnaní a spôsobe života ani nespívalo.

Čo to volalo, vábilo aj poháňalo, presviedčalo, občas doslova nútilo vyhodiť z hlavy prvú polovicu dňa, aj ľudí a prácu, ktorú som si nevybral – a vstupovať do sebestačnej izolácie, do samoty takej blaženej a bohatej? Pritom som netušil, čo bude so mnou, či to budem potrebovať; a vôbec, na čo mi to je; veľkou neznámou bolo, aký spôsob života mi tento režim zasa nadeľí. Niečo ma hnalo, niečo ma pritom aj oblažovalo: čítať nové a nové knihy, podľa osobného plánu aj študovať, učiť sa – aj nedoučiť – cudzie jazyky, všímať si výstavy v Martine, program jeho Armádneho divadla, isté filmy a podobne. A stýkať sa, debatovať s niektorými ľuďmi, čo mi dávali podnety, otvárali nové literárne a kultúrne výhľady a súvislosti, nútili ma konfrontovať to, čo existovalo – s tým, čo ja úbohý viem. Osobné záujmy? Hobby? Únik? Sebazabudnutie? Bolo to oveľa viac: akýsi hlas, volanie, vábenie, stav, okupovanie celej bytosti – akýsi nedefinovateľný rozkaz nado mnou: „Du sollst!“ – ty máš, ty musíš.

O Vajanskom bola okolo Maticе pozitívna mienka, a práve vyšiel ktorýsi diel Boľšoj sovsťkaj encyklopedii, kde pod písmenom V bolo pozitívne heslo o Vajanskom. Asi tak, že veril v ruský ľud, slavianstvo a samoderžavie, že sa opieral o mohutnú ruskú zemľu, veril v jej veľkú budúcnosť a tak ďalej: a medzi rečou padlo meno, ktoré som ešte nepoznal: Alexander Matuška. To vraj, čo napísal „brúseným perom“, „v zápale svojej kritickosti a esejickosti“ o Vajanskom, je príkre, „neobstojí“, najmä keď sa vyjde z historických podmienok. Kto je to? Brúsené pero, britký kritik, esejistický zápal a tak ďalej. Dr. Bálent mi daroval jeho staré *Profily* (ešte bola na frontispici pečiatica: „100 000 kníh južnému Slovensku“) a požičal mi toho ohováraného *Vajanského prozaika*; viac dovtedy autor ešte nevydal. Sedemnásťročný mladík o Vajanskom číta: „Boli, čo písali krvou, a on píše malinovou šťavou, lebo chce povznášať“, – citujem z doteraz živej, vtedy zrejme ochotne, očarene prijímajúcej pamäti. Bolo to, isteže, nové a neslýchané; takto o rodnej literatúre ešte nik nepísal. Tie vety, tá syntax, tie paradoxy, tá irónia, úškry. Akoby ktosi nad

Vajanského textom plieskal bičom: hlasne, úderne, ale i elegantne. V Profíloch zasa akýsi opak: nijaká irónia, nijaké pochybovanie, nijaký sarkazmus – ale pátos, akási až priltmovaná vznešenosť, blízka meditácii alebo slávnostnej reči. Veľa viet ba odstavcov vrylo sa mi vtedy do trvajúcej pamäti: „O veľkých veciach treba vraj veľko hovoriť alebo mlčať. Slovo je však podivný nástroj: hladí ako zamat, vrýva sa do duše ako diamant, zrádza však a zradí, ak chceme hovoriť o ľuďoch, ktorými sme, hýbeme sa a trváme, ktorí určujú hudbu nášho dychu a rytmus našej duše. Van večnosti nás obchádza, uvedomujeme si svoju slabosť a pomínutelnosť a chcelo by sa nám len mlčať a odovzdať sa tichu. A keby slová pri tomto veľkom mŕtvom aj nesklamávali, keby ho výpočet jeho skutkov aj obsiahol, maloverní, ktorí to robíme, zlí, ktorým je cudzie rozjímame samoty bez hlasu, blázní vynášajúci poklad srdca svojho na námestia...“ To strhovalo, to uchvacovalo. A eseje o Sládkovičovej Maríne, o Jankovi Kráľovi – „knieža našich básnikov, bytosť, ktorá sa zrútila na svojom závratnom lete za čímsi, čo nikdy nikto nedosiahol, čoho sa však najlepší vždy budú chcieť zmocniť.“ Potom eseje o Dostojevskom a posledné: Nietzsche a Schopenhauer. Hneď som si požičal z knižnice Matice slovenskej Nietzscheho Antikrista, Zrození tragedie z ducha hudby, Tak pravil Zarathustra – no ešte som na ne nedorástol; strhovali ma len ich ostro rezané a tepané vety (preklady Otokara Fischera) – zas akoby ktosi plieskal bičom alebo „filozofoval kladi- vom“. Až neskôr som zbadal, že medzi štylistikou Nietzscheho a Matuškovou je viditeľná príbuznosť. Potom prišli *Nové profily* a v roku 1953 *Vavríny nevädnuce*. Oproti starým Profílo som cítil zostup od pátosu k väčšej analytickosti, dôkazovosti a triezvejšiemu ráciu, čoho očividným svedkom je aj rozdielny štýl. Vtedy mi ešte nevadilo, že Janka Kráľ a Sládkoviča, ba i Jesenského nielen dopĺňa, ale aj prerába a stavia do nového svetla; neskôr som to videl ako ústup od jeho vlastného, nenanúteného, k požadovanému a oficiálnemu.

„Kriticky aj mňa formoval Šalda“, povedal medzi rečou Bálent, keď v Kultúrnom živote (1952) vyšla Matušková eseja na pätnásťročné výročie Šaldovej smrti. „Kto chce, má kohosi“ – písal tam Matuška – „kto ho povodí po výšinách ducha“. Alebo: „Ako sa nekoríť duchu, ktorého údelom bola ťažká choroba, ktorého tvorba však nie je poznamenaná bázňou.“ Takže pre mňa nová hviezda na obzore; takéto výroky a jeden článok o ňom na to stačil. Pamätám si priam hviezdnu chvíľu, keď mi dr. Bálent – čosi vybavovo v sadiarni – priniesol – ešte zo Slovenskej národnej knižnice z Bystričky! – Šaldove *Boje o zitrtek* a *Duše a dílo* (Zobrané spisy FXŠ, upravovateľ K. Teige).

Netvrdím, že mi všetko bolo v nich zrozumiteľné: prvý čitateľský dojem bol úžas z čohosi nekonečne, nesmierne rozľahlého, až oslepujúco prenikavého: až tam, až do takých prenikavostí a hĺbok siaha ľudský duch! Ale predsa len narážal na čosi vo mne čakajúce, na akési ešte nerozvité potenciality; to, čo bolo dovtedy matné, stávalo sa jasnejším, pre mňa hmlisté ukázalo sa presnejším; niekto mi hovoril v úchvatných, ale presných formuláciách pravdy, ktoré som len podvedome tušil. Tá chvíľa, skutočne hviezdna, trvala dlho, veľmi dlho, s prestávkami až doteraz. Matičná bibliotéka bola k dispozícii: po 9., poslednom ročníku Šaldovho Zapisníka od Barča požičieval som si postupne všetky ročníky – a to už bol nový a hodnoverný pohľad: nielen na veci európskeho umenia a tvorivého náboženstva, aj na prvú republiku, na Masaryka, K. Čapka – hoci mu aj krivdil – na česko-slovenský problém, a najmä: na komunistický režim. Horeli v Šaldovom Zapisníku ako vysušený papier všetky balasty o socialistickej realizme, proletárskej poézii, o marxizme, sovietskom Rusku, kolektívizme a tak ďalej. „Staň sa tým, kým si!“ – zaznievalo odtiaľ ako priam pre mňa vybraný rozkaz.

Neskôr po rokoch som čosi z toho čítal u Josefa Horu:

*„Má mladost, tebou poznamenaná
dnes vstala z mŕtvých, ďakuje ti
za prvni vzruchy, za sny, za rána,
za květem obalené sněti,*

za zbrojná slova, vítr otázek,
jenž znepokojil mne až na dno,
za pohled, jenž mně z lhostejnosti svlék
a z líné touhy růsti snadno,

za závrať, kterou položil
jsi mezi mne a vůně poupat,
za vůli nedbat sladkých chvil,
za příkaz jít a jít a stoupat.
Jinými učinil jsi nás,
zvedaje výš a výše nebe,
věčností uče měřiti náš čas,
dalekem blízké, Bohem sebe.“

(Díky plameni)

Ale neboli to len títo „dvaja“; v Bálentovie pivnici, kam som im občas odkladal mlieko, ktoré si v Dražkovciach kupovali, našiel som niekoľko debien s knihami a časopismi, čo sa už nezmestili do knižnice v byte.

Tu som objavil Kraskovu *Nox et solitudo* v prvom KÚS-ovom vydaní, s Vajanského krstiteľským úvodom, boli tu niektoré zväzky Komornej knižnice Elánu: Poeov *Havran* v preklade Vladimíra Roya (povedzte mi prvý verš prvej alebo poslednej slohy a budem pokračovať), Kostrovu *Ave Evu* (detto), Beniakovho *Igrica* a Žarnovovho *Mŕtveho*, ale aj Papiňiho *Eseje o umení* a Hugových *Géniov* – tie všetky mi Bálentovci darovali. Boli tam zaprášené a brožované zväzky Vajanského zbraných spisov, Beniakové unikátne eseje *Sebe i vám* (Slečne Katke Pokornej veľmi srdečne V. Beniak“), chýrne Osuského *Prvé slovenské dejiny filozofie* („Mojej nádejnej doktorke k pilnému štúdiu“), ba aj Lukáčove kázne *Kam Ho položili?* („Pane, zostúp do jaslí našich srdc“), od Konštantína Čulena som našiel lákavé *Slovenské študentské tragédie* – ale tie mi Bálent nechcel požičať – a najmä slovenskoštatné čísla Smrekovho Elánu a Lukáčovej Tvorby. Tie som si mohol vziať domov, ba si ich aj nechať. Svet sa zasa rozširoval o nové mená, témy a problémy; cez knihy, na ktoré máme spomienky ako na živých ľudí.

*

5. marca 1953 zomrel veľký J. V. Stalin – vodca pracujúcich celého sveta, sovietsky Generalissimus a komunistický poloboh, neomylný, neporaziteľný, už vlastne, vlastne: nesmrteľný. Hej, v tom demagogickom babylone sa už vari verilo, že jeho smrť musí obísť, on predsa všetko vie, do všetkého sa rozumie, on predsa vzdoruje všetkému, aj smrti; jeho život nemôže byť životom a koncom bežného smrteľníka. A tu – zbožštený, nesmrteľný vodca pracujúcich – je zrazu mŕtvy. V mojej bývalej triede bolo vraj v to ráno až kostolné ticho, vládlo ustrašené očakávanie, čo bude, každý sa bál čo len pousmiať, ba aj ústa otvoriť: aj mimovoľný zvuk alebo úsmev mohli byť v Jamriškovom panstve toho rána osudnými.

V merkantilnej strojárni mal Karol Trtílek, kádrovník a veliteľ závodnej milície, hneď zarána posmrtnú reč – prekvapovala ma však frázami a plytkou rétorikou akoby pozliepanou z úvodníka Pravdy. Nebolo vidieť smútok, stopy po žiali alebo dokonca plači – pri takom polobohovi by to aj bolo na mieste. Nič takého. Ba čo viac: keď kádrovník svoju reč odrétorizoval a osadenstvo tlačiarne sa začalo rozchádzať, vzápätí akoby nič nepredchádzalo, začal srandovať s jednou nakladačkou, ba na rozlúčku ju ťapol po zadku. Ja, stále ešte naivný, díval som sa na to ako na neskutočný výjav: sú komunisti naozaj – podľa nesmrteľného mŕtveho – „ľuďmi zvláštneho razenia“?

Opáčny výjav mi dala uvidieť iná smrť, čo vzápätí po deviatich dňoch nasle-

dovala: Klement Gottwald taktiež dodýchal – a dopil. Keď závodný rozhlas začal nečakane oznamovať túto správu, redaktorka závodného časopisu Dimitrovec (zo závodov J. Dimitrova v Dubnici) stihla zašepkať: „To je divné, tak rýchlo za sebou, to je divné...“ – a zavravorala, akoby zamdlela. Hrala to? Prežívala? Doniesol som jej pohár vody: s úsmevom a neumdleným hlasom zaďakovala.

Keď potom môj uvedomelý bratanec Bohuš Ujček reportoval okázalý štátny pohreb Klementa Gottwalda – a znovu vrelo a pateticky, tak ako predtým pohreb Jana Masaryka a Edvarda Beneša – vysielal to závodný rozhlas celej tlačiarňi. Keď som sa bývalému brankárovi ŠK Martin, metérovi Bohušovi Nemčekovi naivne zdôveril, že to reportuje môj bratanec, povedal mi realisticky, ako bolo treba: „A prečo je on tam – a ty si tu?!“

*

Padlo meno môjho neslávne slávneho bratanca. Bol literárne nadaný, začal študovať dejiny umenia, ale rozhlas ho zviedol k pohodlnickej povrchnosti, rutine osviežovanej len jeho štylistikou a príťažlivým melodickým hlasom. Bol, ako sa vraví, úspešný a populárny, štátu dokonale poplatný, ale zjavom a osobne sympatický a kamarátsky, bohém a pijan veľkého formátu – takže sa mu všeličo prepieklo: aj to sluhovstvo, aj lapálie, o ktorých išli legendy. V Bratislave mal ísť urobiť reportáž do handlovských baní – ale cestovné s technikom a šoférom už na ceste prepili: takže urobili reportáž v akomsi kameňolome: šofér búchal skalu o skalu, technik robil akýsi lomoz, a Bohuš reportoval: opisoval, hovoril aj za baníkov, nadchýnal sa, fantazíroval, ale vraj úspešne a hodnoverne; reportáž by to bola vynikajúca, keby - keby sa zrazu v pauze lomozu nebol ozval vtáčí spev. Vtáčik pod zemou v bani? Neuveriteľné. „Reportáž“ sa stala populárnou, ba slávnou a legenda po nej zostala. V Prahe? Ako šéfredaktor propagandy Československého rozhlasu mal pod sebou nielen sedemdesiat redaktorov, ale i tajné súkromné čísla ministrov a pohlavárov. Na akomsi fláme sa stavil, že do rána zvolá vládu! Imitoval hlas prezidenta Zápotockého a všetkých ministrov nadirigoval na súrnu operatívnu poradu zavčas ráno. Ministri na danú hodinu „naklusali“, prezident nebol ešte ani v práci – aféra, blamáž; ale aj sranda nebotyčná. Vyšetrovalo sa: všetky rozhovory išli z rozhlasu; Bohuš sa priznal – a tentoraz on naklusal k prezidentovi. Keď k nemu vchádzal, úradníci robili za jeho chrptom kríž. Sympatia, popularita, jedinečnosť aj tentoraz však zvíťazila: „Bohouši, to se ti povedlo. Ale druhýkrát ti to nedoporučuji“, „děl“ prezident Zápotocký. A vypili vraj spolu fľašku koňaku.

Na tretom liečení v Prahe býval som celý máj 1953 u nich vo vile (Vinohrady, Říčanská, blízko Ulice bratří Čapků) – práve prebiehala peňažná reforma (50 : 1 Kčs). Bohuš aj tentoraz spáchal falošnú reportáž: ospieval reformu a s akýmisi fiktívnymi ľuďmi, aj v Obuve, urobil rozhovory: radovali sa, chválili stranu za „prezieravosť“, ďakovali jej či tak nejak. Aký podvod ide urobiť, povedal Bohuš iba svojej žene Viere, dcére zaslúžilého legionára. Ešte večer sa z toho vysmiala Slobodná Európa, usvedčila československú propagandu z nehoráznej lži; lebo boli aj robotnícke nepokoje – v Plzni, na Kladne a inde. Bohuš neskôr hovoril, že jeho prvá žena bola západná špiónka. Chvalabohu, myslel som si, mali aspoň informácie z prvej ruky, z najvyšších miest. Vtedy v Prahe sa mi chválil: „Dnes idem na poradu na Hrad. Pozri, tu bude sedieť prezident a tu budem sedieť ja!“ – „Vždyť ten Hrad je také sídlom neřestí“, zakontrovala Viera.

V štyridsiatke, roku 1966 sa otrávil plynom. Fúkali už iné politické vetvy; cítil, že by sa nebol uplatnil? Alebo bolestivá choroba pečene, pri pitve nájdená v trojnásobnom zväčšení? Svoje tajomstvo, ale najmä rozpory si vzal so sebou. Ešte pred ním sa otrávil plynom i jeho mladší brat Jozef, herec Dedinského divadla.

Niekedy v júni 1953, po poldruharočnom robotníčení, pýtal som si od kádrovníka Trtílka odporúčanie do školy; posielali ma, ako vraveli, „na rok do výroby, na preškolenie“. Kádrovník mi ukázal prihlášku do ostravských baní. „Pozrite, súdruh: uhlie – naše zlato. Keď sa po roku vrátite z bane, nikto nebude proti vášmu návratu do školy.“ Tak ako? Poslúchnuť túto kádrovnícku sľubotechnu? „Nechodte“, povedal rozhodne Július Barč-Ivan, keď som sa mu zdôveril o tejto veľkorysej ponuke.

ZVLÁŠTNE PRÍBEHY ČAROVNÉHO PAPAGÁJA

Čarovný papagáj s troškou gýču? Áno aj nie, lebo Vilikovského najnovšia zbierka krátkych próz síce zahŕňa v sebe množstvo farieb (niekedy až podivuhodných odtieňov), ale nájdeme v nej na úrovni jednotlivých textov aj nezvyčajnú súdržnosť a zmysel pre jemnú kombináciu – tu farby papagája zrazu nekričia, ale upokojujú a hladkajú zrak prizerajúceho sa. Práve spájanie bežne nespájaného robí knižku zvláštnou, ale v intenciách autorovej tvorby táto vlastnosť veľmi neprekvapuje; súbežné spracúvanie viacerých motívov, odbočky k vážnym, častejšie však ironicky podfarbeným úvahám, neustále hľadanie autenticity, jej prehodnocovanie i krutý výsmech a mnoho ďalších znakov, ktoré k Vilikovskému ako prozaikovi neodmysliteľne patria, sa však už neobjavujú tak často a ak áno, mení sa ich usporiadanie, vystupujú v akejsi nadflačenej relativizovanej podobe, vyznačujú sa prísnejším ohraničením prvkov vhodných pre túktorú poviedku, v dôsledku čoho potom každá z nich predstavuje svojbytný celok osobitého charakteru a aj napriek niekoľkým typologickým zhodám v rámci niektorých z nich, predstavuje súbor ako celok pestrú prehládku mnohých problémov i mnohých prístupov k ich spracovaniu.

Čarovný papagáj môže mať okrem svojej do očí bijúcej farebnosti aj iný význam – podáva ďalej príbehy, pričom niečo z nich počul, niečo celkom nedopočul, niečo si vymyslel, ale ich čaro je stále neodškriepiteľné. Dôležité je to, aby príbehy neboli jednotvárne, preto je každý z nich iný – nechýbajú humorné príhody, kde dominuje fabulačný rámec, zvláštne príhody, v ktorých ožívajú neživé veci či osoby, ale ani citlivé spomienkové útržky s tendenciou k psychologizácii. Rôzny je aj postoj rozprávačského subjektu – od výraznej zainteresovanosti cez zhovievavé pobavenie s ľahkým nadhľadom až po pomerne krutú iróniu prenikajúcu do všetkých zložiek textu.

Najzvláštnejšie v celej zbierke pôsobia poviedky fejtónového charakteru (*Kríza stredného veku, Čarovný papagáj úspechu*), kde sa obeťou rozprávačovho výsmechu stáva vysokoškolský pedagóg a autor niekoľkých rozhlasových hier i jednej knižky próz pochybnej kvality Kúcaný, ktorý sa v prvom menovanom príbehu snaží súdnou cestou dosiahnuť uverejnenie pochvalnej kritiky na jeho

PAVEL VILIKOVSKÝ:
ČAROVNÝ PAPAGÁJ A INÉ GÝČE

Slovenský spisovateľ, Bratislava 2005

zbierku ako odčinenie hanby, akú mu spôsobil negatívna recenzia v časopise *Trilobit*; v druhej poviedke sa zasa ten istý antihrdina zúčastní putovania spisovateľov z celého sveta po rôznych mestách bývalej Juhoslávie. Tu síce nie je irónia voči podpriemernému autorovi až taká silná, lebo rozprávač už balansuje na hranici uštipačného odstupu a jemného nakláňania sa k postave, aby odkryl, že predsa len má istú mieru súdnosti a problém spočíva len v tom, že sa v niektorých momentoch nedokáže ubrániť nízkej ľudskej túžbe po úspechu a ticho závidí potlesk ešte aj úbohej uväznenej žene, ktorá si ho vyslúžila za nekvalitný, ale odvážny a srdcervúci spevácky výkon. Spisovateľské prostredie s tradičnými kulisami je so svojimi ilúziami o vlastnej dôležitosti znásobením Kúcaného starostí na vyššej úrovni a obe tieto Vilikovského prózy stoja na tragikomických momentoch stretu predsavzatí a predstáv s krutou realitou. Napriek veľkej zručnosti, s akou sa autor pohráva s vybranými črtami zovňajšku i charakteru postáv, keď využíva mnohé známe stereotypné predstavy, mení perspektívu pohľadu podľa toho, či chce vysloviť všeobecný záver alebo upozorniť na detail v správaní či v myslení, zostáva najväčší dôraz v spomínaných dvoch textoch predovšetkým na fabulačnej línii, chýba im skutočná problémovosť, ktorá by presiahla postavu či výsek jej okolia, ktorého je reprezentantom.

Podobným spôsobom sú vystavané ešte dve ďalšie poviedky (*Gašpar, Melichar a Baltazárová a Báseň v próze*), no výrazne sa v nich mení rozprávačova optika – stráca sa evidentná irónia a pred čitateľom sa otvára výhľad do jednoduchého, až banálneho priestoru rodiny či pracoviska, ktorý sa dodatočne komplikuje alebo zostáva do konca na tej istej úrovni. V poviedke *Gašpar, Melichar a Baltazárová* vstupuje do rodiny smrť ešte pred tým, než rozprávač vôbec odhalí, o akú rodinu ide, ale prítomnosť smrti si reálne uvedomia všetci okrem matky až neskôr, pričom pozornosť rozprávača sa presúva postupne z osoby na osobu podľa toho, či sa už dozvedela túto smutnú správu, aby sledoval

bezprostredné reakcie na ňu zo strany švagra zomrelého, neskôr slúžky v jeho domácnosti a potom z pohľadu jeho dvoch malých synov; celým textom sa nesie relativizácia absolútneho a konečného, nech sa dotýka akokoľvek blízkych ľudských bytostí. Podobnými zmenami objektu záujmu sa vyznačuje aj rozprávač poviedky *Báseň v próze* – od úplne obyčajného obedného rozhovoru dvoch klebetných priateľiek cez rozhovor jednej z nich s manželom, ktorý potom preberá iniciatívu a všetku pozornosť púta na svoju účasť na pracovnej oslave. Názov poviedky v tomto prípade evokuje obsahovú ľahkosť bez závažnejších zvrátov, akoby bol život báseň, no zároveň je príliš všedný a prozaický, takže za vymaňenie sa z jeho stereotypu je pokladaný aj kopanec rozohreanej manželky, ktorému sa venuje polovica konverzačnej časti poviedky. Aj keď do očí bijúci výsmech tu určite nenájdeme, tematizovanie niečoho tak nepodstatného v sebe automaticky nesie potenciál neváznosti až absurdnosti.

Ostatné texty sa môžu pochváliť nielen brilantne volenou lexikou a pútavou všednosťou, ale aj zníženou mierou priamočiarosti a viac či menej rozšíreným konotačným priestorom, čo sa autorovi darí predovšetkým funkčným zapájaním výrazových či motivických klíšé do boja proti sebe samým. Poviedka *Telovka* by svojou témou vraždy s upozornením na ďalšie, ktoré sa už stali kedysi dávnejšie, mohla byť odkazom na niekdajšiu Vilikovského obcesiu zobrazovať násilie a fyzickú bolesť do čo najväčších detailov akoby práve táto stránka ľudského života bola tým, čo je prežívané do maximálnej možnej miery úprimne a bez možnosti predstierať. Na tento fakt spätosti s predchádzajúcou tvorbou upozorňuje i rozprávačov spôsob vyjadrovania sa – kultivovanosť výrazu a usporiadanosť myšlienok do logických celkov je značne narušená, všetko nasvedčuje snahe vyjadriť citové rozrušenie, násilný čin je vzápätí dopĺňaný útržkami myšlienok vraha, chaotickými vysvetleniami, z ktorých vyplýva, že máme pred sebou človeka pozostávajúceho vo svojej podstate z troch rôznych osobností. Napokon sa predstaví aj rozprávač – je ním stará skriňa, do ktorej sa psychicky narušený vrah chystá odložiť už svoju tretiu obeť a ťažisko celého príbehu sa v tomto momente presúva zo zavraždenej ženy na lamentácie skrine nad vlastným ťažkým osudom. Dokumentárnosť, až chladná bezcitnosť ku konkrétnej ľudskej bytosti, zovšeobecňujúce úvahy dehonestujúce ľudstvo i ako celok a popieranie čohokoľvek, čo sa nedá fyzicky nahmatať alebo aspoň v predstave zhmotniť robia z textu potvrdenie o vyprázdnenosti a nech sú niektoré obrazy akokoľvek gýčovité a pripomínajúce

americký veľkofilm, nedá sa textu uprieť čaro obraznosti, lebo autor dokáže zmyslovo pôsobivo pripomenúť aj na banálnom príklade prázdnej skrine, aké je ťažké určiť, ktorým veciam pripisujeme nezaslúženú účelnosť a ktoré ju skutočne majú. Je správne nazývať výnimočným poslaním uskladňovanie nehybných zvyškov po kedysi pohyblivých bytostiach zbavených nasilu možnosti ešte niekedy spraviť čo i len krok? Aký zmysel má chcieť sa uprostred všetkej tej znechucujúcej špiny odčleniť, tak ako to robí rozprávačka-skriňa, zdôrazniť vlastnú nezainiciovanosť na vzniku a šírení niečoho odporného a označovať sa vznešeným názvom, ktorý zatiaľ síce vznešene len znie, ale neskôr sa má aj naplniť podobným sémantickým obsahom... A sme opäť na hranici gýču, veď uchvacujúci názov má pri ňom nesmierny význam a rovnako je tomu aj v prípade skrine na mŕtvolu, ktorá sa hrdí menom telovka.

Okrem pohrávania sa s pôsobivosťou výrazu neobíde Vilikovského knižka ani relativizáciu čohokoľvek vypovedaného, nech už ide o sebamejší detail alebo o dôležitú argumentáciu. Predovšetkým poviedky *Pán spomienok* a *Veľké more, oceán* sú poznačené nedôverou k vlastným spomienkam a kým v určitých momentoch je autentické fixovanie toho, čo sa udialo, podstatné, hneď v ďalšom okamihu nasleduje rezignácia a hlbšie ponorenie sa do fantázie ako formy kompenzácie deficitu skutočných zážitkov. V príbehu *Pán spomienok* využíva autor autobiografický základ a jeho priamy rozprávač sumarizuje svoje dlhoročné potýkanie sa so spomienkami na mŕtveho otca, pričom v drvivej väčšine prípadov nešlo o jeho vlastné spomienky, lebo mu otec zomrel keď mal iba päť rokov a nech sa snažil akokoľvek úporne, pamäť ho vždy znova sklamala a bol odkázaný len na sprostredkované informácie, niekedy aj od úplne cudzích ľudí. Rozprávač riešenie tejto zdanlivo bezvýchodiskovej situácie hľadá v putovaní časom, využíva pritom kúsky z listov, ktoré kedysi písal jeho otec svojej budúcej manželke, pomáha mu i niekoľko otcových denníkových zápiskov ešte zo strednej školy, ale v najväčšej miere sa opiera o vlastné predstavy o mužovi, vďaka ktorému prišiel on i jeho starší brat na svet. Zradnosť prírodu kvázispomienok však onedlho vypláva na povrch, lebo úlomky z doby, keď rozprávač ešte nebol na svete, sú nepostačujúcim materiálom na bližšie spoznanie. Odhodlá sa síce k osobnému stretnutiu, ale zabúda, že je to zasa len stretnutie s predstavou, s výtvorom jeho vlastnej mysle a kým určité základné obrysy otcovho výzoru i správania dokáže predvídať, iné mu unikajú –

stretli sa jednoducho na nesprávnom mieste v nesprávnom čase a jediným správnym bolo predsa len ich stretnutie na začiatku rozprávačovho detstva a nie všetko, čo by rád vydával za pravdu, ňou aj skutočne je.

Zatiaľ čo v poviedke *Pán spomienok* ani napriek seabavedomo znejúcemu titulu nebolo cieľom presvedčiť čitateľa o tom, že mu patria vlastné spomienky alebo že si ich môže v prípade potreby ľubovoľne meniť, v poslednej poviedke zbierky s názvom *Veľké more, oceán* je dotváranie minulosti podľa vlastnej predstavy možné, celý príbeh je dokonca priznanou adaptáciou niečoho, čoho sa rozprávač nezúčastnil, ale dostal o uvedených udalostiach list od priateľa, ktorý ho informoval a slúžil mu ako základ pre prenesenie sa v čase i priestore. Rozprávač takto mohol vyvrátiť argumenty nemožnosti disponovať i neprežitými zážitkami, fabuluje, dotvára podľa vlastného uváženia, lebo ak sa niečo možno ani nestalo, nie je zmena tohto faktu žiadnym prehreškom a ak sa niečo stalo inak, ale my sme sa práve nezúčastnili, plynie pre nás rovnaký záver. Veď napokon, ako hovorí rozprávač, kto chce byť spravodlivý, nech mlčí a až vtedy si môže byť istý, že nevhodnými slovami nespôsobil skreslenie. Takáto negácia schopnosti jazyka odovzdávať ďalej autentické skúsenosti má však v jeho podaní aj svoju výhodu – dojem čiastočnej nereálnosti umožňuje vsugerovať si pocit, že nemožno nič stratiť a je lepšie, ak niečo je aspoň čiastočne, než by nebolo vôbec, lebo až v prípade existencie objektu môže človek začať naň zabúdať. Príbeh socialistického slovenského emigranta v Austrálii, ktorý do najmenších podrobností rekonštruuje dianie počas večera, keď sa jeho útek

za hranice zistil a mladý príslušník štátnej bezpečnosti prišiel odhaľovať jeho prípadných spojencov, veľmi nenasvedčuje tomu, že téza o zabúdaní platí, veď práve on je tým, kto sa chytá niekoľkých údajov, aby si utvoril predstavu o bezprostredných chvíľach po jeho odchode, hrá sa na zabúdanie a pritom dáva všetkým osobám i prostrediu svoju pečať, akoby ich prosil, nech nezabudnú.

Knižka *Čarovný papagáj a iné gýče* prekvapí mnohými zvláštnosťami vo Viličkovského poetike; v prvom momente zarazí oveľa väčšia prehľadnosť v kompozícii, ale i v štýle vyjadrovania sa, vety nie sú ťažkopádne skúmavými, ale s ľahkosťou glosujú; poviedkam chýba smerovanie k jednotnému cieľu, každá z nich je tak trochu hrou s iným výstavbovým prvkom a to isté platí aj o téme, ktorá sa výrazne mení od príbehu k príbehu, i keď väčšina próz je nasmerovaná do minulosti a spájajú sa v nich minulé ilúzie s prítomnou nedôverčivosťou. Netradičnými zložkami sú aj typizácia a zovšeobecnenie, vyberanie základných črt, výsmech problémovosti ako niečoho už prekonaného správnou dávkou nadhľadu, vtipným zrelativizovaním či priamou iróniou. Našťastie nie vždy sa autorovi podarí dopracovať sa až ku gýčovitosti, lebo aj napriek výberu akokoľvek absurdnej tematiky sa v niekoľkých poviedkach v konečnom spracovaní predsa len dá hovoriť o kvalitatívnom príbehu so svojším nazeraním na všedné i výnimočné momenty ľudského života a popri istej extravagancii výrazu je stále možné pozorovať jemné kontúry zmyslu vloženého do zdánlivo nelogického víru podivuhodných motívov. Tak ako sa v poviedke *Modré obdobie Kúckanskeho-Smitha* rozhodne postava hlavného inšpektora Collinsa vzbúriť proti svojmu

HYSTÉRIA A NEMORÁLNA LITERÁRNA VEDA

Viera Žemberová sa do čitateľskej pozornosti dostala najmä ako recenzentka a autorka príspevkov o literatúre s nezrozumiteľným štýlom a množstvom faktických nepresností a chýb. Počnúc tými elementárnymi, ako sú neposlušné písmenká, cez urýchlené a skratové myšlienkové súhrny až po koncepciu literatúry a literárnej vedy, kde na samotných literárnych dielach pramálo záleží.

Pred niekoľkými rokmi sa predstavila ako zostavovateľka *Rukoväte literatúry* (1998, vydanie Pezolt a SPN), kde práve v časti, ktorú V. Žemberová spracovávala (slovenská literatúra 1945 – súčasnosť) sa nachádza najväčší počet chýb na centimeter štvorcový. Ukazuje sa, že autorka riskla

VIERA ŽEMBEROVÁ: KONTINUITA A KONTEXT TEXTU

Náuka, Prešov 2004

žáner, na ktorý treba veľkú hĺbku a šírku prehľadu. Keďže ho však nemá, deformuje skutočný stav vecí. Mýli sa predovšetkým tam, kde sa nedá oprieť o iné encyklopedické diela, kde je na malom priestore nútená vybrať podstatu a podať ju prijateľným spôsobom. Autorke však nejde ani jedno, ani druhé. V heslách sú vecné chyby, Ondrušovo nové vydanie prepísaného súborného diela omylom pripisuje jeho zbierke aforistických básní (súbor *Prehĺtanie vlasu* proti zbierke *Ovca vo vlčej koži*) a o knihe s Ondru-

šovými básňami *Vajičko* píše ako o „*autorizovanej verzii*“, pričom necháva na bohatej študentskej predstavivosti či pod úvodzovkami v jej texte, má vidieť iróniu alebo naopak zosilnené potvrdenie. Isté však je, že tam, kde sa žiadala presnosť, je celkom nevedecky pokus o znejasnenie. Pokračovať by sme mohli naozaj dlho, spomenúť by sme mohli napríklad extrakty o A. Marenčinovi, K. Zbruzovi (neustále obrátého o vibrant r v priezvisku) či o ďalších autorov (najmä básnikov), ktorým V. Žemberová zamieňa obsahy a charakter kníh.

Považujem za nemorálne, ak autorka, literárna vedkyňa a, ako sa dozvedáme z obalu Žemberovej najnovšej knihy *Kontinuita a kontext textu*, aj vysokoškolská pedagogička a autorka „učebnicovej a štúdiijnej literatúry“, pristupuje k svojej vedeckej tvorbe s takou ľahostajnosťou a ignoranciou. Som si istý, že svojím študentom omyly neodpustí, alebo sa mýlim a študenti jej môžu hovoriť čo chcú? Čo sa potom naučia?

Vrcholom autorkinej neohľaduplnosti a neuveriteľnej drzosti je však článok *Košickí vydavatelja detskej literatúry* v ináč dobrom časopise o detskej literatúre *Ladění*. V článku z čísla 2/2000 predstavuje vydavateľstvo Agentúru K a Knižnú dielňu *Timotej* a množstvom nepresností predstihuje aj spomínanú *Rukoväť*. Knihu Z. Nēmca *Marko* situuje o pár storočí vedľa, anglickému básnikovi *Tedovi Hughesovi* pripisuje autorstvo modlitbových prosbičiek, ktoré originálne napísali desiatky detí v Amerike, a z milej rozprávkovej knihy o ryšavom psíkovi a malom dievčátku *Kláre*, urobila „súbor pôvabných rozprávačských miniatúr o kocúrovi a jeho „panej““. Knižku k tomu mali vydať *Mladé letá*, v edícii *Moja prvá knižka*. Žiaľ, aj táto krátkozraká predpoveď nevyšla. Knihu vydal *Erik Jakub Groch* sám a bez edície, avšak s podobným určením *Prvé čítanie*. Ako sa ešte dostal *Ted Hughes* k detským listom *Bohu*? *Hughes* v *KD Timotej* vyšiel, ale v knihe *Príbehy z počiatku sveta* a hoci sa približuje k detsky oprostenejmu videniu, verte, nie je to veľmi čítanie pre deti.

Malo by nasledovať ospravedlnenie, že ku knihe, ktorú si dávame za úlohu recenzovať *Kontinuita a kontext textu* sa dostávame až teraz. Predslov je však na mieste – Žemberovej postoj k faktom a spôsob ich podania sa len málo mení. Na prvý pohľad vyzerá všetko v poriadku: je tu kniha, vzadu sa dozvedáme o autorkiných ďalších vedeckých monografických počinoch (a je ich až 13), názov knihy znie odborne, rovnako tiež názvy kapitol, sú tu recenzenti, kniha mala jazykovú úpravu. Ďalší pohľad však už prináša údiv. Autorka rozvíja svoj metastázovitý štýl: rozsiahle vety, vsuvky v ďalších

vsuvkách, množstvo abstraktných slov a koncepty a rámce, z ktorých sa jej nedarí vystúpiť. Zostáva schematická a vyprázdnená. Komplikovaný a veľmi nepresný jazyk nevyjavuje nové významy, ale zahaluje bezobsažnosť.

Autorku by azda encyklopédia zaradila medzi popredných literárnych vedcov, objektívne spĺňa kvantitatívne kritéria a možno ich až prevyšuje. Jej pracovný záber je tiež úctyhodný: próza, dráma, poézia, literárna veda, história aj súčasnosť, v ničom však nie je dôsledná. Aj to málo, čo presvitne napr. z analýzy tvorby prozaikov strokotáva na pridávaní bezvýznamných neliterárnych spojitostí.

O literárnych dielach sa od *Vierey Žemberovej* dozvieme. Jej ústrednými témami sú vzťahy medzi okrajovými zložkami literatúry – koncepcie literárnej výchovy, historické syntézy, súvislosti procesu tvorby a autorské stratégie v akýchsi efemérnych odtrhnutiach od literárnych diel. Ak sa aj autorka dostane k „*interpretačným prienikom*“ (časť podtitulu), majú podobu štatistických výpočtov zapísaných celkom školácky, cez odrážky (napr. Z. Solivajsová na s. 244-245).

Tristo strán, na ktorých sa venuje jednotlivým „*autorským dielňam*“ je len katalógovým zoznamom štyroch desiatok autorov, hoci sa zdalo, že máme očakávať pohľad na autorskú metódu, podstatné črty diel, ktoré by nás obohatili v našej recepcii. Dozvedáme sa však len suché konštrukcie, neliterárne kontexty, čerpajúce z archívov, z hodnotení samotných autorov, v lepšom prípade inej literárnovednej literatúry. Ak vám chýba to podstatné, autorkino čítanie textov, sme na tom spoločne. Z autorkinho prejavu cítiť, že sa otvorenosti umeleckej literatúry úprimne ľaká a hľadá na literárnom poli tie plochy, kde by pocítila objektívnu istotu. Tú nachádza v historických spojitostiach, v slovách autorov (presne zaradených podľa archívnych čísel), na základe ktorých sa orientuje v diele. Istotu nachádza tiež v publicisticky orientovanom literárnom živote, pričom nerozlišuje kľúčové kritérium – hodnotu umeleckej tvorby.

Žemberová síce v úvode nepriamo obhájuje svoj postup po línii literárnej histórie a literárnej historiografie, v ďalších kapitolách práce však len dokazuje, ako málo produktivnosti táto lúnia prináša postavená zoči-voči individuálnej recepcii (nechcem tým povedať, že literárna história je neproduktívna, len ju odsúvam až na druhé miesto). Paralelný občiansky svet autorov povýšený nad ich umelecké písanie vedie k sčestiu.

V súvislosti s knihou *Kontinuita a kontext textu* sa na slovenských čitateľov pripravil ešte jeden podvod. Pokúša sa oň spisovateľ *Ján Lenčo* v recen-

zii na Žemberovej knihu v Slovenských pohľadoch 2/2005. Lenčov text pôsobí ako Žemberovej advokát, ospravedlňuje autorkine nedostatky prirovnávajúc Žemberovej nezrozumiteľnosť k náročnému štýlu svetových autorít a v obmedzenom prieniku do podstaty vidí originálne obsahy. Množstvo a intenzita superlatívov na text, v

ktorom aj neprofesionál jasne vidí priemernosť, vzbudzuje nedôveru a istotu, že Lenčo nehrá fér. Recenziu v takomto podaní svedčí o povrchnosti, slepote alebo o zámernom priaznivom adoptovaní skutočnosti v prospech Žemberovej. Netreba pátrať po dôvodoch Lenčovej deformácie, isté však je, že svojou hysterickou reakciou zviditeľňuje autorkino nemohúce dielo a dáva príležitosť presvedčiť sa

MEDZI ČIERNOU A BIELOU

Napriek nespornému prínosu afro-amerikej kultúry tak do severoamerického, ako aj do svetového kultúrneho dedičstva (orálna tradícia, mýty, hudba - blues, jazz), nielen v česko-slovenskom, ale ani v stredo európskom kontexte doposiaľ nevznikol systematickejší pohľad na severoamerickú filmovú tvorbu ako súčasť tejto kultúry. Keďže filmové dielo je kombináciou zvuku, obrazu, naratívnych techník pripomínajúcich literárne diela a rozličných technických prostriedkov, jeho výskum sa uplatňuje nielen z pohľadu filmovej vedy, ale aj z hľadiska sociologického, historického, kulturologického, z hľadiska teórie médií a komunikácie, pričom sa často využíva interdisciplinárny prístup. Tomáš Pospíšil, český literárny vedec a amerikanista z Masarykovej univerzity v Brne, ktorý je autorom literárnovednej práce *Progressívne obdobie v americkej historickej próze: Passosova 42. rovnobežka a Doctorowov Ragtime* (Progressive Era in American Historical Fiction: Dos Passos'42nd Parallel and Doctorow's Ragtime). Brno: MU, 1998, ako aj popularizačnej práce o USA *Průvodce Amerikou*. Olomouc, Votobia, 2001, vo svojej práci *Sambo tu již nebydlí?*, uplatňuje semioticko-kulturologický prístup v kombinácii s výskumom sociologického kontextu jednotlivých filmových diel. Názov *Sambo* implikuje jednu z typických postáv amerických černocho, zobrazovaných v literatúre a filme, ktorou je „muž intelektuálne retardovaný, dětinský, neodpovědný a celkově spokojený se svým stavem“ (Pospíšil, 2003, s. 16). Názov Pospíšilovej práce týmto implikuje metaforicky zmenu zobrazenia postavy afroamerického černocho a jeho postavenia v spoločnosti USA. Vývin zobrazenia postavy afroamerického černocho v americkom filme sa v tejto publikácii stáva predmetom autorovho výskumu. V úvodnej časti autor podáva prehľad typológie černošskej postavy od láskavého a mierumilovného starca podľa modelu postavy strýčka Toma z románu *Chalúpka strýčka Toma* (H. Becher Stoweová) a podobnej mierumilovnej postavy spravidla tučnej

TOMÁŠ POSPÍŠIL: SAMBO TU JIŽ NEBYDLÍ? Obraz Afroameričanů v americkém filmu 20. století

Nadace Universitas Masarykiana, CERM, Nauma, Brno 2003

černošky, cez postavu Samba, až po postavy tragických mulatiiek (s. 19), brutálnych čiernych samcov (s. 20) a radikálnych rebelov. V rámci sociologicko-kulturologického prístupu chápe Pospíšil filmy jednotlivých období ako produkty ovplyvnené sociálno-politickou a historicko-ekonomickou situáciou príslušnej doby, preto filmy analyzované v jednotlivých kapitolách uvádza do tohto kontextu v rámci každej kapitoly. Rozsiahlosť skúmanej problematiky a obdobia (20. storočie) núti k určitej selektívnosti prístupu a k nevyhnutnej subjektívizácii, čo sa v uvedenej publikácii prejavuje v pokuse, v rámci takéhoto prístupu, o reprezentatívnosť skúmaných titulov filmov. Každý z nich predstavuje určitý reprezentívny film jednotlivých dekád 20. storočia. V rámci uvedených období dominuje autorov záujem o 60-te až 90-te roky 20. storočia, čo sa prejavuje v Pospíšilovej analýze viacerých typov filmov v uvedených obdobiach vyúsťujúcej v poukázanie jednak na rozmanitosť americkej filmovej tvorby s černošskou tematikou (prípadne filmov černošských autorov), a jednak v snahe o nachádzanie zmeny charakteru filmovej produkcie v určitých obdobiach. Pospíšilov systematický prístup k skúmanej problematike sa prejavuje predovšetkým v kompozícii jednotlivých kapitol, z ktorých každú uvádza stručným kontextovým sociálno-historickým a kulturologickým komentárom vzťahujúcim sa k filmovej tvorbe príslušného obdobia, pokračuje stručným prerozprávaním obsahu filmu, a napokon najväčší priestor autor venuje charakterizácii a typológii postáv v kontexte určitého typu filmu s černošskou tematikou, pričom sa v niektorých kapitolách zaoberá aj recepciou filmu a dobovými sociálno-historickými vzťahmi. Keďže takmer všetky filmy sú v česko-slovenskom kontexte nielen neznáme, ale

spravidla aj nedostupné, tradičné prerozprávania deja má aj v rámci takejto odbornej publikácie svoj význam, keďže spína informatívnu funkciu. Z vedecko-odborného hľadiska však najväčší prínos predstavuje autorov pokus o typologickú charakteristiku postáv a o analýzu premeny ich zobrazenia v rámci vývinu americkej kinematografie. Práve ironický názov vedeckej práce implikuje premenu jednak vývinu americkej kinematografie s černošskou tematikou, a jednak v jej rámci premenu a odklon od zobrazenia postavy černocho ako retardovaného a zaostalého jednotlivca spokojného so svojím postavením (Sambo), ktoré bolo typické pre počiatočné fázy vývinu amerického filmu tohto typu. Aj napriek analýze symbolického významu postáv, v rámci ktorej Pospíšil často uplatňuje semiotický princíp, predsa len postavy chápe spravidla v sociálno-historickom kontexte ako odraz dobových ideológií, sociálno-ekonomických vzťahov a politickej situácie, čím táto práca nabúda sociologicko-kulturologický, miestami ideologický rozmer (kritika absencie postáv žien, či černochoch vo filmovom diele, ideologických koncepcií niektorých filmov, napr. Juh proti severu). Z odbornometodologického hľadiska je snahou autora poukázať na inovatívnosť analyzovaného filmu tak v oblasti zobrazenia postáv, ako aj čiastočne filmových techník a dobových ideologických stereotypov chápania černošského obyvateľstva. Prehľad inovatívnych tendencií vo vývine amerického filmu s černošskou tematikou uvádza Pospíšilova analýza filmu Davida Warka Griffitha *Zrodenie národa* (1915), v ktorom podľa autora dominujú stereotypy černocho ako spokojného a sexuálne zdatného samca, avšak v ktorom už možno badať zárodky inovatívnosti v zobrazení postavy nespokojnej miešanky Lýdie. Inovatívne prvky sa podľa autora však výraznejšie prejavujú vo využití filmových techník (dvojprojekcia, detailné zábery na tvár, dramatický strih, s. 23). Prehľad zmien v zobrazení černošskej postavy pokračuje prostredníctvom analýz takých filmov, akými sú nízkorozpočtový film *Jazva hanby* (1939, černocho integrovaný do beloškovej spoločnosti, ktorý stelesňuje belošký ideál úspechu, čo sa prejavuje podobne v neskoršom filme *Hádaj, kto príde na večeru* (1967), v ktorom sa objavil úspešný herec Sidney Poitier, tzv. rasové filmy Oscara Michauxa z 20-tych rokov 20. storočia, populárny film Davida O. Selznicka *Juh proti severu* (1939), natočený podľa románu M. Mitchellovej (absencia mužských černošských postáv, postava černošskej služobníčky ako rovnocennej partnerky bielej panej), ktorého snahou bolo predstaviť ideálny vzťah spolunažívania

majoritného beloškého a minoritného černošského obyvateľstva. Pospíšil pokračuje vo svojej analýze zaoberajúc sa silným prúdom sociálno-kritických filmov zo 40-tych a 50-tych rokov 20. storočia vyúsťujúcich vo filmy s tematikou súčasného veľkomestského geta v neskoršom období (*Pinky*, 1949, film známeho Spikea Leeho *Konaj spravodlivo – Do the Right Thing*, 1989, *Chlapci od nás*, 1991 – *Boyz'N the Hood*, *Južné centrum* – *South Central*, 1992, *Spoločenské nebezpečenstvo* – *Menace II Society*, 1993). Na dôležitú zmenu paradigmy zobrazovania černošských postáv Pospíšil poukazuje prostredníctvom analýzy filmu režiséra Van Peeblesa *Sweetbackova sladká pieseň* (*Sweet Sweetback's Baadasssss Song*, 1971), v ktorom je postava černocho zobrazená v úlohe nepolapiteľného supermana, rebela a vyvrhela implikujúceho nemožnosť tolerantných vzťahov medzi belošským a černošským obyvateľstvom v USA, no predovšetkým filmu *Dcéry prachu* (*Daughters of the Dust*, 1991) režisérky Julie Dashovej, ktorý zdôrazňuje úlohu ženských postáv pri formovaní černošskej identity a súčasne predstavuje umelecky hodnotnú nesociologizujúcu experimentujúcu a neideologizujúcu tvorbu s využitím prvkov magického realizmu a prelínania viacerých naratívnych a ontologických rovín.

Ako bolo naznačené vyššie, Pospíšilovou snahou je poskytnúť obraz premeny vývoja afro-amerického filmu spravidla v 20. storočí nielen v rámci vývinu jednotlivých žánrov, ale aj v kontexte spoločensko-historickej situácie. Preto autor chápe vývin afro-amerického filmu v kontexte dobových ideológií a spoločenských vzťahov v 20-tych a 30-tych rokoch 20. storočia na pozadí veľkej migrácie afro-amerického obyvateľstva z juhu na sever (po zrušení otroctva a súčasne rasovej segregácie, ale aj v kontexte umeleckého a kultúrneho vzostupu tzv. Harlemskej renesancie), či napríklad sociologicky orientované filmy z 80-tych rokov v kontexte Reaganovej konzervatívnej politiky spôsobujúcej zvýšenie sociálneho aj etnického napätia v krajine. Aj napriek nevyhnutnej selektívnosti skúmaného materiálu však možno poukázať na určitú nevyváženosť kompozície niektorých častí práce – napríklad filmom *Jazva hanby*, či *Juh proti severu* je venovaných takmer 10 strán, avšak filmom *Votrelec v prachu* (*Intruder in the Dust*, 1949), *Bez východiska* (*No Way Out*, 1950) spolu necelá jedna strana a štyrom vyššie uvedených filmom z geta spolu necelých 7 strán. Podobne nepresvečivo pôsobí nechronologické zaradenie analýzy filmu *Juh proti severu* (1939) pred filmom natočený skôr (*Jazva hanby*, 1927). Aj keď k vyššej presvedčivosti skúmanej problematiky by mohol prispieť vyšší počet

skúmaných filmových diel reprezentujúcich určité obdobie, alebo typ afro-amerického filmu a dôslednejšie rozvinutie argumentácie podporujúce niektoré autorove hypotézy. Pospíšilova štúdia predsa len podáva dôveryhodný obraz premeny afro-amerického filmu a v rámci neho premeny zobrazenia postáv černochovo na pozadí kontextu spoločensko-politických súvislostí. Súčasne by bolo možné selektívnejšie pristupovať k sekundárnej odbornej literatúre, čo by mohlo následne prispieť k precíznejšej a presvedčivejšej analýze skúmanej témy. Pri analýze niektorých filmov, napríklad *Chlapci zo susedstva*, možno súhlasiť s autorovým názorom o sociologickej presvedčivosti takých filmov, avšak možno polemizovať o umeleckých kvalitách tohto filmu, na rozdiel od takého filmu, akým je film Julie Dashovej *Dcéry prachu*, ktorý sa

umelecky hodnotným a presvedčivým spôsobom zaoberá nielen identitou afro-americkej komunity, ale aj jej históriou, mytológiou, vzťahmi medzi ženami a mužmi, ako aj medzi černošskou a beloškou komunitou.

Za výrazné pozitívum Pospíšilovej štúdie možno považovať aj autorovu snahu nielen o poskytnutie chronologického prehľadu vývinu podstaty afro-americkej filmovej tvorby v 20. storočí, socio-politického kontextu tejto tvorby, ale aj poukázanie na umelecko-estetické kvality, či nedostatky niektorých skúmaných diel, čo prispieva k objektívnosti bádateľského prístupu. Kvalitná grafická úprava publikácie obohatená zábermi zo skúmaných filmov vizuálne vhodne dopĺňa skúmanú afro-americkú filmovú tvorbu. Preto aj napriek niektorým uvedeným výhradám možno označiť Pospíšilovu publikáciu za výrazný odborný príspevok k poznaniu afro-

NEKLUD NA VÝCHODNOM FRONTE

Ešte nosím v čerstvej pamäti, ako som pred revolúciou poškľuľoval so značnou dávkou nedôvery na všetko, čo k nám prišlo od večného Veľkého Brata – Sovietskeho zväzu. Nebol som však až taký sprostý, aby ma nenapadlo, že v takej obrovskej rozmanitej krajine musí vznikáť aj originálne, hodnotné umenie. Akurát sme ho väčšinou nepoznali, tak ako ho nepoznali mnohí Rusi. Po prevrate sa situácia s dovozom ruského umenia k nám skôr zhoršila. Filmy, divadlo, výstavy, koncerty skoro žiadne a aj preto je pre mňa malým sviatkom a príjemným zjavením kniha próz *Daj mi* dvadsaťpäťročnej Ireny Denežkinovej z Jekaterinburgu na ďalekom Urale.

Mladá spisovateľka nám ponúka nie príliš lichotivý, ba chvíľami až škandalózný portrét existencie mladých ľudí v súčasnom Rusku. Školáci, záškoláci, tínedžeri, vysokoškoláci a ich jednoduché príbehy v krátkych, ostrých, úsečných vetách. Denežkinová (možno i z vlastnej skúsenosti) vie, že mladí sa vo svojej podstate príliš nemenia. Chcú byť milovaní, potrebujú ľúbiť, kamarátiť sa, získať a udržať si ozajstné priateľstvo. Musia randiť, žúrovať, počúvať tú ich jedinou hudbu, odviazať sa, chovať sa bláznilo, divošsky, neprístoľne, byť nad vecou, stále kúl. Autorka píše ako mladých mení a (de)formuje novú zložitá doba, v ktorej sa z ničoho nič ocitli, či v ktorej vyrastajú.

Rusko sa zmenilo, zrazu sú bohatí aj veľmi bohatí, chudobní, ale i bezdomovci, kriminálnikov vystriedali mafiáni, komunistov noví podnikatelia v starých červených spodkoch.

IRINA DENEŽKINOVÁ: DAJ MI

IKAR 2004, Preklad Ján Štrasser

Najmä mladí prežívajú najtrznivejšie všetky záporny i klady ranných štádií surového kapitalizmu, ktorý zatiaľ nemá žiadne presne stanovené pravidlá, okrem pravidla silnejšieho, či bezohľadnejšieho.

Autorkini mladí hrdinovia nenadväzujú na nič a nikoho, tradície už neexistujú, tak ako autority. Riešením môže byť a často aj býva únik z reality, ktorej nerozumejú a ktorá ich gniavi. Treba nájsť formy úteku a zabudnutia, život ulice a veľkomesta je plný krutých kontrastov, aj preto sa mladí schádzajú v bytoch, brlohoch, krčmách, či koncertných sálach, kde ich vrstovníci spievajú piesne o smútku, láske a zabudnutí. Diskotéky, kluby a alkoholovo-drogové žúry, kde môže spať každý s každým, sú ich bežnou dennou realitou, tak ako dýchanie. Nikto sa nepozastavuje nad ničím. Zo vzťahu je teraz randenie na deň dva, týždeň, z milovania trkanie na pol hodiny, kdesi na balkóne, medzi špakmi a rozliatou vodkou.

Vlastne všetko je normálne, dôležité je ale byť v obraze, nosiť tie správne topánky, rifle, trička, počúvať určitú hudbu, mať na viditeľnom mieste piercing a tetovanie ako podivné vzory z hudobného amerického šoubiznisu. Denežkinovej hrdinovia žijú zdanlivo pustokvetý, citovo vyprahnutý život, vlastne nežijú skôr prežívajú, z oslavy do oslavy, z postele na zem, až do bezvedomia. Nepijú aby sa rozveselili, ale aby sa čím skôr opili na smrť, drogy sú realitou, tak ako rock and roll. Heslo dňa: Piť a jebať, ničoho

sa nebáť. Žijeme iba raz, dnes, teraz a tu. Zajtrajšok je vzdialenejší ako Mars.

Autorikini mladí hrdinovia majú posunutú citlivosť, násilie nie je pre nich ničím neobvyklým a už vôbec nie zlým. Sliny sa vypľúvajú spolu s vybitými zubami a vyžutou žuvačkou.

Denežkinová je často až kruto opisná, chladne reálna temer vecná. Nikdy nevynáša žiadne morálne sudy, len stroho konštatuje súčasný stav. So svojimi postavami i postavičkami, ale súcíť, mnohé z jej minipríbehov i dlhších poviedok sú o hľadani lásky, prvom detskom zamilovávaní, neschopnosti vyjadriť svoje skutočné city.

Autorka dokáže na veľmi malom priestore pár impresionistickými ťahmi pera načrtnúť modernú story, ktorá by sa mohla pokojne stať aj v inej metropole západného sveta. Aj keď čítame prózy

chlapsky drsné, kruté a barbarsky popisné, týmto vetám nechýba dar poetického nadhľadu, videnia, s ktorým sa môžeme stretnúť v próze Charlesa Bukowského. Hovorový štýl, tak často s absolútnou samozrejmosťou autorkou využívaný, sa dokonale hodí na opisy osudov ľudí, čo si len s veľkými obtiažami začínajú hľadať svoje miesta v novom nepriateľskom svete. Zdá sa však, že Denežkinová svojim hrdinom verí, pretože aj oni veria minimálne v lásku, aj keď sa k nej dostávajú po veľkých sklamaniach. Kniha vraví o sebazničujúcej citlivosti mladých, ktorú v určitom veku strácame. Je opusom túžby i sklamania, mementom čudnej doby, zápisníkom jednoduchých zázrakov.

Kniha *Daj mi* bez problémov prekročila hranice a stala sa hitom i na Západe, asi aj preto, že je maximálne úprímnym svedectvom napísaným jednoducho a čítavo. V príťažlivom preklade Jána Štrassera bude určite zážitkom aj pre slovenského

Nedeľa. Keby človek práve nemusel ísť do udiarne priložiť bučinu pod veľkonočnú šunku a vykopať pár chrenových koreňov, možno by včera už už prišiel na to, ako vznikli husle alebo aj kniha: chemické prvky a kvantové fyzikálne častice sa zázračne i zákonite zoskupili do podoby hudby. Z kozmického prachu a hmlovín vznikol klavír, vytvarovala sa hudba: alebo naopak?

Sobota. Bojím sa nečitateľa rovnako ako čitateľa jedinej knihy, hoci by to bola aj Biblia: sú nebezpeční.

Utorok. Ponoriť sa do jazyka až vyše hlavy, nechať sa obtekať slovami a vetami. Hrať je celkom iné než počúvať. Keď sa mi ako organistovi občas podarilo niečo zahrať, nejakú pasáž z Bacha, až vtedy, v tej chvíli som zacítil a akoby pochopil viac, než keď som to sto ráz počul hoci aj v lepšej interpretácii. Človek akoby vošiel dovnútra tej hudby, toho súzvuku či disonancie. Stotožní sa s ňou v identite. To vlnenie a chvenie rezonuje s časticami tela. Až po krk v rieke, ktorá tečie – nestačí pozeráť sa na ňu z brehu. Azda analogické je vstúpiť do svetla a teda sa ním stať. Vojsť do zvuku a spolu rezonovať, vojsť do slova, reči, textu – ktovie či nie aj do ducha a duše. Ak sa to nepodari, sú len písači a literáti. Dokonca ani čitateľom sa nikto nestane, ak do knihy neskočí hlavičku. Rovnako je to s človekovým bytím, s individuálnou existenciou. Protirečiť zlu. Protirečiť – a tu už etymológia a morfológia slova čosi naznačuje. Reč, jazyk môže byť proti, lebo je svojou podstatou kreatívny a má imunitu živého organizmu. Tým by sa dalo čiastočne vysvetliť, prečo mocnárski vládcovia reč nielen netvorivo prznia, ale usilujú sa tajomnú dynamiku a úskočnú vrtkosť znehybniť do železobetónových fráz, definitívnych slov a ich opancierovaných spojení. Žijeme za mrežami nanútených sloganov a klišé a ujst sa nedá.

Piatok. Vysvedčení chudoby (nemajetnosti) Bohumila Kadlečíka, žaka I. triedy gymnasia ve Val. Meziříčí k podporovaniu za osvobození od školního platu / udělení stipendia. Jméno, stav a bydliště rodičů žakových: Jan Kadlečík, farář, Ema Kadlečíková, v Hošťálkově. Kolik má žák bratří a sester, kolik jest jim let, zda-li a kolik z nich zaopatřeno? Sedm sester v stáří 4 – 26 let. Dvě zaopatřeny. Roční příjmy (služné), daň z příjmu rodičů studujícího: 1800 K, 8 K. 23. září 1906. Představenstvo obce, Antonín Filip, radní. Odpis archívneho dokumentu poslaný v noci do Bavorska „ilektronicky“, alebo „ilejktrounicky“? – už ani neviem.

Štvrtok. Čítať denne ako spať alebo jesť, a to aj v prítomnom čase, keď literatúra je priam nežiaduca. Kniha nie je najlepší priateľ človeka na nedeľné chvíle, ale je to človek sám, jeho identita. Inak hrozí črtajúci sa koniec slovenčiny, súmrak jazyka, myslenia a ľudského čítania. Kniha je zvedavosť na budúce veci. Kto číta, akoby stále ostražito na niečo čakal: pozerá sa dopredu, zároveň vidí späť. Vraj umenie je len špás. Je to pochopiteľné, keď aj vojna sa stáva zábavou. Ako nedávno povedal generál námornej pechoty USA: Je zábavné zabíjať tých ľudí, je to veľká sranda.

Piatok. Jsem příjemně vyděšen: Můj dědeček Antonín Filip, radní v Hošťálkově, katolík, podepsal evangelickému faráři v místě Kadlečíkovi potvrzení o chudobě... A to jsem vám včera do knihy – dnes ji odesíláme – přiložil kopii „řeči umělce“, kterou jsem na popeleční středu 1997 držel v mnichovském divadle také o dědovi Antonínovi a o olomouckém arcibiskupovi Khonovi. Reč vyšla teď knižně s několika jinými řeči mnichovských umělců. Bože, jak jsou Tvé cesty zázračně spleťité, což znamená, že můj děda stolář a řezbář se znal s Kadlečíkem... Což dále znamená, vyvozují, že ani naše setkání nebylo náhodné!

Nedeľa. Rekonštrukcia. Päťdesiatšedemročný Ján: Tož, Antoníne, podepsal by jste laskavě tohle oficielní lejstrum pro chudého Slováka? –

Tož musím to podepsat, pane faráři, páč ti ogaři naši vnuci budou o sto let členové Bayerische Akademie der schöne Künste, kamarádi a spisovatelé. Mohu vám nalít kalíšek valašské slivovice?

Nedeľa. Zajtra na poštu. Z Murnau príde Otova nová knižka o maliarovi Kandinsk-
skom. Zastaví sa na radnici u starostky Bahnovej pre vysvedčenie chudoby. Uvidí

Verejný záujem (o Mojsejovcov)

Ulica, na ktorej bývam, sa môže – s ohľadom na bratislavské pomery – pýšiť prívlastkom „pokojná“. Celkom isto počas víkendov, ale aj cez pracovné dni vždy popoludní a večer tu panuje božský klud. Auto prejde sporadicky a miesta na parkovanie je dostatok. V exponovanom čase od 8. do 16. hodiny je to však celkom iné. O ruch sa stará administratívna budova, v ktorej kedysi sídlil dnes už neexistujúci socialistický podnik a dnes sa stala konglomerátom rôznych firiem a kancelárií.

V budove pracuje množstvo ľudí, ešte viac ľudí ju pravidelne navštevuje a všetci chcú parkovať. Správca budovy to vyriešil príznačne: Parkovisko ohradil, spolplatnil, a tak ziva prázdnotou. Zamestnanci a návštevníci, resp. ich autá teda okupujú chodníky, ale aj trávnik, ktorého kvalita beztak upadla, odkedy sa tu stavali nadstavby. Lebo raz darmo, tam, kde sa dostanú k slovu stavári, utrpí prostredie nenávratné škody.

Najskôr zlyhali pokusy riešiť problém s divokým parkovaním spoločne so správcom administratívnej budovy. On predsa nemôže za to, kde autá parkujú, ani za to, že ich majitelia sú skúpi a nechcú zaplatiť pár korún za pohodlné státie v bezpečí zamrežovaného priestoru. Neuspela ani snaha zainteresovať mestskú časť a požiadať ju, aby – napríklad kamennými stĺpikmi – ochránila verejnú zeleň a aby tiež prípadne považovala o spomaľovačoch, ktoré by odradili pirátov schopných prefrčať po úzkej mestskej ulici osemdesiatkou. Ak som správne pochopil odpoveď úradníkov, riešenie dopravného problému je v kompetencii príslušného oddelenia Policajného zboru, o zasadení bariér proti parkovaniu nebolo rozhodnuté a v súčasnom štádiu daná vec nie je súčasťou prijatých uznesení, neporiešila sa na gremiálke a nik nevydal ani obežník, v zmysle ktorého by požadované opatrenia bolo možné realizovať. Nuž tak. Sem-tam sa objaví aj kriklavý prípad, keď auto zaparkuje priamo uprostred chodníka, takže ho už nemožno ani len obísť. Pri pokuse privolať odľahovú službu si však treba takmer kľaknúť na kolená.

Zdanlivo drobná každodenná lapálie. Jednoducho lakomá inštitúcia spolu s neohľaduplnými vodičmi zasa odhryzli kúsok zelene, a tiež kúsok pokojného života na inak kludnej a vlúdnej bratislavskej ulici. Zaráža však fakt, že vlastne neexistujú spôsoby ako riešiť problémy svojho mikropriestoru, v ktorom človek takpovediac trávi svoj život. Ako zakázať vlastníkom neďalekých garáží, aby hádzali svoj niekedy veľmi rozmerný odpad do kontajnerov, za ktoré neplatia, takže sa im na túto službu skladajú dôchodcovia z okolitých blokov? „Tak vám poviem, mladý pán, nijako. A sú aj horšie prípady,“ povie srdečne pani zo správcovskej spoločnosti. Ako primäť staviteľa, ktorý v dome staval nadstavby, aby uviedol trávnik do pôvodného stavu a odstránil betónové panely, o ktoré sa opieral výťah? Takisto niet spôsobu, veď objekt je skolaudovaný a džentlmenská dohoda je prežitok, ktorý v sekunde znesie zo sveta replika: „Na tom že sme sa dohodli? Vidíte, ani sa nepamätám.“

Cesta je zarúbaná, najmä ak sa ju pokúša prejsť osamelý jednotlivec s rizikom, že získa povest kverulanta. Že skončí ako starý ujko v kockovaných papučiach, čo z okna huláka na spoluobčanov, ktorí hádzu smeti do nesprávneho kontajnera alebo zle parkujú. Väčšine ľudí totiž zrejme neprekážajú smeti, ktoré sa kotia okolo košov, ani autá devastujúce zeleň. Či presnejšie povedané, prekážajú im len teoreticky. Ak by sa ich na to dakto spýtal, povedzme v prieskume verejnej mienky, určite by odpovedali, že ich problémy životného prostredia trápia. Nie však natoľko, aby sa, s prepáčením, angažovali v ich riešení.

Niekedy situácii pomôže takzvaný zaniatený jednotlivec. Napríklad v paneláku, ktorý som kedysi obýval, sa po dlhom čase bezvládia stal domovým dôverníkom muž, na ktorého táto funkcia doslova čakala – v pivnici zriadil fitness centrum, ba i klubovňu, kde sa pod hučiacimi rúrami s teplou vodou odohrávali bujaré oslavy MDŽ, chodbu skrášľila nástenka s veselými fotografiami zo sobotňajších brigád. Oveľa viac než osobný príspevok akokoľvek zapáleného úderníka však v dnešných časoch predsa len pomáha čosi, čo označujeme zaklínadlom „verejný záujem“. Veď jasne artikulovaný záujem verejnosti je tou čarovnou silou, ktorá definuje občiansku spoločnosť. Vďaka zastupiteľskej demokracii si vyberáme svojich dôverníkov na komunálnej, regionálnej i celoštátnej úrovni, ale popri tom by sme mali sami prostredníctvom neformálnych iniciatív formulovať svoje postoje a požiadavky. Tým skôr, ak naši dôverníci majú k typu pozitívne zaniateného jednotlivca len veľmi ďaleko.

Pravda, je tu jedna, ako vravia matematici, nutná, nie však postačujúca podmienka – postoj, požiadavka či názor, musia existovať. Verejný záujem existuje len vtedy, ak existuje záujem individuálny. Ak nie je, alebo je len chabý, potom naši dôverníci môžu prijímať tie najbizarnejšie rozhodnutia s oveľa väčším dosahom, než obmedzovanie životného priestoru na pokojnej bratislavskej ulici. Iba tak je možné, aby v centre mesta na tesnom priestore namiesto plánovanej 8-poschodovej budovy rástlo 34-podlažné monštrum. Len tak môžu tradičnú tvár mesta nivočiť oceľové konštrukcie neraz zívajúce prázdnotou. Len tak je možné, aby rozostavaný most pýtal ďalšie a ďalšie milióny a pritom sa jeho dokončenie presúvalo do stále vzdialenejšej budúcnosti.

Zastupiteľská demokracia v podobných situáciách zlyháva, pretože neponúka alternatívy. V tej chvíli by mal nastúpiť verejný záujem, namiesto neho však nastupuje prázdnota a tupoť vyplnená každotýždenným civením na televízne reality šou. Pravda, nič proti Mojsejovcom ani proti Superstar, veď podobné relácie existujú aj inde vo svete. Problém je, ak sa interes o ne rozpína na úkor nefunkčného a chudorľavého verejného záujmu, ktorý sa podarí zmobilizovať iba ak pri zástupných problémoch náročky rozvírených populistickými politikmi. Typickým príkladom je dostavba Slovenského národného divadla a názor, že by toto monštrum mal dostávať a prevádzkovať zo svojich (čiže z našich) peňazí štát. Za toto klišé dnes horlia aj tí, ktorí boli v divadle naposledy za lístky ROH, ale aj naši štátni dôverníci, ktorí vycítili príležitosť zabrnkať na rozčítlivené struny voličov. Verejný pseudozáujem v tomto prípade opäť pomáha na svet ďalšiemu iracionálnemu a bludnému riešeniu, zatiaľ čo iní výdatnými sústami odhrýzajú z nášho životného priestoru. Pravda, máme ešte chlieb a vlastne aj hry – ale v skutočnosti to nie je dôvod ku spokojnosti. Skôr naopak, najmä ak chlieb v hypermarketoch je gumový a hry v televízii (ale i v našom verejnom živote) čoraz stupídnejšie.

MÁRIUS KOPCSAY

SOCIÁLNY STATUS SLOV

V pásmo venovanom Louisovi de Bernières pod názvom Márquezovský parazit Barbora Škovierová oživila už nevelmi frekventovaný výraz **kraviar** (Rádio Slovensko, 20/9.2004). Je to spresnenie, konkretizácia v rámci súhrnného označenia **pastier**, spod ktorého sa rozbieha rad špecifikácií – **koniar**, **husiar(ka)**, **kondáš** (pastier sviň – hungarizmus, ktorý u nás už nefiguruje ani v slovníkoch, ale pamätám si ho z rozprávok). Tieto charakteristiky nemajú u nás dobrý zvuk – vyhrážka **ak sa nebudeš učiť, pôjdeš husi pást** či pohrdlivé dištancovanie **ja som s tebou husi nepáso!** hovoria o presvedčení, že terče týchto charakteristík to nikam nedotiahnu či nedotiahli, že vlastne ide o spodinu, akú si **lepší ľudia** (teda my) pustia nanajvýš tak na prah.

Tento prevažne hanlivý biľag profesie samozrejme nie je ani u nás v živote a najmä v literatúre všeobecný, romantizmus a naturizmus vedel pastiersky život pod holým nebom zavše obklopiť romantickou aurou. Čosi z tejto negatívnej konotácie je však u nás vcelku rozšírené, pričom je zväštné, že sa mu vcelku vymykajú ovčiar – **bača**, **valach** bývajú prevažne impozantné postavy, obdarené kladnou konotáciou.

Možno to vyplýva z komplexu pomešťovania prvej generácie, ktorej ešte trčí slama z topánok, v spojení s uhorským veľkopanským povedomím nadradenosti voči tým, čo na nás drú, možno to má iné korene a súvislosti – tak či onak, v mnohých kultúrach, vôbec nie iba tradičných, pastiera nevnímajú automaticky ako bečko. Ázijsko-ruský **tabunščik**, juhoamerický **gaučo**, maďarský **csikós**, to sú statusovo páni. Pritom sú to napospol **kraviari** alebo **koniari**, a čo iné než **kraviar** (už doslova) je severoamerický **kovboj**, symbol chlapstva, voľnosti a slobody. Každý slovenský šarvanec hodný toho mena chce v niektorej vývinovej fáze byť okrem astronauta, námorníka, rušňovodiča a pod. aj **kovbojom** – ale že by niekto z nich chcel byť **kraviarom** alebo **koniarom**? Taká je statusová mágia slov.

EXKLUZIVITA AKO SEBAPOPRETIE

Ak sme si statusovú mágiu slov doteraz dokumentovali na sociálne stabilizovaných vrstvách jazyka, reklamnou psychológiou posadnutý biznis ju masovo produkuje vo vrstvách nových, ktoré sa dynamicky vrstvia na tie staré. Takou metamorfózou prešiel výraz **exkluzívny**. V základnom význame znamená výlučný, mimoriadny, osobitý, v prenesenom aj prepychový, luxusný, označujúci čosi, čo si Jožko Mrkvička či Jozef Mak, človek milión, nemôžu dovoliť čiže lajstnúť.

Naozaj exkluzívny bol klub, kam chodievali Galsworthyho Forsytovci, rovnako ako KSS po normalizačných previerkach. Takýchto exkluzívnych priestorov, kam vás nepustia inak než s členskou kartou, preukazom VIP či iným znakom statusu a vyvolnosti, bývalo, je a bude vždy dosť. Takisto exkluzívna je aj módna róba, akú nik iný nemá, teda opak konfekcie.

Pohľad na celostránkový inzerát **vstúpte do exkluzívneho klubu rádia Devín** (Fórum č. 6/2004) však ukazuje – pars pro toto – novodobý obrat do protismeru. Exkluzívny ten klub nie je, naopak, stojí o každého, kto o členstvo stojí, takže nespĺňa prvú podmienku významu, výberovosť (po starom kádovanie). Nie je však exkluzívny ani v prenesenom význame – čo je na ňom prepychové, tobôž luxusné? Každý, kto má záujem, na to aj má, veď členské je zanedbateľné. Takže po demontáži napokon ostane holá náborová floskula, opierajúca sa o statusovú mágiu slova, za ktorou stojí iba ak barnumský komplex.

Tento trik s exkluzivitou ako háčikom na neskúsené ryby je masovo rozšírený. Patrí do základnej výbavy reklamných stratégií, keď v duchu Bernovej sociopsychológie **Ako sa ľudia hrajú** podpichuje víťužsku zložku nášho ja – ukáž susedovi (susede), že na rozdiel od nich ty na to máš. To všetko teda nie je nič nové, funguje ako odveká socioantropologická konštan-

ta, ktorú v rôznych žánrových kľúčoch diagnostikujú, iste nie prví, rovnako Krylov ako Lafontaine, u nás Chalupka – **len aby sme v hanbe neostali**. Nový je len neokonzervatívny, konzumistický preliv, takže v našom prípade kole oči skôr to, že sa s dryáčnickvom spustil subjekt, podstatou zameraný na **elitu** (ďalší sprofanzovaný slogan, ktorý posunom pozmenil svoj obsah). Na komerčnej stanici by to zapadalo do profilu – tu pôsobí, ako keby ste prišli na koncert filharmonie v pižame.

PRESEDA, PREZIDENT, PREDSEDNIK

Podobné statusové asociácie, ibaže na inej úrovni, vyvoláva dvojica **predseda** a prezident. V angloamerickej a románskej sfére existovali prezidenti od chvíle, keď feudálnu spoločnosť vystriedala občianska – prezident a predseda tam jazykovo jedno sú. Mimo týchto oblastí sa však termín čoskoro diferencuje – každý spolok či správna rada si stavia do čela predsedu, kým republika máva prezidenta, ktorý ju reprezentuje rovnako výlučne ako kráľ monarchiu.

To by sme však nesmeli žiť na teritóriu nástupníckych štátov Rakúsko-Uhorska, aby to dlho tak ostalo. Ich posadnutosť mániou služobnej pragmatiky a hierarchizácie zrodila kakánskych **podučiteľov** a **nadučiteľov**, **sekčných šéfov** či **tajných radcov** a ešte malebnejšie hierarchické schody do neba v cárskom Rusku či Osmanskej ríši. Takže čoskoro musel zákonite nastúpiť efekt hierarchizačných výstrelkov, ako si ho vzal na mušku Efraim Kishon v črte **Viedenský titulovalčík**, kde rozprávač kohosi osloví pán docent, lebo to o ňom vie, ale sused ho pošepky upozorní, že ten pán je predsa naozaj docent, takže ho treba oslovovať prinajmenšom pán profesor...

Po období totalitných sivých eminencií, kde nomenklatúra smotánka vytierala ľudu zrak oficiálnym súdruhováním, zjavne v dobre podloženom presvedčení, že záleží na reálnej moci a sieti konexií, nie na titule, prepuknutie slobody a demokracie vykvitlo do masovej nadprodukcie prezidentov. Predsedami ostali ešte tak predsedovia roľníckych či iných družstiev, ale, príznačne, aj predsedovia správnych rád – zjavne vedia rovnako dobre ako súdruhovia, že tak naozaj záleží jedine na blízkosti k válovu. Naproti tomu organizácie, ktoré majú k válovu beztak ďaleko, ale o to viac si potrpia na honor, svojich predsedov masovo transformujú na prezidentov. Funcia aj kompetencie síce ostávajú rovnaké, ale ten zvuk!

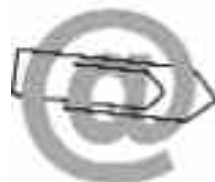
Je záhada, prečo Srbsko či Chorvátsko, ktoré predsa tiež patrili k Rakúsko-Uhorsku, prípadne k Osmanskej ríši, prezidenta vôbec nepoznajú. Predseda spolku chovateľov, predseda vlády aj prezident republiky, všetko sa im to zmesť pod ten istý klobúk **predsedníka** či **predsjedníka**. Celkom ako v angloamerickej či románskej sfére – ibaže tam to vyplýva z prvotnej pojmoslovnej totožnosti, kdežto na Balkáne? Nie sú však titulománia a komplex menejcnosti napokon spojené nádoby, dve tváre jednej mince? V tom prípade by **predsedník** ako hlava štátu bol prejavom sebavedomia, kým prezident spolku chovateľov prejavom pechorenia. To je však iba taká súkromná hypotéza...

Mimochodom, ani na Slovensku sme nemali vždy predsedov, ale za dávnych dávien **predsedníkov**, takže prechýlenie **predsedníčka** možno vyrastá z tohto koreňa. To je však už iná, mimostatusová rozprávka, tiež nie starého dáta, lebo kde by sa boli vzali predsedníčky v spoločnosti, ktorá ženám upierala čo len hlasovacie právo?

Od: peter.zajac@...

Komu: romboid@nextra.sk

Predmet: NEKROLÓG ZA HOJDACÍM KRESLOM

Christian Morgenstern mal šťastie na slovenských a českých prekladateľov. S prekladom Josefa Hiršala sme vyrastali a preklady Ľubomíra Feldeka z deväťdesiatych rokov sú hádam ešte lepšie. To vytvára priestor pre fajnovosti.

Pri prekladaní básne *Lunovca* som si uvedomil, že *Šibeničné piesne* nie sú len básnickou hrou, ale aj parodickým prepisom symbolistickej lyriky, založenej na významovej podvojnosti fyzického a metafyzického, písanej v dvojtom kľúči doslovného a preneseného významu, pričom prenesený význam smeruje ku kolektívnej, historickej alebo sakrálnej transcencii.

Morgenstern bol totiž autorom dvojakej poézie. Písal vážnu zážitkovú lyriku v tradícii devätnásteho storočia, ale sám tušil, že „všetko, čo uctieваме pod pojmom klasika, neodvratne odchádza“ (List Kayßlerovi, 21. októbra 1893) a nastupuje „*dekadencia, bezcieľnosť, beztvarosť, demokratizácia*“. Očakával, že „zanikneme v subjektivizme“ a jeho odpoveďou bola hravá paródia symbolistickej poézie.

Prekladateľ Morgensternovej poézie musí zohľadniť oboje, hravosť aj parodizované symbolistické podložie. Pekne to vidno pri preklade básne *Lunovca*. Ak túto báseň prekladáme vo významovom rade *baránok mesiac*, vzniká asociačný reťazec s obetným baránkom a kresťanským symbolom vzkriesenia. Spojenie s lunatickou ovcou vytvára iný asociačný poriadok, spojený so stádovitosťou a bľačaním a je aj paródiou romantickkej a novoromantickej fascinácie mesiacom a snivosťou.

Zvukovou a obrazovou hravosťou stojí však Christian Morgenstern aj na začiatku jednej z najvýznamnejších tradícií poézie dvadsiateho storočia, ktorá dostala na jeho konci pomenovanie *intermedialita*. Ide v nej o spojenie, a presnejšie povedané prepojenie písma a obrazu, slova a zvuku, o obrazovú, zvukovú a gramatickú poéziu.

Klasickou obrazovou básňou je *Nočný spev ryby*, zvukovou *Veľké Lalulã*. Zhodou okolností sme však na berlínskom kolokviu o intermedialite čítali báseň *Der Schaukelstuhl auf der verlassenen Terasse*:

DER SCHAUKELSTUHL AUF DER VERLASSENEN TERASSE

*„Ich bin ein einsamer Schaukelstuhl
und wackel im Winde, im Winde.*

*Auf der Terasse, da ist es kuhl,
und ich wackel im Winde, im Winde.*

*Und ich wackel und nackel den ganzen Tag.
Und es nackelt und rackelt die Linde.
Wer weiß, was sonst noch wackeln mag
im Winde, im Winde, im Winde.“*

(Christian Morgenstern: *Ausgewählte Werke*. Insel, Leipzig 1977, str. 257)

Zvuková inštrumentácia básne ide dvoma smermi. Opakovanie slova vietor vytvára v spojení s hojdaním rovnováhu, o ktorej mladý Henri Matisse sníval, že je „*ako hojdacie kreslo*“. Morgenstern zároveň vytvoril dva zvukové kalambúry. Kvôli rýmu zatienil význam slova *kühl* (chladný) v prospech hravého rýmu *Stuhl/kuhl* a vytvoril rad *wackeln/nackeln/rackeln*.

Slovo *wackeln* je dvojnásobné. Znamená nielen hojdať sa, ale aj kývať sa, tackať sa, čo sa spája zvukovo s výzganím a významovo s labilitou. Hojdacie kreslo sa nielen hojdá, ale aj výzga, človek dosahuje len zriedka tú dynamickú rovnováhu, o ktorej sníval Matisse; častejšie sa kýve a niekedy aj tacká. Slovo *nackeln* nenesie nijaký priamy význam, ale obsahuje v sebe názvuky slov s rovnakým koreňom. *Nackt* znamená nahý, *nackig* lysý, prázdny, prostý, neozdobený, samý, púhy, *rackern* lopotiť sa, umárať sa.

Tu by som mohol faktúru básne, ktorá sa pohybuje medzi významom a výrazom opustiť. Zo zvedavosti som si však doma pozrel Hiršalov a Feldekov preklad:

HOUPACÍ ŽIDLE NA OPUŠTĚNÉ TERASE

*Jsem prázdna židle, jsem k houpání,
kolébá mě tu jen vání,
jen vání.*

*Terasou vítr se prohání
a mě tu kolébá vání,
jen vání.*

*Slyším svou houpy hou stále znít.
I lípa skřípá tak v stráni.
Kdo ví, snad je i ta touha žít
vání,
jen vání,
jen vání.*

(Christian Morgenstern: Bim, bam, bum. Klub přátel poezie. Uspořádal, přeložil, esej a poznámky napsal Josef Hiršal. Československý spisovatel, Praha 1971, str. 30).

HOJDACIE KRESLO NA OPUSTENEJ TERASE

*Som prázdne kreslo hojdacie
a hojdám sa,
keď vietor veje.*

*Tam na studenej terase,
sa hojdám vždy,
keď vietor veje.*

*Tak hoj tam a hoj sem a celý deň.
Aj lípa, čo z ňoj sem, sa chveje!
Ktovie, čo hojdá sa zároveň,
keď veje
ten vietor,
čo veje.*

(Christian Morgenstern: Nočný spev rýb. Z nemeckého originálu preložil Ľubomír Feldek v jazykovej spolupráci s Ľubomírou Feldekovou. Doslov a kalendárium napísal Ludvík Kundera. Kruh milovníkov poézie. Slovenský spisovateľ, Bratislava 1994, str. 28.)

V českom aj slovenskom preklade chýbajú vstupné a záverečné úvodzovky, ktoré sú však dôležité, lebo celá báseň je fakticky citátom divadelného monológu alebo prozaickej reči postavy. V básni, ktorá má vlastne povahu básne rolí (*Rollengedicht*), antropomorfizovane prehovorí hojdacie kreslo. Ide o ostenziu (ako by povedal Ivo Osolsobě) či performáciu (ako by povedala Erika Fischer-Lichte).

V oboch prekladoch vypadlo spojenie *osamelé kreslo*, kreslo je *prázdne*, čo prenáša význam z melanchólie ako psychickej vlastnosti subjektu na prázdnotu ako vlastnosť nosiča (kreslo je plné vtedy, keď na ňom sedí človek).

Oba preklady (Feldekov menej) prítlmujú hru významov v reťazcoch *kühl/kuhl* a *wackeln/nackeln*, *rackeln* a v obraze „hojdania vo vejúcom vetre“ uprednostňujú detský utišujúcu metaforu hojdacieho kresla ako kolisky.

Problém však spočíva v tom, že tým sa do značnej miery stiera druhý význam Morgensternovej básne ako parodovania symbolizmu ironickým použitím jeho vlastných rekvizít, moment kývania, knísania, vŕzganía, rozpadávania. Kresla aj človeka, ktorý sa u Morgensterna skrýva za rétorickou otázkou, čo sa to ešte kýve, kníše a vŕzga. Ide o chiazmus antropomorfizovaného hojdacieho kresla a dezantropomorfizovaného človeka.

Tak sme sa s Janom Štrasserom trochu pohrali (čosi z toho dieťaťa v nás asi predsa len ostalo) a vzišiel z toho takýto preklad:

HOJDACIA STOLIČKA NA OPUSTENEJ TERASE

*„Som osamelá hojdacia stolička,
kýva ma vietor a vietor.*

*Na terase, uprostred chladíčka,
ma kýva vietor a vietor.*

*A kýva a krýva ma, nedá mi stáť.
A krýva sa a plýva lípa. Kto vie to,
čo ešte tak môže rozkývať
vietor a vietor a vietor.“*

V poznámke k poslednej verzii mi Jano napísal: „Žeby takto? Viem straty, ale viem aj zisky.“ Aj ja; najmä so slovom *chladíčko* sa neviem celkom zmieriť. Nechám to však už na iných, čo si s Morgensternom, Hiršalom, Feldekom, Štrasserom a mnou uchovali v sebe dieťa, ako znie Morgensternova odvolávka na Nietzscheho.

Toto všetko má však aj druhý, symbolický význam. Prečo tajiť - text som napísal na pamäť môjho fínskeho hojdacieho kresla, ktoré sa po dvadsiatich piatich rokoch hojdania začalo kývať a s vŕzganím sa odobralo do raja hojdacích stoličiek.

knihy
a spoločnosť

K & S

Mesaľník Knihy a Spoločnosť
kas@fan.sk
www.fan.sk/kas
Stará vinárska 3
811 04 Bratislava
Tel. +421/2/5441 5036
Fax. +421/2/5463 0089
Distribúcia:
Modul, Ikar, Pi tek
Cena 20,- Sk

K&S 4/2005

LADISLAV KOVČO: Slovenské dilemissima

FRANTIŠEK GYRFALVI: INTERNET: Krásny nový svet medzi technokratickou optimizáciou a existenciálnou panikou. Téma: A Bůh stvořil Internet, Sh. Turkle: Life on the Screen. Identity in the Age of the Internet, H. L. Dreyfus: On the Internet. Thinking in Action, D. Weinberger: Small Pieces Loosely Joined: A Unified Theory of the Web), S. Lem: Tajemství čínského pokoje)

MILAN ZEMKO: Nastolenie a fungovanie našeho komunistického režimu (Ján Rešek, Róbert Letz: Štruktúry moci na Slovensku 1948 - 1989)

MICHAL MIGE: Vlastenci a terorizmus (Ján Mlynárík: Osud banderovců a tragédie řeckokatolické církve)

MILOSLAVA KODOVÁ: Rozjatie a Ezraku jazyk (Wilm Flusser: Jazyk a skutečnost, Ludwig Wittgenstein: Modrá a hnědá kniha, Steven Pinker: Slova a pravidla. Zložky jazyka)

ADELA KVASNIČKOVÁ: Denné knihy a hygiena (K. Turčan a R. Klobučký (ed.): Denníky sociologův I.)

JURAJ POTANČOK: 82. Kilometer premenených odklonení (Martin Bútora: Odklíňanie)

MARIANA SZAPUOVÁ: O deravom potrubí a sklennom strope: ženy vo vede (M. Blagojević, H. Havelková, N. Sretenova, D. Velichová (ed.): Waste of talents: turning private struggles into a public issue. Women and Science in the Enwise countries, T. Sedová a kol.: Ženy a veda v SAV, C. Ramazanoğlu, J. Holland: Feminist Methodology. Challenges and Choices)

MARTINA NEMETHOVÁ: Muž v sukniach (Alena Křížková, Karel Pavlica: Management genderových vztahů)

ZUZANA VASIČKOVÁ OČENOVÁ: V bráne apod bránu (Barbora Osvaldová: České médiá a feminizmus)

SYLVIA PORUBČOVÁ, DANIEL GERBERY: Spravodlivosť pre všetkých? (N. Fraserová, A. Honeth: Přerozdělování nebo uznání?, E. Badinterová: Tudy cesta nevede (slabé ženy, nebezpeční muži a jiné omyly radikálního feminizmu, M. Mareš, L. Kopeček, P. Pečinka, V. Stýskalíková: Etnické menšiny a česká politika. Analýzy stranických přístupů k etnické a imigrační politice po roce 1989)

TEFAN LACHTA: Slovenské české architektúry (Jaroslav Anděl: Nová vize)

VLADIMÍR ZVARA: Schopenhauer ako operista (Bryan Magee: Wagner a filosofie)

MARTIN VANĽO: Rukovä zberate a (Klára Brunovská (ed.): Albin Brunovský. Kompletné grafické dielo 1960 - 1997)

VLADIMÍR PETRÍK: Nie je gél ako gél (Pavel Vilikovský: Čarovný papagáj a jiné gýče)

PETER SALNER: Rados alebo e te v ľia rados (Leo Rosten: Jidiš pro ještě větší radost)

JÁN ALGOVI: Dve strany tej istej slovenskej emigrantskej (Michal Židiar: Každý pošiel svojou stranou, Jozef Špetko: Človek v sieťach)

MICHAL A: "ekEn na Alzheimer (Gordon R. Taylor: Biologická časovaná bomba, Ivan Hulín: Úvod do vedeckého bádania 2 John Brockman (ed.): Příštích padesát let)

JIŘÍ POSPĚCHAL:ivot ako vyvážajaca sa sie vzťah (Fotof Capra: Tkáň života. Nová syntéza myslí a hmoty)

Polemika VLADIMÍR KVASNIČKA: Múdrosť ako problém e te raz pohodu umelej inteligencie a vnútri vedy

Celoivotná sprievodca IVANA HULÍNA

Predplatili ste si už

romboid

na rok 2005?

Po celý rok na horúcej stope
najlepšej súčasnej slovenskej i zahraničnej literatúry.

10+1 číslo
za zvýhodnenú cenu 330,- Sk!

Vydáva Asociácia organizácií spisovateľov Slovenska.

- próza
- poézia
- eseje
- reflexie
- dokumenty
- pamäti
- recenzie
- kritika
- umenie
- myslenie
- o kultúre

objednávka Predplatné na polrok 165,- Sk
predplatné na rok 330,- Sk

meno a priezvisko _____

adresa _____

PSČ a mesto _____

Objednávam si časopis ROMBOID od čísla _____

podpis _____

Objednávku láskavo skopírujte a pošlite na adresu:

Slovenská pošta, a.s.

Stredisko predplatného tlače, Námestie slobody 27, 810 05 Bratislava 15

Zákaznícka linka (bezplatné tel. číslo) 0800 11 11 35

Správa zákazníkov tel.: 02/ 544 18 091, 544 18 102, 544 19 903

fax: 02/ 544 19 906 e-mail: predplatne@slposta.sk

Časopis si môžete objednať aj na každej pošte, alebo u doručovateľa.

Objednávky do zahraničia vybavíte na tej istej adrese alebo pošlite mailom na adresu:

zahranicna.tlac@slposta.sk.

ROMBOID, časopis pre literatúru a umeleckú komunikáciu. Vydáva Asociácia organizácií spisovateľov Slovenska s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR. Ročník XXXX. Redakcia: Ivan Štrpka (šéfredaktor), Oleg Pastier (zodpovedný redaktor), Stanislava Chrobáková-Repar (projekt časopis v časopise), Ludmila Piatková (sekretár redakcie), Eva Kovačevičová-Fudala (grafická úprava a technické spracovanie). Adresa redakcie: Laurinská 2, 815 08 Bratislava, tel.: 544 338 71, E-mail: romboid@nextra.sk. Vytlačila Eterna Press. Objednávky na predplatné prijíma každá pošta, doručovateľ Slovenskej pošty. Objednávky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta, š.p., Účelové stredisko predplatiteľských služieb tlače, Námestie slobody 27, 810 05 Bratislava 15. Cena jedného čísla 40,- Sk. Predplatné na polrok 165,- Sk, na rok 330,- Sk. Neobjednané rukopisy sa nevracajú. Index 49566. ISSN 0231-6714.

